

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE OPOLSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE OPOLSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Wydawca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel.: 22 826 02 39, 22 826 93 52
e-mail: info@nid.pl
www.nid.pl

Opracowanie wykonane zostało w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*, przyjętego uchwałą Rady Ministrów nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. (Cel szczegółowy 1: *Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, Kierunek działania 6*)

Redaktor naczelny:

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka

Redaktor prowadzący i koordynacja prac nad Raportem:

Maciej Warchoń

Autorzy tekstu Raportu:

Oddział Terenowy NID w Opolu
Ewa Kalbarczyk-Klak
Agnieszka Sałyga-Rzońca

Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie
Marcin Sabaciński

Redakcja językowa i korekta:

Beata Stadryniak-Saracyn

Projekt i opracowanie graficzne:

Magdalena Piotrowska-Kloc, Printomato

© Narodowy Instytut Dziedzictwa

Warszawa 2017

SPIS TREŚCI

I.	WSTĘP	9
II.	ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009–2017	15
III.	PREZENTACJA ZASOBU ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU	27
1.	Tło historyczno-kulturowe	27
2.	Prezentacja zabytków nieruchomych na terenie województwa	30
3.	Prezentacja zabytków archeologicznych na terenie województwa	38
IV.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	49
1.	Opis zabytków województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	49
2.	Analiza stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	54
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009–2015	54
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009–2015	58
3.	Analiza stanu zachowania zabytków obszarowych wpisanych do rejestru	77
V.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU	87
1.	Opis zabytków archeologicznych na terenie województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	87
2.	Analiza stanu zachowania zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	94
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	94
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	96
VI.	PODSUMOWANIE I WNIOSKI	107

Szanowni Państwo,

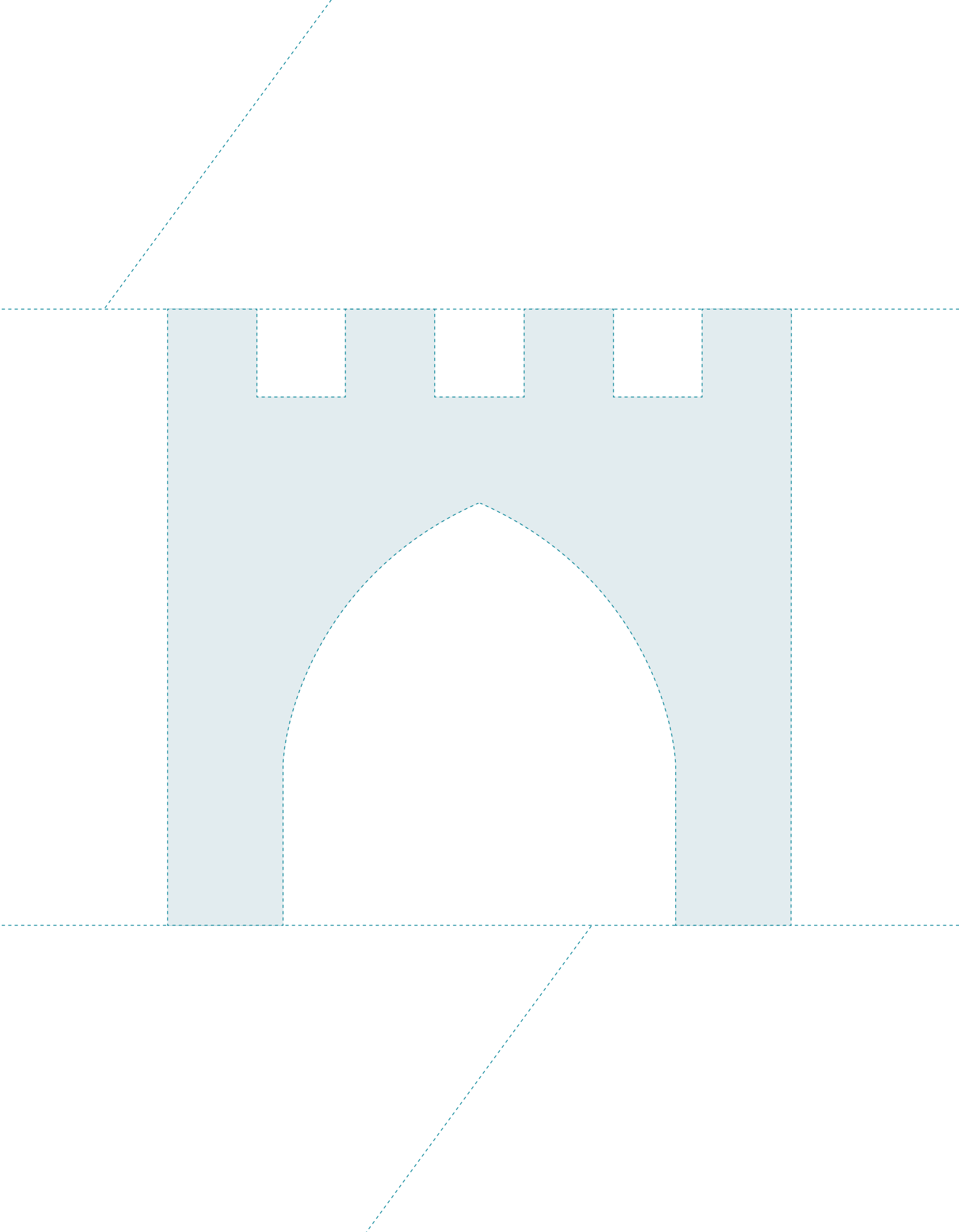
Oddajemy w Państwa ręce *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie opolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, będący szczegółowym uzupełnieniem *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, który Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Raport powstał na podstawie całościowych danych dotyczących szeroko pojętego stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie województwa (księgi A i C), zgromadzonych przez Instytut w latach 2009–2017 podczas terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych. Publikacja zawiera szczegółową prezentację zasobu zabytków wpisanych do rejestru z wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Przedstawia diagnozę stanu ich zachowania w odniesieniu do poszczególnych powiatów zlokalizowanych na terenie województwa oraz zaobserwowane tendencje i kierunki postępujących w tym zakresie zmian, omawia też rodzaje i skalę istniejących i przewidywanych zagrożeń.

Niniejszy Raport jest pierwszym kompleksowym opracowaniem wieloaspektowo omawiającym, w oparciu o aktualną wiedzę o zasobie zabytków wpisanych do rejestru, stan zachowania zabytków nieruchomych w województwie. Pozostaję z nadzieją, że wyniki wieloletniej pracy naszego Instytutu uznają Państwo za materiał, który stanowi solidną podstawę do określenia niezbędnych działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie dla przyszłych pokoleń.

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka
Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

WSTĘP

I.

WSTĘP

Niniejszy *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie opolskim* zaplanowany został jako uzupełnienie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, którego opracowanie przewidziano jako jedno z zadań *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Realizację Krajowego programu koordynuje Generalny Konserwator Zabytków, działający z upoważnienia i w porozumieniu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podległy mu Zespół MKiDN ds. Krajowego Programu przy Departamencie Ochrony Zabytków.

Jednostką odpowiedzialną za przygotowanie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* oraz przeprowadzenie niezbędnych działań badawczych ustanowiony został Narodowy Instytut Dziedzictwa¹, państwowa instytucja kultury wpisana do rejestru instytucji kultury prowadzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zadaniem NID jest m.in. gromadzenie, zarządzanie i udostępnianie dokumentacji zasobu rejestru zabytków oraz krajowej ewidencji zabytków, tworzenie baz danych o zabytkach i przygotowanie oceny stanu zasobu dziedzictwa kulturowego². Na poziomie regionalnym NID reprezentowany jest przez szesnaście oddziałów terenowych, którym powierzono opracowanie raportów wojewódzkich o stanie zachowania zabytków na terenach poszczególnych województw.

W Raporcie dokonana została prezentacja zasobu zabytków nieruchomych (księgi A i C) objętych wpisem do rejestru w województwie, z uwzględnieniem specyfiki regionalnej oraz wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W dalszej kolejności przedstawiono diagnozę stanu zachowania zabytków w danym regionie, określono tendencje i kierunki postępujących zmian, rodzaje i skalę zagrożeń. Jest to próba oceny poszczególnych problemów, poparta aktualnym rozpoznaniem i wynikającymi z niego danymi statystycznymi, uzyskanymi w wyniku przeprowadzonej weryfikacji terenowej rejestru zabytków nieruchomych: zabytków architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy w latach 2009–2015, zabytków obszarowych w latach 2015–2016 oraz zabytków archeologicznych w latach 2009–2017³.

Opracowany przez Oddział Terenowy NID w Opolu Raport obejmuje w sumie 4370 zabytków nieruchomych zweryfikowanych w województwie opolskim, tj. 3152 zabytki architektury,

¹ Dalej zwany: NID.

² Regulamin organizacyjny NID, załącznik do Zarządzenia nr 2/2014 Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 30 stycznia 2014 roku w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa.

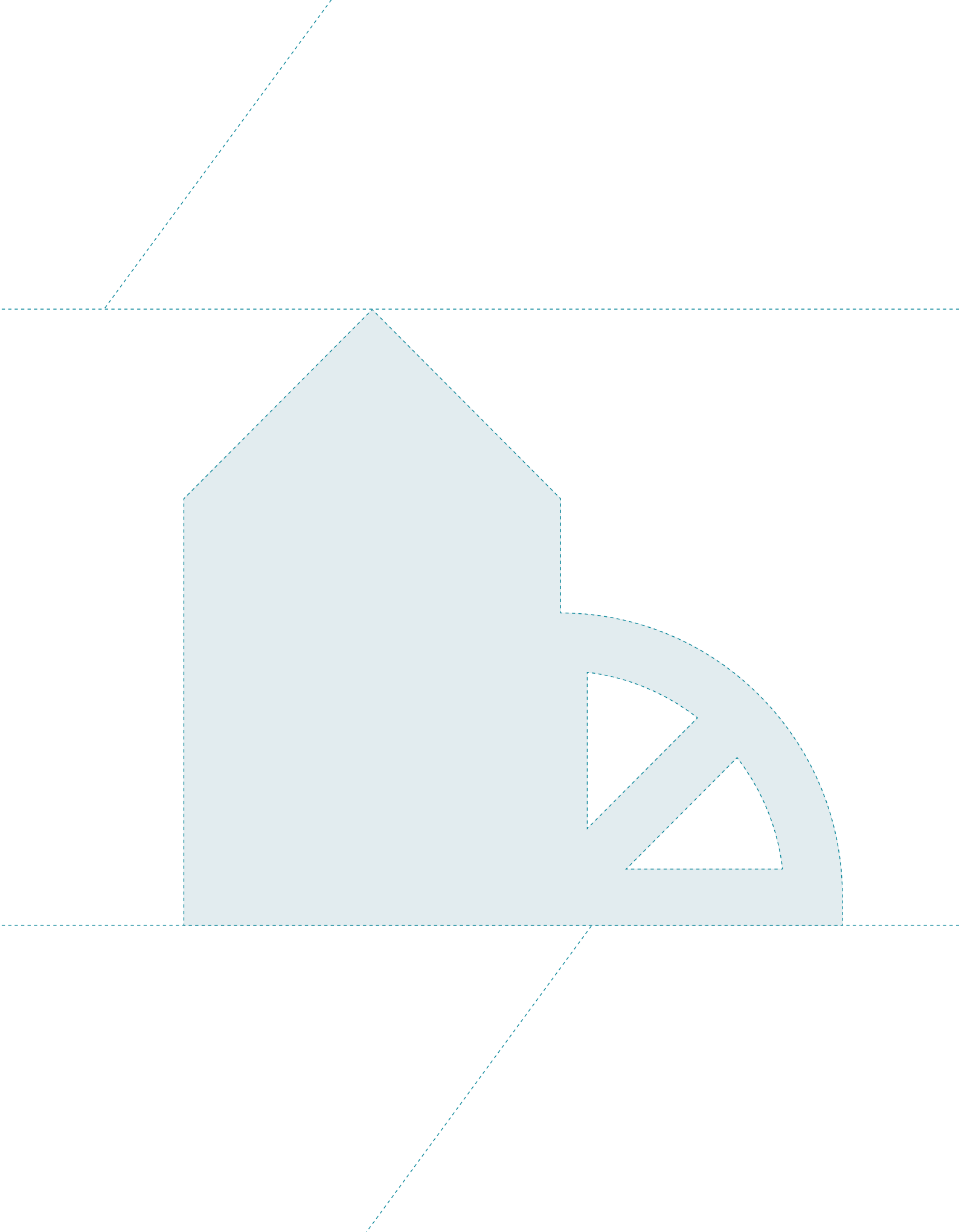
³ W sposób szczegółowy informacje dotyczące historii, zakresu i metodologii prowadzonych weryfikacji terenowych rejestru zabytków przedstawione zostały w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*.

budownictwa, założeń zieleni i cmentarzy, 32 zabytki obszarowe oraz 1186 zabytków archeologicznych⁴. Podobnie jak w innych województwach, jest to zasób chroniony w formie wpisu do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydawanych według przepisów trzech odmiennych ustaw ochrony zabytków z późniejszymi zmianami, tj. *rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami* oraz *ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury*, a także obowiązującej *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. W przypadku województwa opolskiego na rejestry A i C w obecnej formie składa się zbiór obejmowany w poszczególnych okresach ochroną przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, Katowicach oraz Częstochowie (rejon powiatu oleskiego). Na zawartość księgi rejestru zabytków A i C województwa opolskiego wpłynęły zarówno odmienne uwarunkowania kulturowe i prawne, jak i ewoluująca doktryna konserwatorska. Zabytki znajdują się obecnie w zróżnicowanym stanie zachowania i charakteryzują się odmiennymi wartościami zabytkowymi, których ogólne przedstawienie było m.in. celem sporządzenia Raportu.

⁴ Część raportu dotycząca zabytków archeologicznych opracowana została przez NID w Warszawie.

**ZAŁOŻENIA METODYCZNE
WERYFIKACJI
REJESTRU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
(KSIĘGI A I C)
W LATACH 2009–2017**

II. ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009–2017

Podstawą zestawień statystycznych wykorzystanych w Raporcie są dane z ogólnopolskich baz rejestru zabytków nieruchomych prowadzonych w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków oraz Dziale Dokumentacji i Baz Danych o Zabytkach NID. Dane pozyskane z bazy danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków były podstawą weryfikacji rejestru zabytków w zakresie architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy, natomiast geoprzestrzenna baza danych NID została aktywnie wykorzystana w obszarze związanym z weryfikacją zabytków archeologicznych wpisanych do księgi rejestru C oraz do weryfikacji zabytków obszarowych.

Baza danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID tworzona jest na podstawie treści dokumentów administracyjnych ustanawiających ochronę prawną zabytków wpisanych do rejestru. Uzupełnieniem informacji dotyczących cech zabytkowych znajdujących się w niej obiektów były ustalenia poczynione na podstawie aktualnej wiedzy o obiektach, istniejącej dokumentacji oraz weryfikacji terenowej rejestru przeprowadzonej w latach 2009–2015. Głównym celem bazy jest ustalenie zasobu wpisanego do rejestru oraz zgromadzenie o nim jednolitych informacji pozwalających na jego charakterystykę i uzyskanie scalonego obrazu statystycznego zasobu zabytków w Polsce. Jednakże trudności w przedstawieniu zasobu wpisanego do rejestru istnieją już na poziomie materiału źródłowego, czyli decyzji ustanawiających prawną ochronę zabytków⁵. Dokumenty administracyjne, wydawane od niemal

⁵ Szerzej aspekt ten omówiony został w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* w części poświęconej charakterystyce aktów administracyjnych ustanawiających ochronę konserwatorską zabytków wpisanych do rejestru.

90 lat w oparciu o kolejne akty prawne dotyczące prowadzenia rejestru zabytków⁶, nadal obowiązują, chociaż zmieniło się znaczenie prawne i rozumienie niektórych terminów określających przedmiot ochrony, a podejście konserwatorskie w wielu obszarach uległo znacznej ewolucji. Dokumenty te odzwierciedlają preferencje poszczególnych urzędów oraz zmieniający się na przestrzeni czasu sposób określania przedmiotu ochrony prawnej. Dlatego tworzą zbiór bardzo niejednorodny, szczególnie pod względem sformułowań stosowanych w treściach decyzji dotyczących przedmiotu ochrony, ale też poziomu szczegółowości we wskazaniu zabytków objętych ochroną. Niejednoznaczność określenia przedmiotu wpisu do rejestru zabytków oraz bardzo częste niezgodności w treściach samych decyzji (rozstrzygnięciach, uzasadnieniach i załącznikach) – powodują trudności z uzyskaniem jednoznacznych ustaleń, co właściwie stanowi przedmiot wpisu do rejestru, jaki jest status ochrony zabytku oraz jakie są jego cechy historyczne i wartość zabytkowa. Powyższe nieprawidłowości oraz cechy dokumentów administracyjnych ustanawiających zakres ochrony konserwatorskiej zabytków – wobec możliwości przyjęcia różnych zasad ich interpretacji – mogą w konsekwencji prowadzić do rozbieżnych danych o zabytkach w wykazach poszczególnych instytucji sprawujących ochronę (wojewódzkie urzędy ochrony zabytków) bądź gromadzących dane i wiedzę o zabytkach (NID).

Mając na względzie powyższe rozbieżności i zróżnicowanie dokumentów w prowadzonej w NID krajowej bazie zabytków wpisanych do rejestru, zrezygnowano ze ścisłego zapisu sformułowań użytych w rozstrzygnięciach poszczególnych decyzji administracyjnych. W celu uzyskania scalonego, jednolitego obrazu statystycznego zasobu wpisanego do rejestru zabytków w skali całego kraju, przyjęto stałe dla całego zbioru zasady interpretacji treści decyzji o wpisie do rejestru zabytków w zakresie:

- wskazania zabytków wpisanych do rejestru, zwłaszcza wobec zabytków stanowiących części składowe obiektów złożonych lub zespołów historycznych oraz elementów układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź też obszarów ochronnych,
- stosowania ogólnopolskiej terminologii określania obiektów,
- ogólnopolskiej kategoryzacji zabytków stosowanej od 1996 r. (w NID, a wcześniej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków), tj. podziału zasobu na rodzaje funkcjonalne.

Powyższa metodologia bazy rejestru znalazła odzwierciedlenie w publikowanych statystykach Raportu. Uwzględnione są w nich wskazane w treści decyzji zabytki:

- wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, tj. obiekty wymienione jako przedmiot ochrony w rozstrzygnięciu decyzji,
- stanowiące części składowe zespołów historycznych określonych w rozstrzygnięciu decyzji (zespołów rezydencjonalnych, kościelnych, klasztornych, obronnych, przemysłowych, zabudowy mieszkalnej, gmachów użyteczności publicznej itp.), tj. obiekty wchodzące w skład

⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 Nr 29, poz. 265 ze zm.), ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 Nr 10, poz. 48 ze zm.), ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014, poz. 1446 ze zm.).

zespołów wyszczególnione w treści decyzji jako posiadające wartości zabytkowe objęte ochroną⁷,

- będące elementami historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych (w tym m.in. zabudowa wyszczególniona w treści decyzji jako posiadająca wartości zabytkowe objęte ochroną),
- które w decyzjach są określone w sposób uogólniony, lecz została określona ich liczba (np. „trzy budynki gospodarcze wchodzące w skład zabudowy folwarku”).

W statystykach nie zostały natomiast uwzględnione „zespoły” rozumiane jako związane ze sobą funkcjonalnie grupy obiektów wpisane jedną bądź kilkoma decyzjami (np. zespoły dworsko-folwarczne, linie kolejowe, zespoły cukrowni), w tych przypadkach liczone były wyłącznie ich elementy składowe. Zasada ta przyjęta została ze względu na zróżnicowany sposób dokonywania wpisu do rejestru zespołów i ich elementów składowych oraz trudności w jednoznacznym uznaniu zespołu za objęty ochroną prawną dla obiektów wpisanych do rejestru na podstawie starszych dokumentów, gdy stanowisko konserwatorskie w tym zakresie różniło się od obecnego. Nie zostały też uwzględnione, niekiedy wymieniane w decyzjach, „części budynków” (np. kaplice stanowiące integralne części kościołów, bramy w ciągu ogrodzeń). Jednocześnie w przypadku decyzji niejednoznacznych, rozstrzygnięcia i załączniki zwykle interpretowano w taki sposób, by ująć w bazie wszystkie wymienione w dokumentach objekty.

W zestawieniach statystycznych Raportu zabytki przedstawione zostały w podziałach zgodnych z ich lokalizacją administracyjną, ze stanem własności oraz z cechami historycznymi w odniesieniu do stanu zachowania oraz sposobu użytkowania. Wyodrębnione na potrzeby opracowania cechy historyczne to:

- funkcja pierwotna zabytku w podziale na 11 kategorii (sakralne, obronne, mieszkalne, zabytkowa zieleni, cmentarze, gospodarcze, folwarczne, przemysłowe, rezydencjonalne, użyteczności publicznej oraz inne),
- materiał, z którego wzniesiona została zasadnicza część zabytku, dominująca w jego strukturze, w 9 kategoriach (DREWNIANE WIEŃCOWA I INNE – objekty drewniane konstrukcji wieńcowej, sumikowo-łatkowej, szkieletowej wyłącznie z wypełnieniem drewnianym oraz inne, DREWNIANE SZKIELETOWE – objekty konstrukcji szkieletowej drewnianej z wypełnieniem innym niż drewniane, MUROWANE CEGLANE, MUROWANE KAMIENNE, ZIEMNE, GLINOBITKA, BETONOWE, METALOWE oraz RUDA DARNIOWA),
- czas powstania obiektu odnosi się do najwcześniejszej zidentyfikowanej fazy powstania części zabytku, zachowanej niekiedy również w formie reliktu. W zestawieniach statystycznych nie są uwzględnione kolejne fazy budowy często determinujące obecny wygląd zabytku.

⁷ Wyjątkowo, w przypadkach zbyt ogólnego określenia przedmiotu ochrony w treści decyzji (np. zespół klasztorny lub dworski) doprecyzowywano na podstawie ustaleń merytorycznych, jakie objekty wchodzi w jego skład, i informacje te uwzględniano w bazie danych, by utrzymać jednolity dla kraju poziom szczegółowości informacji. W tym przypadku zapis informacji o poszczególnych obiektach, np. pochodzących z różnych faz budowy, pozwala na ujęcie ich w statystykach na równi z tymi, które są wyszczególnione w treści precyzyjniejszych decyzji, dotyczących analogicznych założeń zabytkowych.

Poza tym brano również pod uwagę:

- lokalizację w granicach jednostek administracyjnych (województwa i powiaty),
- rodzaj własności zabytków w 6 kategoriach (państwowe, samorządowe, prywatne, kościołów i związków wyznaniowych, inne oraz mieszana).

Dane zawarte w bazie Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID stały się materiałem wyjściowym do weryfikacji terenowej rejestru zabytków (księga rejestru A), rozpoczętej w 2009 r. i prowadzonej przez oddziały terenowe NID do 2015 r. Podjęcie działań przy weryfikacji rejestru zabytków początkowo związane było z realizacją jednego z głównych postulatów *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych* z 2004 r. – uporządkowania rejestru zabytków poprzez m.in. skreślenie obiektów nieistniejących oraz przeniesionych do muzeów (skansenów). Zasadniczym celem przeprowadzonej weryfikacji było określenie faktycznego zasobu chronionych prawem zabytków nieruchomych. Dodatkowymi celami było sprawdzenie i uzupełnienie informacji zawartych w bazie danych NID o poszczególnych zabytkach, zwłaszcza dotyczących ich materiału, chronologii i aktualnego stanu własnościowego, oraz zebranie nowych informacji poszerzających zakres dostępnych danych i sporządzenie dokumentacji fotograficznej. Nie przewidziano natomiast szczegółowej oceny stanu technicznego poszczególnych obiektów, jak też analiz mających na celu określenie koniecznych korekt granic i zakresów ochrony konserwatorskiej. Jako materiał uzupełniający weryfikację opracowano również spisy obiektów proponowanych do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Weryfikacja rejestru zabytków nieruchomych objęła obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (księga A) przed wrześniem 2008 r. Składała się z dwóch etapów: analizy gabinetowej dokumentów administracyjnych⁸ i materiałów ewidencyjnych⁹ oraz lustracji terenowej. Podlegały jej zabytki architektury i budownictwa, założenia zieleni oraz cmentarze. Z weryfikacji rejestru w pierwszym etapie prac wyłączone zostały zabytki obszarowe (układy urbanistyczne i ruralistyczne)¹⁰.

W celu określenia stanu chronionych prawem obiektów nieruchomych zdefiniowano 7 grup weryfikacyjnych, z których 6 odnosi się do obiektów figurujących w rejestrze zabytków i skoncentrowanych jest na ich stanie zachowania. Były to obiekty:

- nieistniejące (rozebrane, spalone, zburzone, których zarówno historyczne istnienie, jak i obecne nieistnienie nie budzi wątpliwości),
- które utraciły wartości zabytkowe (w wyniku daleko posuniętej dezintegracji substancji zabytkowej lub niszczącej przebudowy utraciły wartości, dla zachowania których zostały wpisane do rejestru zabytków; do grupy tej kwalifikowane są również obiekty o wątpliwej zasadności wpisu, co do których zachodzi podejrzenie, że w chwili objęcia ochroną takowej wartości nie posiadały),

⁸ Na tym etapie porównywano m.in. zapisy w udostępnionych wyciągach z bazy z dokumentami administracyjnymi, przede wszystkim decyzjami o wpisie do rejestru zabytków.

⁹ W miarę potrzeby także dokumentacji specjalistycznej i innych materiałów udostępnionych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

¹⁰ *Sprawozdanie krajowe z weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonej przez Oddziały Terenowe NID. Lata 2009–2010*, „Kurier Konserwatorski” 2012, nr 12.

- zagrożone, które jednak nie utraciły jeszcze wartości zabytkowych (zachowały wartości zabytkowe, dla których wpisano je do rejestru zabytków, lecz ich dalsze trwanie jest zagrożone z jakichkolwiek przyczyn),
- przeniesione do skansenów (pozostają w rejestrze zabytków mimo fizycznego przeniesienia ich do skansenów i wpisania do inwentarza muzealnego),
- translokowane (przeniesione w inne miejsce po dacie wpisania ich do rejestru zabytków),
- niezidentyfikowane w terenie (wskazanie ich w terenie na podstawie danych i opisów zawartych w decyzji o wpisie do rejestru jest niemożliwe).

Osobną grupę weryfikacyjną stanowiły obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

Pozostałe zabytki – które nie zostały zaliczone do żadnej z grup weryfikacyjnych, które w czasie prowadzonej lustracji terenowej nie były zagrożone zniszczeniem i nie utraciły posiadanych wartości zabytkowych oraz nie wymagały podjęcia pilnych działań konserwatorskich – natomiast mogły znajdować się w zróżnicowanym stanie zachowania, od złego do bardzo dobrego.

Dla obiektów zaliczanych do wymienionych wyżej grup weryfikacyjnych sporządzano tzw. kwestionariusze – ujednoczone dokumenty, zawierające oprócz podstawowych informacji o zabytku uzasadnienie kwalifikacji do danej grupy, m.in. krótki opis jego stanu i wskazanie przyczyn zagrożenia bądź zniszczenia. W przypadku obiektów, które utraciły wartości zabytkowe i nieistniejących, starano się również określić czas ich zniszczenia.

Dzięki jednolitości metodologicznej i zakresowi zlustrowanych obiektów – pomimo możliwych zastrzeżeń dotyczących aktualności danych i subiektywnych kryteriów oceny stanu zachowania – rezultaty podjętych działań weryfikacyjnych mogły stać się podstawowym materiałem źródłowym dla opracowania Raportu¹¹. Zgromadzone w trakcie weryfikacji materiały, oprócz zakładanego wskazania obiektów, które powinny być wykreślone z rejestru zabytków, oraz uzupełniania i aktualizacji informacji o pozostałych zabytkach, posłużyły jako podstawa ogólnej oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych w województwie oraz diagnozy istniejących zagrożeń. W trakcie weryfikacji zgromadzono materiał pozwalający na analizę przyczyn zniszczenia obiektów nieistniejących i o utraconych wartościach zabytkowych oraz rodzajów występujących zagrożeń. Zarówno pozyskane dane statystyczne, jak i uwagi zawarte w kwestionariuszach i opisach zasobu zabytkowego poszczególnych powiatów stały się przedmiotem pogłębionych analiz, mających na celu ocenę stanu zachowania zabytków w skali województwa, wskazanie występujących zagrożeń oraz przyczyn niszczenia zabytków, a także opisu zależności pomiędzy charakterystyką obiektów (funkcją pierwotną, podstawowym materiałem, chronologią), ich sposobem aktualnego użytkowania i lokalizacją a stanem zachowania i stwierdzanymi zagrożeniami.

¹¹ Opracowanie Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce było jednym z zadań Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017, którego założenia opracowano w 2013 r., a więc już w końcowym okresie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych przez NID.

Wyłączenie z prowadzonej w latach 2009–2015 weryfikacji rejestru zabytków obszarowych spowodowało konieczność uzupełnienia na potrzeby Raportu weryfikacji o tę grupę zabytków nieruchomych. Prace przygotowawcze do weryfikacji zabytków obszarowych prowadzone były w NID od 2011 r. w ramach Zespołu ds. Wpisów Obszarowych. Prace zespołu koncentrowały się na analizie samych decyzji i załączników do tych dokumentów, a także analizie precyzyjnie określenia w nich przedmiotu, granic i zakresu ochrony oraz wartości obszaru wpisanego do rejestru, tj. tych elementów, które stanowią o kompletności dokumentu z punktu widzenia dzisiejszych wymagań formalnoprawnych. W czasie prac określono 4 grupy typologiczne zabytków obszarowych: układ urbanistyczny, układ ruralistyczny, zespół zabudowy i krajobraz kulturowy, do których przyporządkowano obszary objęte weryfikacją rejestru zabytków. Efektem prac zespołu była redakcja ankiety weryfikacyjnej zabytków obszarowych, składającej się z części A – rozpoznanie stanu prawnego; i części B – rozpoznanie terenowe. Forma i struktura ankiety pozwoliły na selektywne przeglądanie i sporządzanie zestawień statystycznych na potrzeby różnych analiz dotyczących tej grupy zabytków.

Część Raportu dotycząca zabytków obszarowych oparta została na weryfikacji przeprowadzonej przez pracowników oddziałów terenowych NID w latach 2015–2016. Weryfikacją objęto zabytki obszarowe wpisane do rejestru przed 2014 r.¹² Celem weryfikacji była próba uporządkowania rejestru poprzez zdefiniowanie przedmiotu ochrony poszczególnych zabytków obszarowych, w odniesieniu do zasięgu ochrony i wyznaczonych granic wpisu, rozpoznanie stanu zachowania, zdiagnozowanie zagrożeń mających wpływ na utratę wartości zabytkowych oraz desygnowanie wad formalnoprawnych decyzji wpisujących obszary do rejestru zabytków. Proces weryfikacji pod względem metodologicznym prowadzony był podobnie jak w przypadku zabytków nieruchomych, w oparciu o zestandaryzowaną ankietę weryfikacyjną. Prace prowadzono dwuetapowo.

W pierwszym etapie obejmowały one analizę dokumentów (decyzji, orzeczeń) pod względem poprawności, kompletności i zawartości merytorycznej oraz analizę dokumentacji naukowych i konserwatorskich dotyczących poszczególnych obszarów, których treści mogłyby przybliżyć przedmiot ochrony i jego granice w sytuacji, gdy decyzja takich danych nie zawierała.

Na tym etapie prac przedmiotem rozpoznania były: aktualne dane administracyjne zabytków obszarowych, przedmiot ochrony, strefa ochrony konserwatorskiej, sformułowanie zakresu ochrony zawarte w decyzjach lub w przywołanych dokumentacjach historycznych, materiały graficzne dołączone do decyzji (oryginalne i „interpretacyjne”) oraz korekty decyzji przeprowadzone w wyniku postępowań administracyjnych prowadzonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Analiza zebranych informacji pozwoliła wyłonić te zabytki obszarowe, dla których do określenia przedmiotu ochrony, jego granic i zakresu ochrony zachodzi konieczność opracowania dodatkowych studiów historyczno-konserwatorskich.

¹² Materiałem wyjściowym do weryfikacji był wyciąg z bazy danych rejestru zabytków nieruchomych prowadzonej w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków NID, zaklasyfikowany jako „urbanistyka” według stanu na 2014 r., który był przedmiotem badań Zespołu ds. Wpisów Obszarowych.

Drugi etap polegał na lustracji w terenie zabytkowych obszarów wskazanych w decyzjach (o ile decyzje je określały) pod kątem oceny, czy przedmiot ochrony posiada rozpoznawalne granice w terenie i czy wiarygodny jest przekaz historyczny zawarty np. w układzie urbanistycznym. Dokonywano także oceny stanu zachowania wartości w poszczególnych grupach typologicznych obszarów:

- wartości historycznych – w zakresie stopnia zachowania nieprzekształconej autentycznej substancji, funkcji wewnątrz urbanistycznych/ruralistycznych i charakteru historycznej koncepcji przestrzennej,
- wartości artystycznych – w zakresie stopnia zachowania charakteru i zasad kompozycji z uwzględnieniem współczesnego zagospodarowania i zabudowy, np. po zniszczeniach wojennych, charakteru i typu rozplanowania historycznego, cech stylistycznych zabudowy i walorów krajobrazowych,
- wartości naukowych – w zakresie stopnia zachowania reprezentatywności obszaru dla regionu, epoki, stylu, a także miejsca związanego z wydarzeniami historycznymi.

Ocenie poddano również stan zachowania wszystkich elementów kompozycyjnych: elementów historycznego rozplanowania, tj. rysunku planu z okresu lokacji (sieć ulic, placów, dróg oraz parcelacji), historycznej zabudowy, jej autentycznej substancji i formy, usytuowanej według określonych zasad kompozycyjnych, tworzących wewnątrz urbanistyczne/ruralistyczne, komponowanej zieleni itp., oraz ekspozycji zabytkowego obszaru, tj. istniejących panoram, dominant, akcentów kompozycyjno-architektonicznych i krajobrazowych.

Planowane jest przeniesienie wszystkich danych z wypełnionych ankiet weryfikacyjnych zabytków obszarowych do aplikacji stworzonej przez NID w geoprzestrzennej bazie danych, z możliwością ich udostępnienia wojewódzkim konserwatorom zabytków w celu zapoznania się i zainicjowania ewentualnych korekt decyzji posiadających wady formalnoprawne. Korekta ta mogłaby polegać np. na wskazaniu do skreślenia z rejestru zabytków części obszaru, który utracił wartości (proponycja takiego obszaru określona w ankiecie weryfikacyjnej w formie graficznej), i doprecyzowaniu granic zabytku pozostającego w tym rejestrze.

Dane dotyczące zabytków archeologicznych (księga rejestru C) przedstawione w raporcie, zebrane zostały w trakcie weryfikacji zabytków archeologicznych prowadzonej w latach 2009–2017. Weryfikację przeprowadzili pracownicy NID z oddziałów terenowych oraz dawnego Działu Archeologii (po reorganizacji struktury NID: Zespołu ds. Zabytków Archeologicznych, Zespołu ds. Ekspertyz i Analiz Zabytków Archeologicznych oraz Zespołu ds. Standardów Badań i Ochrony Dziedzictwa), a także wykonawcy zewnętrzni z instytucji badawczych i muzealnych, archeologicznych firm prywatnych oraz archeolodzy prowadzący samodzielną działalność. Weryfikacja początkowo objęła wyłącznie wpisy do 2010 r., a jej koniec przewidziany był na 2012 r. Jednak w związku z nierównomiernym rozpoczęciem i prowadzeniem prac w poszczególnych województwach – termin weryfikacji uległ wydłużeniu. Wydłużenie terminu prowadzenia prac pozwoliło jednocześnie na powiększenie zbioru weryfikowanych zabytków do wszystkich wpisów wykonanych do kwietnia 2016 r.

Weryfikacja wykonana została według jednolitego kwestionariusza, a pozyskane dane oraz uwagi zebrano w zestandaryzowanych ankietach weryfikacyjnych. Mimo to nie dało się uniknąć

wielu trudności opisowych, wynikających zarówno z różnorodnych zmiennych, jak i subiektywnej oceny poszczególnych osób wykonujących weryfikację. Niemniej jednak dostarczone dane – dzięki częściom opisowym ankiet weryfikacyjnych zawierających uzasadnienie przedstawianych ocen – pozwalają na dokonywanie analiz stanu zachowania zabytków zarówno dla poszczególnych powiatów, jak i całego województwa. Dane z ankiet zostały przeniesione do aplikacji stworzonej na potrzeby osadzenia ich w środowisku geoprzestrzennej bazy danych oraz dalszych analiz.

Proces weryfikacji dla każdego zabytku składał się z dwóch części: gabinetowej oraz terenowej. Etap gabinetowy polegał na kwerendzie obejmującej analizę zapisów zawartych w decyzjach odnoszących się do zabytków archeologicznych, informacji zawartych w dokumentacji ewidencyjnej i badań archeologicznych, teczках konserwatorskich zabytków przechowywanych w wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, literaturze naukowej, dostępnych materiałach kartograficznych współczesnych i archiwalnych, zdjęciach lotniczych, satelitarnych oraz danych lotniczego skaningu laserowego (ALS – Airborne Laser Scanning) z projektu Informatycznego Systemu Osłony Kraju. Punktem wyjściowym były dane zawarte w krajowym rejestrze zabytków, ewidencji zabytków oraz bazy wykorzystujące środowisko systemu informacji przestrzennej (GIS – Geographic Information System), stworzone na ich podstawie.

W wyniku prac gabinetowych rozpoznane zostały kwestie dotyczące poprawności i kompletności poszczególnych decyzji i orzeczeń o uznaniu za zabytek, a także przedmiotu i granic ochrony oraz lokalizacji, powierzchni, formy własności i aktualnej przynależności administracyjnej zabytku. Na tym etapie stwierdzano istnienie załączników formalnych i nieformalnych do decyzji, a także potencjalną niezgodność między danymi zawartymi w decyzji i dokumentacji ewidencyjnej, archiwaliach, literaturze oraz dostępnych materiałach kartograficznych. W prowadzonej analizie uwzględniano istniejącą dokumentację administracyjną i konserwatorską (w tym mapy sytuacyjno-wysokościowe, modele 3D oraz fotografie lotnicze). Ważnym aspektem było również prześledzenie historii zabytku, historii badań na nim, w tym ustalenie stopnia przebadania stanowiska i odniesienie wyników tych badań do potrzeby zmiany przedmiotu i granic ochrony, a także uzyskanie danych o powiązaniu z innym zabytkiem (np. w obrębie skupisk osadniczych) i informacji o innych formach ochrony. Na podstawie analizy zebranych informacji wskazano również na ewentualną potrzebę aktualizacji danych administracyjnych.

Etap terenowy polegał na wizytacji miejsc wskazanych w decyzjach i ich otoczenia, a w przypadku błędnego określenia lokalizacji w sentencjach lub w załącznikach graficznych decyzji – także odnalezieniu miejsc rzeczywistego położenia zabytku. Tym samym w terenie oceniano poprawność merytoryczną zakresu ochrony: zgodność lokalizacji z decyzją i możliwość jej ustalenia, a także właściwe oznaczenie granic ochrony i potrzebę ich skorygowania. Dokonywano również oceny stanu zachowania zabytku, uwzględniając kwestie sposobu użytkowania terenu, zachowania formy terenowej i wartości krajobrazu kulturowego, częściowego lub całkowitego zniszczenia zabytku, występowania na powierzchni zabytków ruchomych i reliktywów obiektów nieruchomych widocznych na powierzchni, a także wskazywano występujące zagrożenia, jak rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw czy rabunek. Na tej podstawie w ankiecie zamieszczano uwagi dotyczące potrzeby działań konserwatorskich, oznakowania zabytku, zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie stanowiska,

odstąpienia jej przez oddrzewienie lub odkrzewienie oraz sugerowanej zmiany użytkowania terenu, niezbędnych badań ratowniczych czy propozycji objęcia go innymi formami ochrony, jak utworzenie parku kulturowego bądź uznanie za Pomnik Historii. W efekcie określana była zasadność wpisu w podziale na określone kategorie, ze szczególnym uwzględnieniem wpisów bardzo cennych, faktu częściowej utraty wartości zabytkowej, wpisów od początku wątpliwych oraz zabytków, które najprawdopodobniej utraciły posiadane wartości zabytkowe.

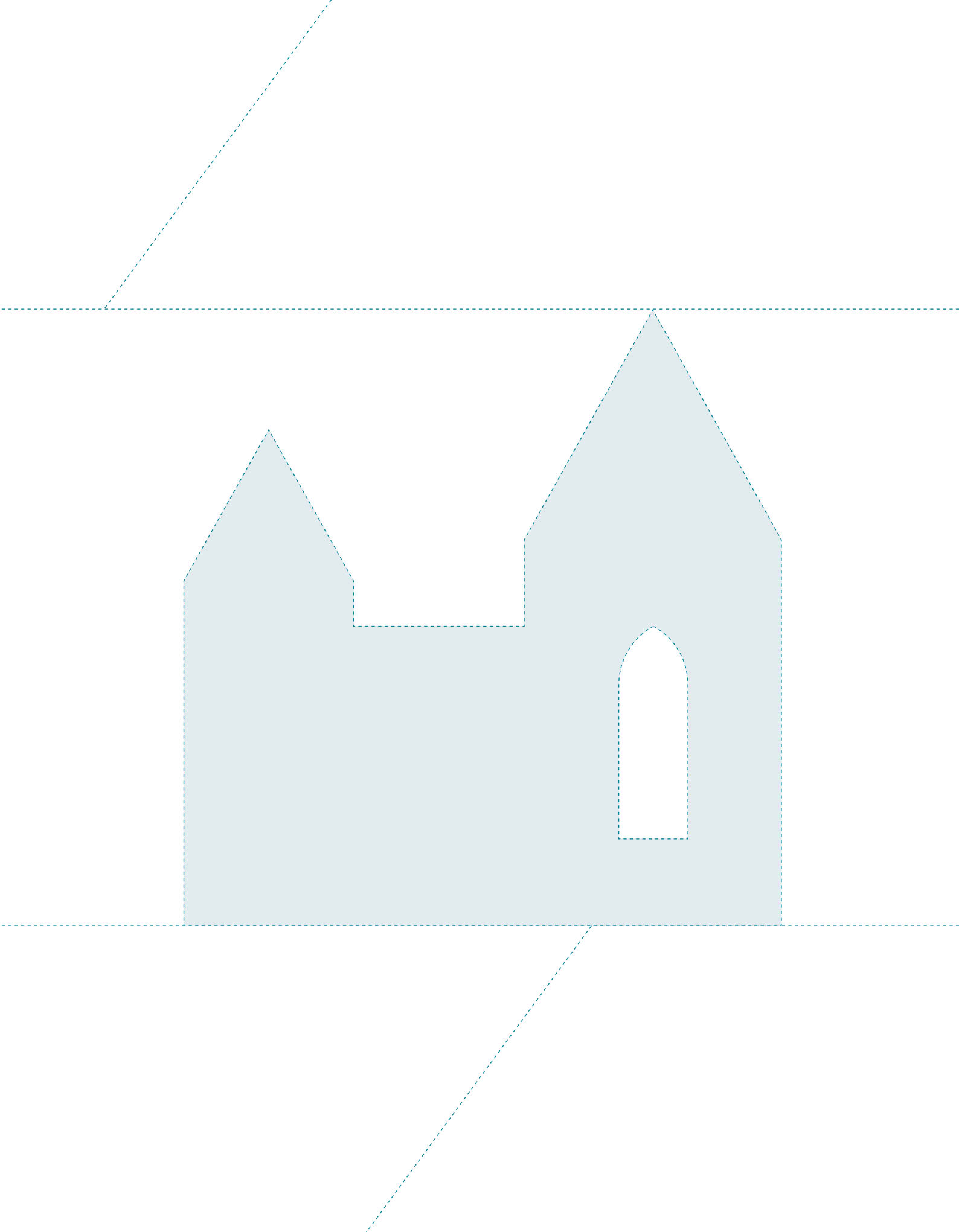
Weryfikacja pozwoliła na aktualizację danych krajowego rejestru zabytków oraz baz danych NID, a wyniki weryfikacji, poza wykorzystaniem w Raporcie, zostaną również przekazane odpowiednim wojewódzkim urzędom ochrony zabytków, jako podstawa do podejmowania czynności konserwatorskich. Jednocześnie nie zawsze była możliwość wykonywania weryfikacji terenowej o sprzyjającej porze roku i pogodzie, co odbijało się na możliwości ustalenia granic stanowisk archeologicznych, szczególnie na podstawie zasięgu występowania na powierzchni zabytków ruchomych. Wówczas w ankietach niezbędne było wskazanie potrzeby dodatkowej weryfikacji oraz wykonanie dokumentacji i ponownej weryfikacji w innym, sprzyjającym terminie.

Na podstawie danych weryfikacyjnych wydzielono grupy zabytków pod względem stanu zachowania:

- zabytki zachowane w dobrym stanie (stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru zabytków i niepodlegające znaczącym zagrożeniom, zachowane prawdopodobnie w całości oraz niewymagające zabiegów konserwatorskich),
- zabytki zagrożone (stanowiska archeologiczne, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak zagrożone częściową utratą wartości lub/oraz wymagające podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych, także zabytki o częściowo utraconych wartościach, jednak w całości wpis pozostał zasadny nawet pomimo częściowych strat wartości zabytkowych),
- zabytki o utraconych wartościach i obiekty niezasadnie wpisane do rejestru (istniejące zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w zakresie uzasadniającym pozostawanie w rejestrze zabytków, przez co wpis stał się niezasadny, lub obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpisanie do rejestru zabytków),
- zabytki nieistniejące (stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpisanie do rejestru zabytków było zasadne),
- oraz jako odrębna grupa: obiekty, których nie można było poddać weryfikacji z różnych przyczyn niezależnych od weryfikujących (np. brak dostępu do zabytku) i nie udało się w sposób pewny potwierdzić istnienia zabytku w terenie, a co do których brak było wystarczających danych pozwalających określić zasadność wpisu (np. wyników wcześniej przeprowadzonych badań archeologicznych).

**PREZENTACJA ZASOBU
ZABYTEKÓW WPISANYCH
DO REJESTRU**

III.

PREZENTACJA ZASOBU ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU

1.

TŁO HISTORYCZNO-KULTUROWE

Województwo opolskie zawiera ziemie historycznie związane z Górnym i Dolnym Śląskiem, a także fragment ziemi wieluńskiej. W zachowanych zabytkach czytelne są wpływy sztuki czeskiej, pruskiej i polskiej, odzwierciedlające złożoną historię tych terenów.

Najstarsze ślady bytności człowieka w województwie pochodzą ze stanowiska archeologicznego na Piaskowej Górze w miejscowości Rozumice (pow. głubczycki), które datowane jest na 300 do 250 tys. lat p.n.e. Kolejne, liczniejsze odkrycia datowane na paleolit środkowy związane są z człowiekiem neandertalskim. Koncentrują się zwłaszcza w południowej części Płaskowyżu Głubczyckiego, gdzie zlokalizowane są m.in. stanowisko Dzierżysław 1 i stanowisko Lubotyń 11 (zasiedlone także w późniejszym okresie po najstarszej epoce kamienia), gdzie w trakcie badań archeologicznych do 2009 r. odkryto ponad 5000 narzędzi krzemiennych datowanych na 42 do 38 tys. lat p.n.e. Górnopaleolityczne stanowiska archeologiczne człowieka rozumnego w województwie, oprócz Wyżyny Głubczyckiej koncentrują się także w Masywie Chełma, w pobliżu Góry Świętej Anny. Dla tej epoki znaczące jest stanowisko archeologiczne Wójcice 20 koło Otmuchowa, gdzie w obrębie obozowiska homo sapiens, oprócz szczątków mamuta, odkryto ślady ogniska i ponad 5000 narzędzi krzemiennych, a także stanowisko w Dzierżysławiu 35, gdzie odkryto ponad 40 000 przedmiotów, ślady palenisk i konstrukcji mieszkalnej w typie namiotu. Podobną liczbą znalezisk może poszczycić się stanowisko Sowino 7 w powiecie nyskim.

Dane dotyczące osadnictwa w środkowej epoce kamienia (mezolicie) są jak dotąd wrywkowe, ponieważ nie przeprowadzono systematycznych badań dotyczących tej problematyki. Okres neolitu, rozpoczynający się na Opolszczyźnie w VI tysiącleciu p.n.e., związany jest z napływem ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej, która posiadała umiejętność uprawy roli, hodowli bydła i wytwórczości glinianych naczyń. Ponownie miejscem zintensyfikowanego osadnictwa stał się Płaskowyż Głubczycki, ale też obszar lewego brzegu Odry, a także inne doliny rzeczne. Kolejne kultury archeologiczne neolitu osiedlały się w tych samych strefach co poprzednicy. Zmiany klimatyczne prowadzące do podniesienia się poziomu wód doprowadziły z czasem do przeniesienia części osadnictwa na tereny położone wyżej.

Epoka brązu, datowana na ok. 2300 do 750 r. p.n.e., charakteryzowała się dużą różnorodnością kulturową. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kietrze stało się wzorcem systemu chronologii względnej dla całej południowej Polski, a jednocześnie w okolicach Nowej Cerekwi wydzielono odrębną jednostkę archeologiczną, która wykształciła własny model gospodarczo-kulturowy, charakteryzujący się m.in. ufortyfikowanymi osiedlami. W tym okresie ciepłopalny obrządek pogrzebowy przeplata się z inhumacyjnym, co jest charakterystyczne dla specyficznych dla regionu grup tej kultury. Początki epoki żelaza to ewolucja, czy raczej rozwój rodzimych kultur archeologicznych pod wpływami tzw. kultury halsztackiej z południa. Jedną z ważnych zmian było wprowadzenie do uprawy żyta.

W okresie lateńskim, czasie dominacji w Europie plemion celtyckich, od IV w. p.n.e. na Płaskowyżu Głubczyckim i w przyległej części Kotliny Kozielsko-Raciborskiej rozwinęło się napływowe osadnictwo celtyckie związane z plemionami Bojów. Dzięki kulturze lateńskiej na Opolszczyźnie po raz pierwszy pojawiły się m.in. pieniądź monetarny oraz koło garncarskie.

W okresie wpływów rzymskich, od przełomu er do IV w., w regionie rozwijała się tzw. kultura przeworska, której najwcześniejsze ślady zarejestrowano w powiecie kluczborskim. Gwałtowny rozwój osadnictwa tej kultury nastąpił w II w. i trwał niemal do V w. Wiadomo już na pewno, że w tym okresie przez Bramę Morawską wzdłuż Odry w kierunku północnym biegł szlak handlowy zwany bursztynowym. Liczne odkrycia wskazują na czynny udział miejscowych plemion w dalekosiężnej wymianie handlowej. Natomiast w okresie wędrówek ludów nastąpił zanik osadnictwa i wyludnienie.

Dopiero w VI w. rejestrowane są pierwsze ślady napływowego osadnictwa wczesnośląskiego, rozwijającego się przez kolejne stulecia, aż do wykrystalizowania się organizacji plemiennych pod koniec VIII w. Pierwsze wzmianki na temat plemion zamieszkujących dorzecze Odry pochodzą ze sporządzonego ok. 845 r. tzw. *Geografa Bawarskiego*. Pod koniec IX w. plemiona te wchodziły w skład Państwa Wielkomorawskiego, a po jego upadku – czeskiego. U schyłku panowania Mieszka I, ok. 990 r. ziemie śląskie zostały przyłączone do państwa Piastów. Skutkiem tego było zniszczenie istniejącej sieci grodów plemiennych i zastąpienie ich nowymi ośrodkami, m.in. grodem założonym na Ostrówku w Opolu. Kontynuując starania Mieszka I, Bolesław Chrobry w 1000 r. uzyskał potwierdzenie przynależności Śląska do Polski, tworząc biskupstwo wrocławskie. Po śmierci Bolesława Krzywoustego w 1138 r. dzielnicą śląską przypadła Władysławowi, najstarszemu z synów. W wyniku walk i targów politycznych Śląsk rozpadł się na cztery części, m.in. księstwo opolskie. Władali nim kolejno Jarosław, Mieszko Płatonogi (od 1201) i Kazimierz I Opolski (od 1211), który przeniósł swoją siedzibę z Raciborza do Opolu. Po śmierci Henryka Pobożnego w 1241 r. doszło do dalszych podziałów. W 1281 r. istniało już 11 słabych politycznie księstw, które wkrótce uznały zwierzchnictwo Jana Luksemburczyka. Prawo do Śląska ostatecznie zrzekł się w 1356 r. Kazimierz Wielki, w zamian za zaniechanie czeskich roszczeń do polskiej korony. Ostatni opolski Piast, Jan Dobry, zmarł w 1532 r., a po jego śmierci księstwo przeszło w ręce Ferdynanda I Habsburga.

Kolonizacja średniowieczna na historycznym Górnym Śląsku trwała do I połowy XIV w. W tym czasie wzrosła liczba miast i osad, fundowano liczne klasztory i kamienno-ceglane kościoły.

Ważnym czynnikiem decydującym o lokalizacji ośrodków były żyzne ziemie, surowce mineralne, szlaki komunikacyjne, a także przeprawy rzeczne. Wraz z kolonistami pojawiały się nowe zasady organizacji życia i przestrzeni, które porządkowały sfery dotychczas rozwijające się w sposób swobodny i niejasny. Już od XI w. w Europie rozpoczął się proces formowania ram prawno-przestrzennych dla funkcjonowania społeczności ośrodków osadniczych. Większość aktów lokacyjnych miast i wsi na terenie Śląska została nadana nieco później, w XIII i XIV w. W przeważającej liczbie przypadków lokacje były inicjatywą książęcą, rzadziej biskupią (Głuchoczały, Nysa, Otmuchów). Dla utrzymania i rozwoju poszczególnych ośrodków (wsi, grodów, kasztelanii) ważne było położenie na jednym z licznych istniejących lub powstających szlaków handlowych, których sieć ulegała modyfikacjom pod wpływem zmian gospodarczo-politycznych. Podstawą dla wszystkich lokacji było prawo targowe, jednak w poszczególnych ośrodkach kształtowano je w różnym zakresie, a z biegiem czasu obejmowało ono również inne prawne aspekty życia i funkcjonowania wspólnot. Charakterystycznym elementem miast średniowiecznych po lokacji była parcelacja. Na jej bazie powstawały regularne działki pod zabudowę, siatki ulic, rynki. Oprócz kształtowania układu przestrzennego miasta, stanowiła podstawę rozliczenia czynszów oraz (za sprawą praw własnościowych) wykształcenia nowej grupy społecznej – mieszczan.

Czasy Habsburgów to z jednej strony okres dalszego rozwoju miast i architektury rezydencjonalnej, z drugiej – lata reformacji, a następnie kontrreformacji. Podczas wojny trzydziestoletniej (1618–1648) Śląsk stał się terenem zacieklej walk, w wyniku których znacznie ucierpiała zabudowa, a liczba ludności zmniejszyła się o 1/3.

W 1741 r. po Śląsk postanowił sięgnąć król Prus Fryderyk II (1712–1786), po latach wojen śląskich uzyskując panowanie nad większością ziem. Ważne miejsce w polityce germanizacyjnej Fryderyka II zajęła akcja osadnicza zwana kolonizacją fryderycjańską, podczas której założono 240 nowych osad i sprowadzono ok. 62 000 kolonistów. Najliczniej zasiedlili oni dzisiejsze powiaty kędzierzyńsko-kozielski, kluczborski, namysłowski, oleski i opolski. Rozpowszechnił się nowy typ konstrukcji szkieletowej, ujednolicone przepisami budowlanymi gospodarstwa tworzyły regularne osady.

Wiek XIX przyniósł kolejne zmiany. W wyniku reform chłopci otrzymali wolność osobistą, zliberalizowano handel. Śląsk stał się prowincją złożoną z czterech, a od 1820 r. – trzech rejencji. Druga połowa XIX w. to lata rozwoju transportu kolejowego i drogowego oraz przemysłu. Bogacące się rody wznosiły wspaniałe rezydencje, swoje majątki zamieniając w przynoszące zyski przedsiębiorstwa. Taki stan utrzymywał się do końca I wojny światowej. W 1919 r. prowincję śląską podzielono na prowincje dolnośląską, z siedzibą we Wrocławiu, oraz górnośląską, z siedzibą w Opolu (zasięg Rejencji Opolskiej, okrojony w 1921 r. o ziemie przyłączone po plebiscycie do państwa polskiego). Od 1935 r. trwały kolejne zmiany terytorialne, połączone ze zmianą nazw miejscowości.

W 1945 r. obszar, przez lata będący we władaniu piastowskim, czeskim, habsburskim i pruskim, powrócił do Polski. Faktowi temu towarzyszyły znaczne przemieszczenia ludności. W regionie pozostała jednak znaczna liczba ludności rodzimej: spis powszechny z 1950 r. wykazał podział ludności na Ślązaków (54%), repatriantów (24%) oraz przybyszów

z Polski centralnej (20%). Dnia 11 marca 1945 r. powstało województwo śląsko-dąbrowskie, województwo opolskie wyodrębniono w 1950 r. W 1975 r. odłączono od niego powiaty raciborski i oleski, który przyłączono ponownie w 1999 r. po likwidacji województwa częstochowskiego.

2.

PREZENTACJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Większość zjawisk na omawianym terenie ma swoją kontynuację poza granicami województwa. Odmienne w poszczególnych historycznych dzielnicach wpływy kulturowe są widoczne w formie zabytków wzniesionych w średniowieczu, a także w przykładach wspaniałego baroku śląskiego. Obiekty późniejsze w mniejszym stopniu odzwierciedlają to zróżnicowanie, zanikające z upływem lat przynależności Śląska do Prus i wzrostem popularności stylów historyzujących, począwszy od berlińskiego klasycyzmu.

Wpisy do rejestru zasadniczo oddają charakter zasobu zabytkowego na terenie województwa, z wyjątkiem architektury modernistycznej (jednostkowe wpisy) oraz zabytków przemysłowych i techniki (144 obiekty; 5,8% zasobu kraju). W rejestrze znajduje się większość układów urbanistycznych oraz zabytków sakralnych, których lista w ostatnich latach uzupełniana jest o obiekty z XIX i XX w. Poza pojedynczymi przykładami, chronione są też zamki, pałace i dwory, jednak rzadko ochrona obejmuje poza głównymi budynkami także obiekty powiązane funkcjonalnie z założeniem (folwark, aleje), czyli całość zespołu. Trzy układy ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków (Grobniki, Jemielnica i Pilszcz) stanowią skromną reprezentację, jak na charakter rolniczy województwa (ponad 1000 wsi).

Przedstawione poniżej dane liczbowe i statystyczne, choć odzwierciedlają ogólną tendencję, nie mogą być traktowane w sposób dosłowny. Dotyczy to m.in. datowania, materiału/konstrukcji, często niemożliwych do zweryfikowania podczas przeprowadzanych w terenie oględzin ani do pozyskania z istniejących, niedoskonałych dokumentacji. Według bazy NID na terenie województwa opolskiego znajdują się 3152 obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomości (stan na 30 kwietnia 2016 r.). W skali kraju jest to 4,45% zasobu zabytkowego, co przy niewielkiej powierzchni tego najmniejszego w kraju województwa (9412 kilometrów kwadratowych, stanowi to niewiele ponad 3% powierzchni kraju) świadczy o znacznym nasyceniu regionu obiektami zabytkowymi. Są one materialnymi świadkami wielokulturowości regionu i bezpośrednio wpływają na jego atrakcyjność.

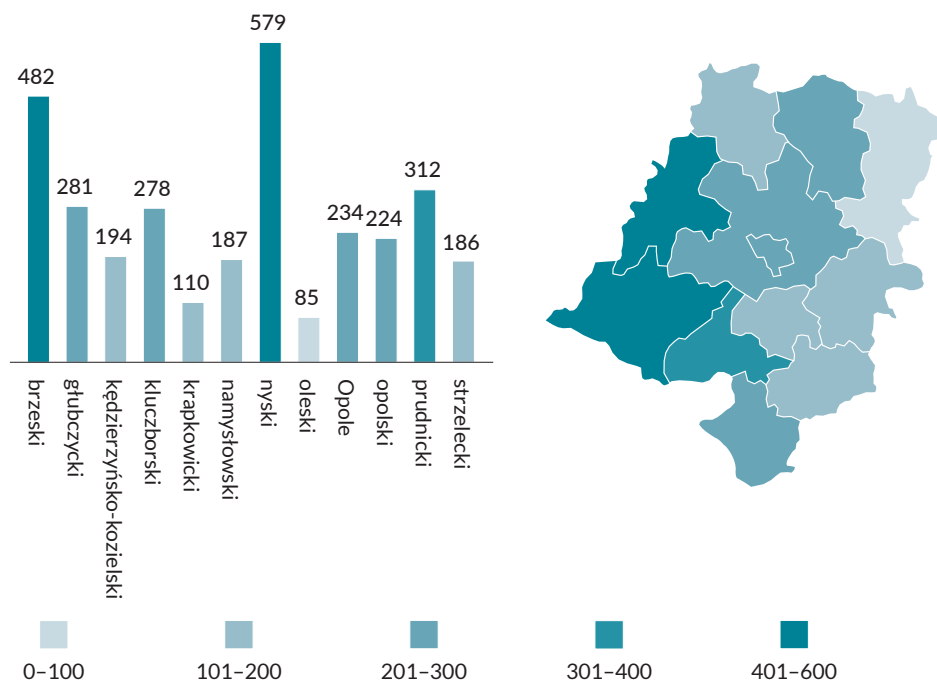
Wpisem na listę Pomników Historii do 2016 r. wyróżniono 3 zespoły zabytków. Są to Góra Świętej Anny – komponowany krajobraz kulturowo-przyrodniczy (2004 r.), Nysa – zespół kościoła farnego pw. św. Jakuba Starszego i św. Agnieszki (2011 r.) oraz Paczków – zespół staromiejski ze średniowiecznym systemem fortyfikacji (2012 r.).

Obiektami o ponadregionalnej wartości są kompleks obozów jenieckich w Łambinowicach (od 1968 r. Miejsce Pamięci Narodowej), miasto Byczyna z zachowanym średniowiecznym układem urbanistycznym, pocysterski zespół klasztorno-kościelny w Jemielnicy, gotyckie kościoły z unikalnymi polichromiami na Szlaku Polichromii Brzeskich (wśród nich Małujowice i Strzelniki), zamek Piastów Śląskich w Brzegu oraz symbol województwa – Wieża Piastowska w Opolu.

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego są kościoły drewniane (ok. 65 świątyń) oraz wsie opolskie, z zachowanymi pierwotnymi układami ruralistycznymi i tradycyjną zabudową.

Opolskie zabytki rozmieszczone są w sposób bardzo nierównomierny. Najwięcej obiektów znajduje się w powiatach nyskim (579) i brzeskim (482) w zachodniej części województwa oraz w prudnickim (312), a najmniej na terenie powiatu oleskiego (85). Przyczyn takiego podziału szukać można m.in. w uwarunkowaniach historycznych, zagęszczeniu sieci osadniczej, działalności fundacyjnej biskupów oraz miejscowych rodów bądź w zróżnicowanej zamożności mieszkańców, mającej wpływ na kształt i rozmiary budowli. W wymienionych powiatach znajdują się duże miasta, które gromadzą znaczną część wpisanych obiektów – Nysa, Brzeg i Głogówek miały od wieków ugruntowaną pozycję wiodących w regionie ośrodków kulturalnych. Dotyczy to również Opola, które ma 234 zabytki, a w sumie z otaczającym go powiatem – 458. Natomiast mała liczba wpisów w powiecie oleskim jest po części wynikiem braku ciągłości polityki konserwatorskiej na jego obszarze, wynikającej z przesunięć administracyjnych, a także skromniejszych form zabudowy w północnym rejonie województwa.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE TERYTORIALNYM (STAN NA 30.04.2016 R.)

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Urbanistyka	Sakralne	Obronne	Publiczne	Zamki	Rezydencjonalne	Zieleń	Folwarczne	Gospodarcze	Mieszkalne	Przemysłowe	Cmentarze	Inne	Razem
Brzeski	3	65	6	30	1	19	27	36	5	258	7	8	17	482
Głubczycki	5	58	1	14	3	8	12	7	21	86	22	4	40	281
Kędzierzyńsko-kozielski	2	36	7	12	1	11	21	15	5	28	36	11	9	194
Kluczborski	3	48	5	11	0	19	41	18	4	106	3	12	8	278
Krapkowicki	1	24	2	0	2	13	13	13	0	5	14	16	7	110
Namysłowski	1	43	2	8	1	21	28	20	5	33	6	12	7	187
Nyski	8	131	19	22	3	36	36	24	22	204	7	26	41	579
Oleski	1	31	1	3	0	12	10	8	0	11	0	6	2	85
Opole	4	20	2	22	2	0	4	0	8	130	14	14	14	234
Opolski	3	52	4	11	4	11	23	30	6	46	15	10	9	224
Prudnicki	4	100	7	14	7	3	10	18	5	109	15	8	12	312
Strzelecki	5	70	1	9	2	7	7	11	7	37	5	18	7	186
Województwo	40	678	57	156	26	160	232	200	88	1053	144	145	173	3152
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	1076	12890	1105	4706	405	4847	7449	5332	2336	19626	2482	4802	3829	70885
Udział woj. w kraju (%)	3,72%	5,26%	5,16%	3,31%	6,42%	3,30%	3,11%	3,75%	3,77%	5,37%	5,80%	3,02%	4,52%	4,45%

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości zdecydowanie przeważają budynki mieszkalne (1053 obiekty; 5,37% zasobu). Ich rozmieszczenie na terenie województwa jest zbieżne z lokalizacją najcenniejszych zabytkowo miast: powiaty brzeski – 258 obiektów (Brzeg, Lewin Brzeski); nyski – 204 (Nysa, Paczków); prudnicki – 109 (Głogówek, Prudnik); kluczborski – 106 (Byczyna, Kluczbork) i wreszcie 120 budynków w samym Opolu. Najwięcej wpisów z obszarów wiejskich znajduje się na terenie powiatów brzeskiego, głubczyckiego i nyskiego, gdzie okazałe, murowane budynki tworzą zespoły zagród przewyższające niejednokrotnie skalą małomiasteczkową zabudowę (np. Przylesie, pow. brzeski i Grobniki, pow. głubczycki – po ok. 20 wpisów domów i zagród). Znacznie mniej jest obiektów sakralnych, do których należą zarówno kościoły, jak i wolnostojące kapliczki (678 obiektów, czyli 5,26% zasobu), w największej ilości zlokalizowane na terenie powiatów nyskiego i prudnickiego. Kolejną pod względem liczebności grupę tworzą założenia parkowe i ogrodowe towarzyszące obiektom rezydencjonalnym, a także aleje (232 obiekty; 3,11% zasobu).

Najmniej liczne są przykłady zamków (26 obiektów) oraz architektury obronnej (57) – tu na czoło wysuwają się twierdze Nysa i Koźle. Liczba wpisów odzwierciedla w tym przypadku liczebność zasobu.

Historyczne układy miejskie i wiejskie zachowały swoje pierwotne funkcje, ale ze względu na zmiany społeczno-gospodarcze zmianie uległa ich ranga. Obszar na Górze Świętej Anny (zespół klasztorny, ścieżki kalwaryjskie z kaplicami i alejami drzew) w zupełności zachował swoją formę, funkcję i znaczenie.

Podział zabytków pod względem chronologii w województwie odpowiada proporcjom krajowym: zdecydowanie przeważają obiekty wzniesione w XIX w. (1391; 4,51% zasobu w skali kraju) oraz w XVI–XVIII w. (953; 5,73%). Jak można założyć, większość obiektów bez względu na datę budowy była wielokrotnie przebudowywana, więc przewaga młodszych stylów jest jeszcze większa, niż wynika to z powyższych danych.

Najskromniej reprezentowana jest grupa zabytków powstałych do połowy XIII w., według bazy licząca kilkanaście obiektów, głównie kościołów parafialnych (miejskich i wiejskich). Do liczebności tej i następnej grupy (połowa XIII–XV w., 195 obiektów) należy podejść z dużą ostrożnością, gdyż datowanie części zabytków jest dyskusyjne i ulega zmianie wraz z rozwojem wiedzy na ich temat. Niestety, żaden z najstarszych zabytków nie zachował się w nieprzebudowanej formie. Aż 10 zabytków uznanych za wzniesione do połowy XIII w. znajduje się na terenie powiatu nyskiego – są to głównie kościoły i pozostałości budownictwa obronnego. Pod względem budownictwa XIII–XV-wiecznego powiaty brzeski i nyski są prawie równe (odpowiednio 44 i 46 obiektów), zdecydowanie dominując nad resztą województwa. Również w tej grupie przeważają gotyckie kościoły i klasztory, a także (zachowane w formie relikwów w późniejszych budowlach) zamki, ratusze itp.

Rozmieszczenie zabytków z pozostałych grup jest proporcjonalne do ogólnej liczby wpisów w powiatach, z wyjątkiem dominacji Opola w zakresie budowli XX-wiecznych, co wynika z umacniającej się jego roli głównego ośrodka w województwie i powstających w związku z tym okazałych gmachów użyteczności publicznej oraz budynków mieszkalnych.

W przypadku wpisów obszarowych pod względem chronologicznym tendencja jest odwrotna. Wszystkie układy urbanistyczne (24 miasta) i wieś Jemielnica wpisane do rejestru zabytków jako obszary w granicach średniowiecznych założeń lub murów – swoje regularne

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII Z WYŁĄCZENIEM UKŁADÓW URBANISTYCZNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Do poł. XIII w.	Poł. XIII–XV w.	XVI–XVIII w.	XIX w.	XX w.	Brak danych	Razem obiektów
Brzeski	2	44	103	248	46	36	479
Głubczycki	2	5	79	141	8	41	276
Kędzierzyńsko-kozielski	0	6	48	72	60	6	192
Kluczborski	0	13	64	128	36	34	275
Krapkowicki	0	8	36	40	15	10	109
Namysłowski	0	15	65	85	18	3	186
Nyski	10	46	220	246	26	23	571
Oleski	0	2	33	32	4	13	84
Opole	0	12	17	102	86	13	230
Opolski	0	12	77	102	18	12	221
Prudnicki	0	18	139	127	16	8	308
Strzelecki	0	14	72	68	22	5	181
Województwo	14	195	953	1391	355	204	3112
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	450	3950	16625	30812	13947	4025	69809
Udział woj. w kraju (%)	3,11%	4,94%	5,73%	4,51%	2,55%	5,07%	4,46%

rozplanowanie otrzymały w wyniku lokacji w XII–XIV w. Akty lokacyjne Koźła, Nysy i Opola zostały nadane we wczesnym średniowieczu, a dla Dobrodzienia, Kietrza i Leśnicy w XIV w. W przypadku Dobrodzienia, którego obecne rozplanowanie powstało na zgliszczach wcześniejszego ośrodka, w rozstrzygnięciu decyzji nie określono, którego z etapów budowy dotyczy wpis. Indywidualny wpis zespołu architektonicznego rynku w Opolu dotyczy pierzei zrekonstruowanych w latach 50. XX w., jednak w oparciu o wcześniejsze elementy i średniowieczną parcelację. Rozstrzygnięcia decyzji wpisujących układy ruralistyczne wsi Grobniki i Pilszcz nie wskazują na ich czas powstania, wymieniają zabudowę z XVIII i XIX w., jednak geneza dyspozycji przestrzennej tych wsi, ustalona na podstawie wzmianek źródłowych, również sięga średniowiecza.

Obszar wpisany do rejestru zabytków ukształtowany w XVIII w. to kalwaria na Górze Świętej Anny, łącząca elementy przyrodnicze z architektonicznymi.

Pomimo stosunkowo dużego udziału kamienia i cegły w najwcześniejszych budowlach, to drewno było na Śląsku podstawowym budulcem, dopóki w I połowie XIX w. nie zostało ostatecznie wyparte przez cegłę. Obecnie 122 drewniane obiekty (z czego 19 w konstrukcji szkieletowej) rozmieszczone są głównie w północnych powiatach kluczborskim i oleskim, a także opolskim i namysłowskim, gdzie znajdowały się największe skupiska lasów iglastych. Tu także zlokalizowana jest większość z 65 drewnianych kościołów. Szacuje się, że w połowie XIV w. na Śląsku było ok. 100 kościołów murowanych i ok. 670 drewnianych. Proporcje z biegiem czasu zmieniały się na korzyść kościołów murowanych. Na przełomie XVII i XVIII w. liczba drewnianych świątyń zmniejszyła się do 500.

W powiatach strzeleckim i krapkowickim znajdują się złoża wapienia, będące podstawą do rozwoju przemysłu wapienniczego oraz chętnie stosowane w budownictwie. Szczególnie w odniesieniu do powiatu strzeleckiego dane statystyczne nie oddają specyfiki regionu (138 obiektów ceglanych, 6 kamiennych), bogatego w kamienne budowle, nie tylko sakralne i rezydencjonalne, ale i gospodarcze. W powiatach południowych (głubczycki, nyski) do budowy wykorzystywano kamień łamany i polny, także łącząc go z cegłą.

Wytwarzana dawniej w miejscowych cegielniach cegła jest najczęściej spotykanym budulcem. Sporadycznie, łączona z innymi materiałami, występuje ruda darniowa (północna część województwa: powiaty kluczborski, namysłowski i oleski).

Wśród wpisów obszarowych województwa opolskiego znajdują się układy urbanistyczne lokowane w XII–XIV w., ruralistyczne wzmiankowane lub lokowane w XII–XIII w., związane z hutą w Jedlicach zespół zabudowy przemysłowej z XVIII w. oraz kalwaria z pocz. XVIII w. na Górze Świętej Anny. Wszystkie te zespoły stały się zapisem historii, która je kształtowała przez wieki. Największą grupę wśród zabytków wpisanych do rejestru zabytków jako obszarowe stanowią układy urbanistyczne miast i miasteczek – 26 układów, 3 układy ruralistyczne oraz 2 zespoły zabudowy i 1 obszar krajobrazu kulturowego.

Układy urbanistyczne obejmują miasto wojewódzkie, miasta powiatowe (oprócz Olesna), siedziby gmin miejsko-wiejskich, a także 1 wieś – dawną osadę targową (Ścinawa Nyska). Miasta lokowano na surowym korzeniu lub na miejscu istniejących wcześniej osad i grodów, których pierwotny układ podlegał nowej organizacji. Pod względem administracyjnym były one

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Drewniane		Murowane		Ziemne	Glinobitka	Ruda darniowa	Betonowe	Metalowe	Brak danych	Razem
	więcowa/ inna	szkieletowe	ceglane	kamienne							
Brzeski	1	4	429	8	0	0	1	0	0	1	444
Głubczycki	2	1	234	15	0	0	0	0	5	3	260
Kędzierzyńsko-kozielski	12	1	142	0	1	0	0	4	0	0	160
Kluczborski	26	1	193	2	0	0	0	0	0	0	222
Krapkowicki	1	1	58	15	0	0	0	0	0	5	80
Namysłowski	10	4	129	1	0	0	0	0	2	0	146
Nyski	2	3	466	27	6	0	0	0	0	5	509
Oleski	20	0	46	0	0	0	0	0	0	2	68
Opole	2	0	207	0	0	0	0	1	2	0	212
Opolski	15	1	165	3	0	0	0	1	1	2	188
Prudnicki	3	3	267	10	0	0	0	0	4	3	290
Strzelecki	9	0	138	6	1	0	0	0	0	2	156
Województwo	103	19	2474	87	8	0	1	6	14	23	2735
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	5251	1041	47924	1805	185	11	5	305	180	851	57558
Udział woj. w kraju (%)	1,96%	1,83%	5,16%	4,82%	4,32%	0,00%	20,00%	1,97%	7,78%	2,70%	4,75%

zazwyczaj podporządkowane kasztelaniom, książętom, biskupstwom lub klasztorom. Na terenach granicznych i głównych szlakach handlowych¹³ dominują układy miejskie z wyraźnie zarysowaną linią murów obronnych. Mniejsze ośrodki targowe niejednokrotnie charakteryzował rynek z prostym układem ulic, bez wykształcenia bardziej złożonego układu szachownicowego (np. Baborów i Ścinawa Mała).

Lokowane na prawie niemieckim ośrodki mają wyraźnie wykształcone place rynkowe przybierające formę regularnego czworoboku lub poszerzenia ulicy, na których powstawał ratusz z blokiem zabudowy. Wyjątkowym przypadkiem, ze względu na rynek będący ćwiartką koła, są Głubczyce. Ze względu na istniejące uwarunkowania, tj. rzeźbę terenu, istniejące wcześniejsze ośrodki lub drogi, obszar miasta przybierał kształt owalny lub wydłużony. Całość przeważnie otaczały obwarowania zamykające układ pierścieniem murów. Bramy, ze względu na konieczność ograniczenia ich liczby, lokalizowano na wylocie głównych kierunków tranzytowych, a ulice wewnątrz układu zbiegały się przy nich, tworząc zarys wrzeciona. Miasta skupiały ważne dla funkcjonowania społeczności lokalnej obiekty: kościoły, ratusze, zamki (te ostatnie często położone poza miejskimi murami, na obrzeżu), które swoją okazałą formą dominowały nad okolicą, stając się charakterystycznymi elementami krajobrazu i punktami orientacyjnymi

¹³ Główne historyczne szlaki handlowe XII/XIII w.: Miśnia – Wrocław – Brzeg – Lewin Brzeski – Opole – Bytom – Kraków (fragm. *Via Regia*); Rokitnica – Świdnica – Paczków – Nysa – Głubczyce – Racibórz (fragm. *Via Regia*); Kalisz – Brzeg – Nysa; Nysa – Wrocław.

w przestrzeni. Pod względem zabudowy w większości ośrodków wykształciła się zabudowa miejska z budynkami tworzącymi zwarte pierzeje ulic i z niewielkimi podwórzami z tyłu. Dominującym materiałem w zabudowie było drewno, na kolejnych etapach rozwoju miast powstawały budynki murowane (m.in. ze względu na wprowadzane przepisy przeciwpożarowe) oraz coraz wyższe (ze względu na deficyt powierzchni do zabudowy). Wraz z upływem lat elewacje otrzymywały wystrój odpowiadający obowiązującemu stylowi i statusowi właściciela. Wokół rynku oraz przy głównych ulicach znajdowała się najokazalsza zabudowa. Pod tym względem wyróżniają się większe ośrodki, np. Brzeg, Kluczbork, Namysłów, Nysa i Opole. W mniejszych ośrodkach zabudowa z typowymi kamienicami rozwinęła się jedynie wzdłuż placu rynkowego i w jego najbliższym sąsiedztwie (np. Baborów i Niemodlin). Wzdłuż pozostałych ulic zabudowa zachowała niejednokrotnie cechy zabudowy zagrodowej, z wyraźnie wykształconym podwórzem otoczonym zabudowaniami gospodarczymi (w tym inwentarskimi, np. Ścinawa Nyska). Cechą wyróżniającą średniowieczne miasta, oprócz rozplanowania, są systemy fortyfikacyjne (zachowane w różnym stopniu), które były utrzymywane i doskonalone do początku XVIII w. Wraz z rozwojem technik bojowych i koniecznością rozwoju przestrzennego większych ośrodków miejskich rezygnowano z fortyfikacji. W większych ośrodkach mury rozebrano lub wbudowano je w nowe obiekty (np. Brzeg i Namysłów). W niektórych mniejszych miastach mury obronne zachowały się na całym obwodzie (np. Byczyna i Paczków). Ziemne elementy fortyfikacji przekształcono w parki miejskie, które obecnie są czytelnym w przestrzeni zapisem przebiegu dawnych obwarowań (np. Brzeg, Koźle i Nysa).

Układy ruralistyczne stanowią wśród wpisów obszarowych drugą co do wielkości, jednak nieliczną grupę. Wzmiankowane w XII–XIII w. są przykładami charakterystycznej dla regionu uporządkowanej, regularnej zabudowy związanej z parcelacją lokacyjną oraz lokalnymi uwarunkowaniami prawnymi. Wsie wpisane do rejestru zabytków to układy ulicowo-okolnicowe. Dyspozycja przestrzenna dwóch z nich (Grobnik i Pilszcza) związana jest z rzeką, która stanowi oś ich układu. Wzdłuż niej wydzielono po obu brzegach pasy łąk tworzące nawsie. Osią trzeciego układu (Jemielnicy) jest wydłużony plac (nawsie). W każdym przypadku wzdłuż krawędzi nawsia przebiegają główne drogi, a do nich przylegają pasy zabudowy zorganizowanej na wąskich długich działkach o powtarzającym się sposobie zagospodarowania. Ogólna organizacja przestrzenna poszczególnych zagród w Grobnikach i Pilszczu była oparta na tzw. modelu frankońskim, który w zależności od wielkości działki i zamożności wsi przybierał mniej lub bardziej rozbudowaną formę. We wszystkich z trzech układów wiejskich przy drodze stoją najczęściej dwa budynki mieszkalne (głównych gospodarzy i gospodarzy ustępujących, tzw. wycug¹⁴) ustawione szczytowo wzdłuż zewnętrznych krawędzi działki. W tylnej ich części znajdują się pomieszczenia inwentarskie, za nimi kolejne budynki gospodarcze. Podwórze zamykały z przodu brama z furtą lub skrzydła wrót, a od tyłu ustawiona kalenicowo, przejazdowa stodoła. Za nią znajdowała się część uprawna i sad. Pasy działek zamykały na zewnątrz drogi zagumne, prowadzące wzdłuż całej wsi. Podobnie jak w przypadku zabudowy w miastach, również zabudowania wsi ulegały zniszczeniom w wyniku pożarów i wojen. Najstarsza zabudowa

¹⁴ Wynikało to z obowiązującego prawa zapewnienia mieszkania i utrzymania ustępującym gospodarzom.

wiejska w układach wpisanych do rejestru zabytków pochodzi z końca XVIII i początku XIX w., wówczas powstawały również bardziej trwałe zabudowania murowane, nieliczne zachowane konstrukcje drewniane i szkieletowe zachowały się w zabudowie gospodarczej (np. spichlerz, parownik do ziemniaków i obudowa pieca chlebowego w Pilszczu). W Jemielnicy działki są wąskie, z parterową zabudową (niekiedy z poddaszem użytkowym), w Grobnikach i Pilszczu zagrody są znacznie większe, z okazałymi zabudowaniami (niekiedy dwukondygnacyjnymi) z bogatym wystrojem elewacji.

Wśród obszarów ruralistycznych wpisanych do rejestru najlepiej zachowana jest Jemielnica, zarówno pod względem rozplanowania przestrzennego, jak i pojedynczych budynków (mimo przekształceń w obrębie elewacji), zachowany został dawny charakter zabudowy. Układy zagród w Grobnikach i Pilszczu uległy daleko posuniętej destrukcji i fragmentaryzacji. Zachowane są częściowo budynki mieszkalne w historycznym układzie oraz czytelna na mapach i planach katastralnych charakterystyczna parcelacja. Według opisów, posiadały one wybitne wartości ze względu na rozmiary zabudowań i formę zagród. Przykładem mogą być zachowane jej relikty w Pilszczu.

Wśród zespołów zabudowy wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego znajduje się zespół zabudowy huty w Jedlicach i zespół zabudowy rynku w Opolu. Pozostałości dawnego osiedla hutniczego i huty w Jedlicach są przykładem zabudowy z przełomu XVIII i XIX w. związanej z przemysłem, w której oprócz budynków i obiektów związanych z linią technologiczną, powstał zespół zabudowy osiedla robotniczego w układzie koncentrycznym, stosowanym dotychczas w bardziej reprezentacyjnych założeniach przestrzennych. W ostatnich latach obszar uległ swobodnej parcelacji, podkreślonej ogrodzeniami oraz różnymi formami użytkowania (założono tu ogródki warzywne, ozdobne, a także roślinność wysoką). Proces ten spowodował zniszczenie placu centralnego, stanowiącego niegdyś ośrodek kompozycji i przestrzeń wspólną. Drugim zespołem zabudowy figurującym w rejestrze zabytków województwa jest zespół zabudowy rynku w Opolu. Przedmiotem wpisu jest kreacja architektoniczna z lat 50. XX w. na bazie średniowiecznych podziałów, które zostały utrwalone w elewacjach zrekonstruowanych kamienic. Załącznik graficzny jako zakres ochrony wskazuje jedynie na budynki w obrysie przyziemia, pomija przestrzeń rynku – ten został objęty wpisem średniowiecznego miasta.

Krajobraz komponowany na Górze Świętej Anny początkami sięga XVII w., kiedy powstał tu pierwszy klasztor. Zasadnicza jego forma została ukształtowana w XVIII w., kiedy na stokach założono ścieżki kalwaryjne wraz z licznymi budynkami kaplic. Wzorem dla niej była założona nieco wcześniej Kalwaria Zebrzydowska. Jest jedynym założeniem tego typu i o takiej skali w województwie opolskim. Obszar związany z miejscem kultu stanowi przykład barokowego założenia programowo i krajobrazowo nawiązującego do historycznej Jerozolimy. Kalwaria położona na stoku Góry Świętej Anny, przy klasztorze Franciszkanów, wraz z krajobrazem rolniczym tworzy przestrzeń kulturową nasyconą wartościami sakralnymi.

3.

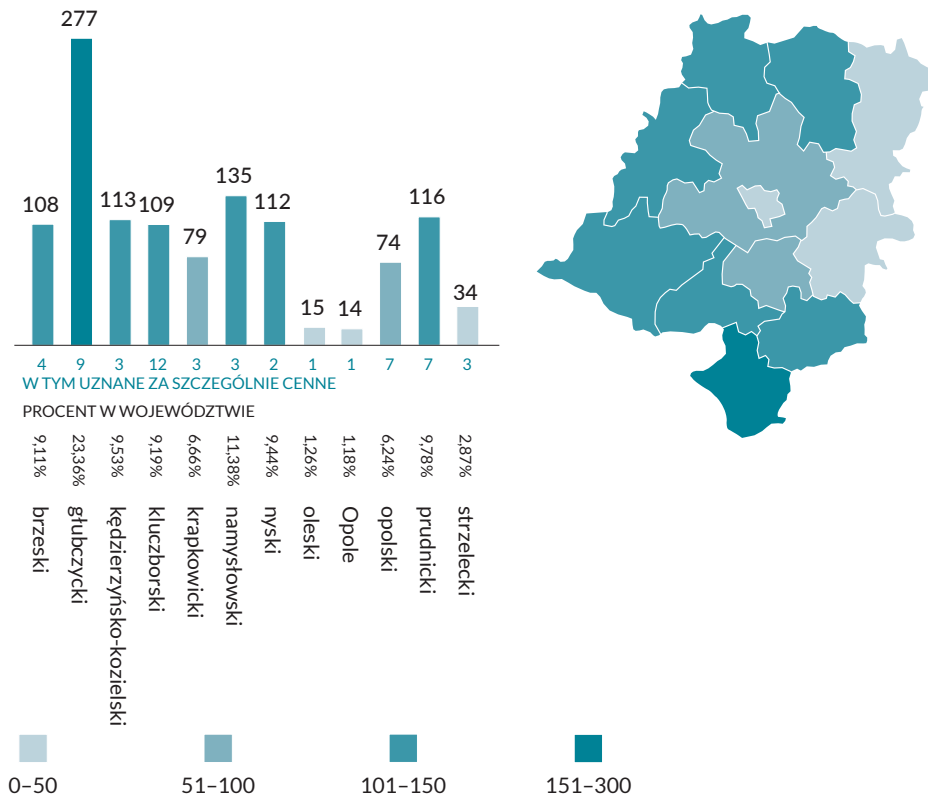
PREZENTACJA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Do rejestru zabytków archeologicznych województwa opolskiego wpisano 1186 stanowisk archeologicznych (stan na 1 stycznia 2012 r., tj. moment zamknięcia listy wpisów przeznaczonych do weryfikacji), co stanowi 15,41% zasobu krajowego. Żaden z zabytków województwa nie został wpisany na listę Pomników Historii ani na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W trakcie weryfikacji rejestru zabytków 55 obiektów zostało uznanych za szczególnie cenne ze względu na wartości historyczne i naukowe, unikatowość w skali regionu i kraju oraz, w przypadku zabytków o zachowanej własnej formie terenowej, rolę w krajobrazie kulturowym. Najwięcej stanowisk szczególnie cennych wyznaczono w powiatach kluczborskim (12 obiektów, co stanowi 11% wszystkich w powiecie) i głubczyckim (9 obiektów, co stanowi 3,2% z 277 wszystkich zabytków rejestrowych w powiecie), jednak uwagę należy zwrócić też na powiat opolski, gdzie stanowiska szczególnie cenne stanowią 9,4% (7 z 74) wszystkich wpisanych do rejestru w powiecie, oraz na powiat strzelecki, gdzie udział ten wynosi 8,8% (3 z 34). Wśród stanowisk szczególnie cennych 4 to teren funkcjonujących miast o metryce średniowiecznej: Brzeg, st. 1; Nysa, st. 1; Byczyna, st. 1 oraz Opole Ostrówek. Oprócz tego w spisie ujęto ruiny zamku z XIV–XV w. w Starych Kolniach, st. 4 (pow. opolski) oraz 27 grodzisk, przede wszystkim z okresu wczesnego średniowiecza i średniowiecza, a także osadę obronną kultury łużyckiej w Rzepczach, st. 14 (pow. prudnicki). Stanowiska osadnicze stanowią większość obiektów szczególnie cennych w województwie, wśród nich znalazły się oprócz 10 rozmaitych osad i punktów osadniczych także osada produkcyjna (hutnicza) kultury przeworskiej w Nowej Kuźni, st. 4 (pow. opolski) oraz ślad osadniczy z ostrzami liściowatymi kultury szeleckiej z okresu paleolitu w Lubotyńcu, st. 11 (pow. głubczycki). Szczególnie cenne stanowiska o charakterze produkcyjnym to także Dzielów, st. 39 (pow. głubczycki) z paleolityczną pracownią krzemieniarską oraz średniowieczna kopalnia złota zlokalizowana w Głuchołazach i Podlesiu (st. nr 2) w powiecie nyskim. Wyjątkowe cmentarzyska to 5 nekropolii kultury łużyckiej (zarówno obiekty płaskie, jak i kurhanowe). Część z wymienionych stanowisk o szczególnym znaczeniu ma charakter wielokulturowy i powstała w wyniku następowania po sobie różnych grup ludności użytkujących ten sam obszar. Takie są niewymienione wcześniej 3 wielokulturowe stanowiska archeologiczne z Mionowa, nr 1, 2 i 13 (pow. prudnicki), z których 2, oprócz przynależności kulturowej, z biegiem czasu zmieniały też swą funkcję. O ich wyjątkowości świadczy, oprócz bogactwa i różnorodności relikwów bytności człowieka, obecność w okresie wczesnego średniowiecza tzw. ceramiki białej ze znakami garncarskimi – wyjątkowej formy świadczącej o wielkomorawskich powiązaniach regionu.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków wyraźnie koncentrują się w południowej części regionu, w powiatach głubczyckim, kędzierzyńsko-kozielskim, nyskim i prudnickim, które razem stanowią 52,11% zasobów województwa. Najbogatszy pod względem liczby stanowisk reje-

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE POWIATY, Z WYODRĘBNIENIEM UZNANYCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI ZA SZCZEGÓLNIE CENNE (STAN NA 1.01.2012 R.)

strowych (23,36% w województwie) jest powiat głubczycki, który ponaddwukrotnie przewyższa drugi pod względem liczby zabytków powiat namysłowski (11,38%). Najmniej zasobne są powiaty oleski (1,26%) i strzelecki (2,87%), położone na wschodnim obrzeżu województwa. W centralnej części województwa, w powiatach opolskim i krapakowickim zabytków rejestrowych jest mniej niż w powiatach granicznych, które – poza 2 już wymienionymi utrzymują liczbę ponad 100 zabytków (ponad 9% zasobu) w każdym. Wyjątkową pozycję powiatu głubczyckiego należy tłumaczyć jego położeniem u wylotu Bramy Morawskiej, naturalnej drogi z południa na północ Karpat, a także sprzyjającymi warunkami dla osadnictwa, co ma swoje odzwierciedlenie zarówno w liczbie stanowisk archeologicznych, jak i ich zasobności.

Pierwsze dwa zabytki archeologiczne wpisano do rejestru zabytków województwa w 1964 r. Były to osada wielokulturowa w Reńskiej Wsi w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim oraz założenie grodowe w Opolu-Ostrówku. Od tego czasu każdego roku do rejestru zabytków wpisywano co najmniej 1 stanowisko archeologiczne, z czego najważniejszy był rok 1970, kiedy dokonano 109 wpisów, co stanowi 9,19% dzisiejszego zasobu. Niewiele mniej, bo 98 stanowisk (8,26%) ujęto w rejestrze w 1968 r. Rok wcześniej, w 1967 r., dokonano tylko 1 wpisu, co jest wynikiem najniższym w całym omawianym przedziale czasowym. Skrajności te nie powtarzają się poza wymienionymi przypadkami, a proces tworzenia zasobu rejestrowego

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE WEDŁUG FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM KONIECZNOŚCI JEJ AKTUALIZACJI (STAN NA 1.01.2012 R.)

Powiat	Funkcja																				Razem		
	obronna		osadnicza/mieszkalna						cmentarzysko						gospodarcza						liczba	procent	
	grodzisko	osada obronna	miasto	obozowisko	osada, wieś	śląd osadniczy	punkt osadniczy	zamek	kurhanowe	ciałopalne	kurhanowe ciałopalne	birytuałne	płatkie ogólnie	ogólnie	kopalnia/miejsce eksploatacji surowca	osada produkcyjna	osada/relikty pracowni/ stanowisko hutnicze	pracownia krzemieniarska	cmentarzysko i osada/punkt lub śląd osadniczy/obozowisko	kopiec			stanowisko archeologiczne
Brzeski	16	0	1	0	65	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	15	0	1	0	6	108	9,11%
Głubczycki	8	0	0	2	201	4	0	0	1	3	0	0	2	0	0	0	0	9	1	2	44	277	23,36%
Kędzierzyńsko-kozielski	4	0	0	0	80	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	24	113	9,53%
Kluczborski	11	0	1	0	68	0	3	0	0	2	0	2	0	1	0	0	0	0	1	0	20	109	9,19%
Krapkowicki	5	0	0	1	69	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	1	79	6,66%
Namysłowski	6	0	0	0	97	0	0	0	1	5	0	0	0	1	0	0	1	0	4	0	20	135	11,38%
Nyski	15	0	1	3	64	1	15	0	0	1	0	0	0	0	1	0	3	1	2	0	5	112	9,44%
Oleski	3	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	4	15	1,26%
Opole		0	1	0	9	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	1	14	1,18%
Opolski	17	0	0	0	33	0	0	1	0	5	0	0	0	0	0	6	0	0	2	0	10	74	6,24%
Prudnicki	9	1	0	0	93	0	0	1	0	5	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	4	116	9,78%
Strzelecki	7	0	0	0	18	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	1	2	0	1	0	1	34	2,87%
Razem w województwie	101	1	4	6	802	8	18	2	3	24	1	6	3	5	1	8	24	11	16	2	140	1186	100,00%
Procent w województwie	8,52%	0,08%	0,34%	0,51%	67,62%	0,67%	1,52%	0,17%	0,25%	2,02%	0,08%	0,51%	0,25%	0,42%	0,08%	0,67%	2,02%	0,93%	1,35%	0,17%	11,80%	100,00%	
Konieczność aktualizacji przedmiotu ochrony (liczba)	4	0	0	0	65	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4	3	0	0	34	112	9,44%

odbywał się w skali województwa raczej równomiernie i obejmował od 3 do 61 obiektów rocznie. Najbardziej intensywny przedział czasu, oprócz wymienionych lat 1968–1970, to okres od 1984 do 1990 r., kiedy dokonano 297 wpisów, czyli 1/4 zasobu województwa. Opolskie jest województwem, w którym aktualnie dokonuje się najwięcej nowych wpisów do rejestru zabytków archeologicznych w skali kraju.

Biorąc pod uwagę funkcję pierwotną stanowiska, przeważającą większość, gdyż 70% zasobu (840), stanowią obiekty o jednoznacznej funkcji osadniczej, z czego 67,62% opisanych zostało jako relikty osad, a pozostałe to obozowiska, punkty i ślady osadnicze, miasta i zamki. Grodziska i pojedyncze osady obronne, które ujęte zostały w odrębnym punkcie, stanowią 8,60% zasobu (102 zabytki). Obiekty sepulkralne stanowią 2,54% (42 wpisy), przy czym w rejestrze uwzględniono jeszcze 16 stanowisk wielofazowych (1,35%), które pełniły kilka funkcji, w tym m.in. cmentarzysk. Najprawdopodobniej 2 kopce (0,17% zasobu) także należy traktować jak kurhany. Stanowiska archeologiczne o charakterze gospodarczym (3,70%) to 8 osad

produkcyjnych, 11 pracowni krzemieniarskich, 1 zespół kopalni oraz 24 obiekty opisane zbiorczo jako osada/relikty pracowni/stanowisko hutnicze. Liczbę 140 (11,80%) stanowią obiekty opisane zgodnie z funkcją pierwotną jako – stanowisko archeologiczne, co nie daje możliwości bliższej identyfikacji.

Aktualizacja przedmiotu ochrony konieczna jest w przypadku 4 ze 101 grodzisk, 65 z 802 osad, 1 z 8 śladów osadniczych i 1 cmentarzyska ciałopalnego spośród 24 wszystkich w zasobie. Podobnie jest z 3 z 11 pracowni krzemieniarskich oraz częścią obiektów opisanych określeniami stanowisko archeologiczne (jest to liczba 34 ze 140) oraz osada/relikty pracowni lub stanowisko hutnicze (liczba 4 z 24). Podsumowując, przedmiot ochrony należy zaktualizować dla 112 obiektów, co stanowi 9,40% zasobu rejestru.

Zgodnie z przewidywaniami, dwukrotnie więcej stanowisk osadniczych niż w jakimkolwiek innym powiecie znalazło się w powiecie głubczyckim (201 obiektów), jednak dotyczy to obiektów opisanych jako osada. Proporcja ta utrzymuje się również dla kategorii stanowisko archeologiczne – 44 obiekty, gdzie drugi w kolejności rejon ma ich 24 (kędzierzyńsko-kozielski) oraz dla 4 śladów osadniczych z 8 w województwie, gdzie kolejny region ma ich 2. Proporcja ta zostaje odwrócona dla grodzisk, gdzie powiat głubczycki ma ich 8, a obszary najbogatsze w tej kategorii – 17 (opolski), 16 (brzeski) i 15 (nyski). W opisywanym powiecie jest także najwięcej pracowni krzemieniarskich – 9 z 11 wszystkich.

Najwięcej grodzisk znajduje się w powiatach opolskim i brzeskim, co wynika z istnienia Przesieki Śląskiej. 17 obiektów zlokalizowanych jest na obszarze powiatu opolskiego, który posiada też 6 z 8 osad produkcyjnych i 1 z 2 zamków, mimo że jego zasoby stanowią niewiele ponad 6% zabytków rejestrowych województwa. Drugi pod względem zasobności w grodziska (16 stanowisk) powiat brzeski przoduje w kategorii opisanej jako osada/relikty pracowni/stanowisko hutnicze, mając ich 15, gdy inne obszary mogą zaprezentować do 3 obiektów w tej grupie. Jedyne kompleksy kopalni, rozłożony na 200 ha, posiada powiat nyski, trzeci pod względem liczby grodzisk (15 stanowisk), posiadający najwięcej punktów osadniczych (15 stanowisk). W przypadku obiektów sepulkralnych, ich występowanie w omawianej kategorii funkcji pierwotnej rozkłada się mniej więcej równomiernie we wszystkich powiatach, tzn. jest tak samo nieliczna. Cmentarzysk jest w rejestrze jedynie 44, co nie stanowi nawet 4% zasobu, w tej liczbie 3/4 stanowią obiekty ciałopalne (wliczywszy kilka birtualnych).

Największy zbiór zabytków rejestrowych w województwie (27,99% zasobu) stanowią obiekty z okresu neolitu, których jest 332, z czego prawie połowa zlokalizowana jest w powiecie głubczyckim (168 obiektów). Drugim okresem pod względem liczby stanowisk jest epoka brązu, która była w sentencjach wpisów doprecyzowywana w rozmaity sposób: zgodnie z podziałem na podokresy (II, III, IV, V okres epoki brązu), według określeń wczesna/późna, a także w największej liczbie przypadków jako – po prostu – epoka brązu. Wszystkich stanowisk o tej chronologii jest 247, z czego najwięcej (58) w powiecie namysłowskim. Odrębną kategorię stanowią zabytki z okresu halsztackiego, którego część przypadającą na epokę brązu potraktowano łącznie z wczesną epoką żelaza. Reprezentuje go 59 stanowisk, z czego 12 należy do wymienionego już powyżej powiatu namysłowskiego. Trzeci pod względem liczby punkt zasobu stanowi okres średniowiecza. Najbogatsze pod tym względem są powiaty kluczborski

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO MOŻLIWOŚCI ICH IDENTYFIKACJI W TERENIE
(STAN NA 1.01.2012 R.)**

Powiat	Miejsce wskazane w decyzji zidentyfikowane w terenie		Stanowisko zidentyfikowane w terenie		Stanowisko niezidentyfikowane w terenie		W tym niezidentyfikowane w terenie, ponieważ prawdopodobnie nie istnieje		Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Brzeski	108	9,11%	74	6,24%	34	2,87%	0	0,00%	108
Głubczycki	271	22,85%	168	14,17%	109	9,19%	1	0,08%	277
Kędzierzyńsko-kozielski	112	9,44%	36	3,04%	77	6,49%	0	0,00%	113
Kluczborski	109	9,19%	58	4,89%	51	4,30%	1	0,08%	109
Krapkowicki	79	6,66%	59	4,97%	20	1,69%	0	0,00%	79
Namysłowski	129	10,88%	62	5,23%	73	6,16%	0	0,00%	135
Nyski	112	9,44%	57	4,81%	55	4,64%	1	0,08%	112
Oleski	14	1,18%	5	0,42%	10	0,84%	0	0,00%	15
Opole	12	1,01%	10	0,84%	4	0,34%	0	0,00%	14
Opolski	68	5,73%	52	4,38%	22	1,85%	0	0,00%	74
Prudnicki	116	9,78%	86	7,25%	30	2,53%	2	0,17%	116
Strzelecki	32	2,70%	28	2,36%	6	0,51%	0	0,00%	34
Razem w województwie	1162	97,98%	695	58,60%	491	41,40%	5	0,42%	1186

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH Z UWZGLĘDNIENIEM INFORMACJI OTRZYMANÝCH W TRAKCIE WERYFIKACJI
DOTYCZĄCYCH ZASADNOŚCI WPISU ORAZ LOKALIZACJI I GRANIC ZABYTEKU PODANYCH W DECYZJI
(STAN NA 1.01.2012 R.)**

Powiat	Lokalizacja						Nieuzasadniony wpis w momencie jego powstania (zasadność wpisu wątpliwa)	
	zgodna z decyzją		niezgodna z decyzją (potrzeba poprawienia lokalizacji)		niemożliwa do ustalenia			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	79	6,66%	1	0,08%	28	2,36%	1	0,08%
Głubczycki	179	15,09%	3	0,25%	95	8,01%	10	0,84%
Kędzierzyńsko-kozielski	112	9,44%	0	0,00%	1	0,08%	6	0,51%
Kluczborski	108	9,11%	0	0,00%	1	0,08%	10	0,84%
Krapkowicki	66	5,56%	0	0,00%	13	1,10%	1	0,08%
Namysłowski	107	9,02%	13	1,10%	15	1,26%	2	0,17%
Nyski	106	8,94%	0	0,00%	6	0,51%	1	0,08%
Oleski	5	0,42%	0	0,00%	10	0,84%	0	0,00%
Opole	10	0,84%	2	0,17%	2	0,17%	0	0,00%
Opolski	67	5,65%	0	0,00%	7	0,59%	0	0,00%
Prudnicki	98	8,26%	11	0,93%	7	0,59%	2	0,17%
Strzelecki	29	2,45%	2	0,17%	3	0,25%	1	0,08%
Razem w województwie	966	81,45%	32	2,70%	188	15,85%	34	2,87%

(34 obiekty) i nyski (29), które z pozostałymi dają ogólną sumę 207 stanowisk. Patrząc na szczegółowy podział chronologiczny, należy zwrócić uwagę, że jedynie okres neolitu, epoka brązu (potraktowana w treści decyzji *expressis verbis* bez podokresów), okres wpływów rzymskich i wczesne średniowiecze reprezentowane są we wszystkich powiatach, wpisy dla pozostałych okresów rozkładają się nierównomiernie. W powiecie oleskim ani w powiecie miejskim Opolu w ogóle nie odnotowano obiektów z epoki kamienia. W powiatach oleskim, opolskim, miejskim Opole i nyskim brakuje obiektów przedrzymskich/lateńskich – a w powiatach kluczborskim, krapkowickim, namysłowskim i nyskim stanowisk rejestrowych z okresu wędrówek ludów, co może wynikać z faktu, że w statystykach pod uwagę brana jest tylko wiodąca faza zasiedlenia.

Analizując chronologię, należy pamiętać, że ponad połowa wpisów (600 obiektów) dotyczy obiektów wielokulturowych (a także dla 7 przypadków trudnych do ustalenia) i ich datowanie to jedynie chronologia właściwa tylko dla jednej fazy użytkowania. Dochodzi do tego wiele wpisów uogólniających, gdzie użyte są określenia: pradzieje (4 obiekty), średniowiecze (72), epoka żelaza (30), epoka brązu (47), epoka kamienia (4) bądź datowanie niemożliwe do uzyskania (5). Wszystkie te uwarunkowania powodują, że poza przypadkami najliczniejszymi, określenia ilościowe wewnątrz zbioru (w tym ewentualne braki poszczególnych epok) należy traktować umownie. Konieczność aktualizacji datowania wykazano w przypadku 190 obiektów, z czego najwięcej dla epoki brązu traktowanej łącznie, bez podziałów wewnętrznych (ponad 22% wszystkich stanowisk z epoki brązu wymaga aktualizacji) oraz dla epoki neolitu (15% stanowisk z tej epoki), a także dla okresu wpływów rzymskich (14% stanowisk z epoki). Należy uznać, że ustalenia chronologiczne dla 21% obiektów nie podlegają dyskusji z powodu przeprowadzenia na nich wykopaliskowych badań archeologicznych.

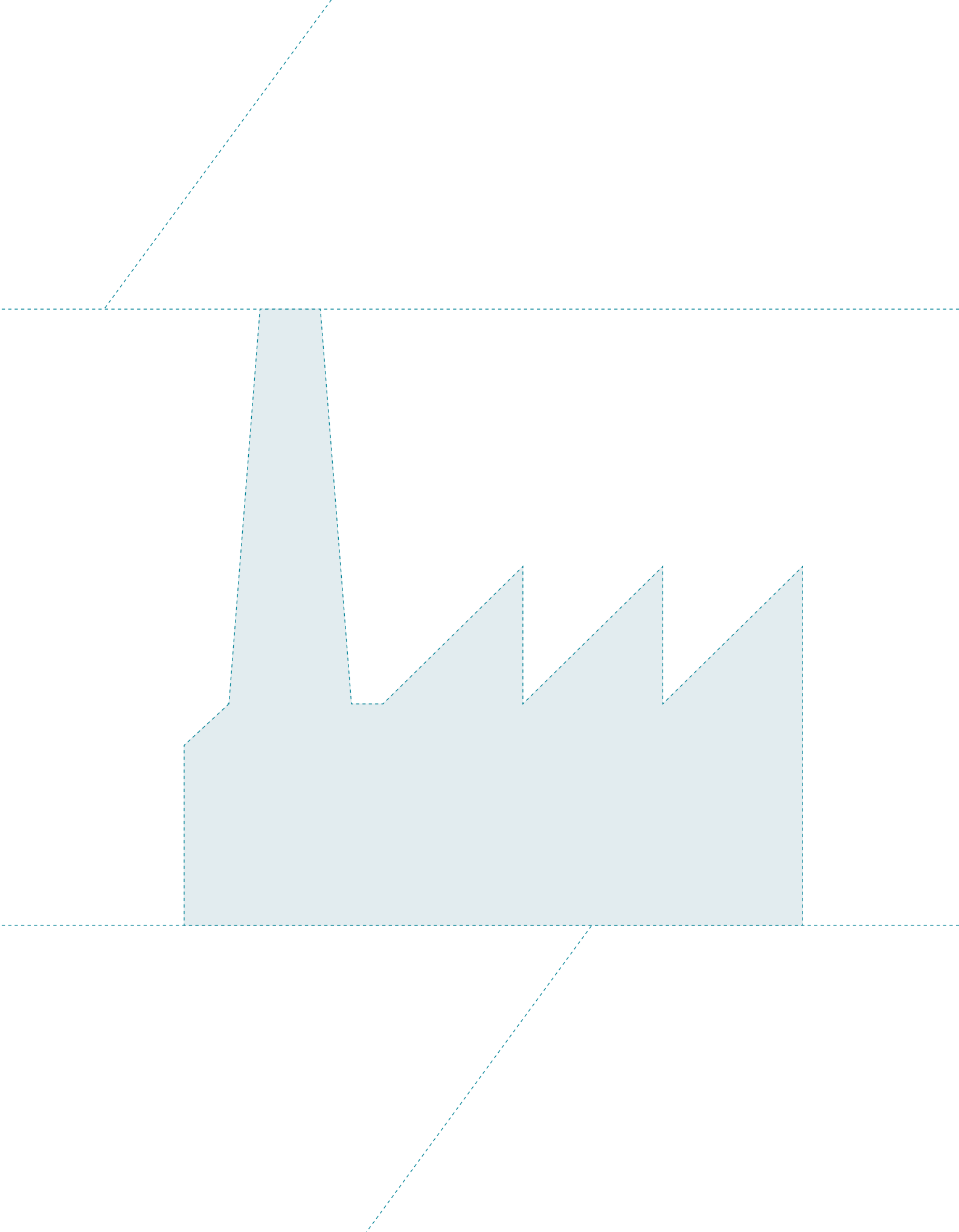
Granice ochrony									
oznaczone właściwie		nieokreślone		określone nieprecyzyjnie		określone, ale poprawność obecnie niemożliwa do zweryfikowania		określone niepoprawnie/ wymagają zmiany (rozszerzenia lub zawężenia)	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
22	1,85%	17	1,43%	5	0,42%	61	5,14%	3	0,25%
48	4,05%	63	5,31%	42	3,54%	119	10,03%	21	1,77%
22	1,85%	0	0,00%	0	0,00%	83	7,00%	8	0,67%
36	3,04%	0	0,00%	2	0,17%	60	5,06%	11	0,93%
35	2,95%	6	0,51%	2	0,17%	27	2,28%	10	0,84%
26	2,19%	24	2,02%	7	0,59%	70	5,90%	11	0,93%
15	1,26%	10	0,84%	0	0,00%	84	7,08%	3	0,25%
2	0,17%	0	0,00%	1	0,08%	11	0,93%	1	0,08%
3	0,25%	5	0,42%	2	0,17%	1	0,08%	3	0,25%
30	2,53%	4	0,34%	4	0,34%	27	2,28%	9	0,76%
32	2,70%	0	0,00%	8	0,67%	62	5,23%	16	1,35%
18	1,52%	3	0,25%	1	0,08%	6	0,51%	6	0,51%
289	24,37%	132	11,13%	74	6,24%	611	51,52%	102	8,60%

W województwie opolskim zidentyfikowano 97,98% miejsc wskazanych w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków, jednak tylko w 58,6% przypadków udało się w tych miejscach potwierdzić obecność stanowiska archeologicznego. Stwierdzono, że nie istnieje 0,42% z zasobu. Wśród wpisów 96% miało granice zaznaczone na załączniku graficznym, z czego 68,04% posiadało załączniki nieformalne (niewymienione w decyzji bądź nieoznaczone podpisem organu), 3,29% było opisanych w innym dokumencie, a 11,72% opisanych zostało jedynie numerami działek geodezyjnych. Nieokreślone granice miało jedynie 6,24% zabytków. Dokumentację ewidencyjną pomocną przy lokalizowaniu stanowisk ma 96,96% obiektów, a 21,16% (251 stanowisk) było poddanych badaniom o charakterze inwazyjnym.

W trakcie weryfikacji rejestru zabytków ustalono, że lokalizację zgodną z decyzją ma 81,45% zabytków (966 stanowisk), a wymagającą korekty w dokumentacji – 2,70% (32 stanowiska); 15,85% stanowisk nie udało się w sposób pewny zlokalizować, nie było do nich dostępu, nie zaobserwowano zabytków ruchomych na powierzchni itp. W 51,52% (611) przypadków podczas przeprowadzonej weryfikacji nie można było potwierdzić poprawności granic ochrony, mimo że same granice były określone. W trakcie weryfikacji potwierdzono, że właściwie oznaczone granice ma 24,37% (289) zabytków. Uznano, że zmiany (rozszerzenia lub zawężenia) granic ochrony wymaga 8,60% zabytków (102 stanowiska). Granice nieokreślone lub nieprecyzyjne ma w sumie 17,37% obiektów (206 stanowisk).

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

IV. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Za zabytki zagrożone uznano 232 obiekty (8,22% całego zasobu). Mniej liczną grupę stanowiły obiekty nieistniejące, nadal figurujące w rejestrze zabytków (137; 4,85%) i zabytki o utraconych wartościach (106; 3,75%). Z różnych przyczyn 34 zabytki nie zostały odnalezione w terenie, ale nie można uznać ich z całą pewnością za nieistniejące. Z kolei 8 obiektów nadal znajdujących się w rejestrze wciągnięto do inwentarza Muzeum Wsi Opolskiej, 2 zostały przeniesione z miejsca pierwotnej lokalizacji.

Do żadnej z grup weryfikacyjnych nie zostało zakwalifikowanych 2305 obiektów (81,62% całości zasobu). Większość z nich to budynki, które wymagają podjęcia prac konserwatorskich w różnym zakresie lub zostały zmodernizowane i utraciły część wartości, jednak w stopniu zbyt małym, aby zakwalifikować je do którejś z grup. Wśród nich znalazły się wszystkie 52 obiekty wchodzące w skład Pomników Historii ustanowionych do 2016 r. na terenie województwa opolskiego.

Najliczniejszą grupą wpisaną do rejestru zabytków są budynki pełniące funkcję mieszkalną (według danych NID jest to 970 obiektów), następnie budynki sakralne (614) i zakwalifikowane jako zieleń: parki, aleje, planty itp. (230).

Mniej liczne są grupy obiektów użyteczności publicznej (132), obiekty rezydencjonalne (155), inne (152) oraz cmentarze (w tym także pojedyncze mogiły, 129).

W ujęciu procentowym w najlepszym stanie zachowania znajdują się obiekty sakralne (578 obiektów; aż 94,14% zasobu), a także użyteczności publicznej (124; 93,94%). Najbardziej

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW W WOJEWÓDZTWIE W PODZIALE WG STANU ZACHOWANIA
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Translokowane	Nieidentyfikowane	Przeniesione do muzeów	Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent				
Brzeski	373	89,23%	14	3,35%	1	0,24%	19	4,55%	0	11	0	418
Głubczycki	143	59,34%	30	12,45%	24	9,96%	38	15,77%	0	6	0	241
Kędzierzyńsko-kozielski	123	81,46%	22	14,57%	1	0,66%	4	2,65%	0	0	1	151
Kluczborski	213	89,12%	10	4,18%	6	2,51%	8	3,35%	0	2	0	239
Krapkowicki	88	86,27%	12	11,76%	0	0,00%	2	1,96%	0	0	0	102
Namysłowski	146	82,49%	16	9,04%	6	3,39%	9	5,08%	0	0	0	177
Nyski	444	80,87%	36	6,56%	33	6,01%	27	4,92%	0	8	1	549
Oleski	69	84,15%	4	4,88%	1	1,22%	8	9,76%	0	0	0	82
Opole	192	97,46%	3	1,52%	0	0,00%	2	1,02%	0	0	0	197
Opolski	136	68,34%	39	19,60%	14	7,04%	5	2,51%	1	1	3	199
Prudnicki	223	76,37%	34	11,64%	17	5,82%	13	4,45%	0	4	1	292
Strzelecki	155	87,57%	12	6,78%	3	1,69%	2	1,13%	1	2	2	177
Województwo	2305	81,62%	232	8,22%	106	3,75%	137	4,85%	2	34	8	2824

zagrożoną grupą są zamki, z których jedynie 38,46% (10 obiektów) pozostaje poza grupami zagrożonymi, oraz obiekty przemysłowe, z których w dobrym stanie zachowania pozostaje 32,93% (27 obiektów). Pod względem liczebności sytuacja kształtuje się odmiennie: najwięcej zagrożonych budynków to zabudowa folwarczna (42 obiekty; 21%) i rezydencjonalna (36; 23,23%).

Wartości zabytkowe utraciło 65 budynków mieszkalnych (ok. 6,70% zasobu w skali województwa). Kolejne to 13 budynków folwarcznych (6,50%) oraz 11 gospodarczych (13,92%). Budynki gospodarcze, mieszkalne oraz pełniące funkcję inną stanowią większość w grupie obiektów nieistniejących.

Wszystkie zabytki powstałe do połowy XIII w. są w dobrym stanie zachowania. W grupie zabytków z połowy XIII–XV w. żaden nie utracił wartości; 6,52% (12) jest zagrożonych; 1,63% (3) nie istnieje, a do 91,30% z nich (168) nie zgłoszono uwag.

Spośród 32 zabytków obszarowych 26 (81,25%) powstało przed końcem XIV w. (obecne rozplanowanie i zabudowa Dobrodzienia również powstała na zrębie układu średniowiecznego, przekształconego podczas odbudowy miasta po pożarze w XIX w.). Ocena ich stanu zachowania wymaga spojrzenia na różne płaszczyzny. Pod względem wartości historycznej tylko 4 układy urbanistyczne i 1 ruralistyczny zachowały wartość (19,23% ogółu zabytków obszarowych sprzed końca XIV w.), a 21 zachowało ją częściowo (80,77 %). Pod względem wartości artystycznej 9 układów urbanistycznych i 1 ruralistyczny ją zachowało (34,61%), odpowiednio 16 i 1 zachowało ją częściowo (65,39%). Pod względem naukowym 18 układów urbanistycznych i 1 ruralistyczny zachowało wartość (73,08%), a 7 układów

urbanistycznych zachowało ją częściowo (26,92%). Wynika z tego, że najlepiej zachowane są wartości naukowe, nieco gorzej wartości historyczne. Wartości artystyczne opierające się przede wszystkim na rozplanowaniu lokacyjnym zostały zachowane dla wszystkich obszarów, jednak w różnym stopniu (9 zachowane i 16 częściowo zachowane).

Wśród zabytków powstałych w XVI–XVIII w. 79 (8,40%) jest zagrożonych utratą wartości, utraciło je 21 (2,23%), a 3,19% obiektów w tej grupie nie istnieje.

Statystycznie w najgorszym stanie są XIX-wieczne zabytki nieruchome, tylko 75,48% z nich (948) nie budziło większych zastrzeżeń podczas weryfikacji. Niemal 10% zasobu jest zagrożone (124 obiekty), 74 obiekty (5,89%) już utraciły wartości, a 79 (6,29%) nie istnieje. Wszystkie rejestrowe obiekty z XX w. istnieją – 4,22% jest zagrożonych, tylko 1 zabytek utracił wartości. W dość obszernej grupie zabytków, co do których datowania brak bliższych informacji, znalazło się 7 obiektów zagrożonych (3,59%) oraz 10, które utraciły wartości (5,13%), 25 z nich nie istnieje (12,82%).

Żaden z zabytków wzniesionych w konstrukcji ziemnej (5 obiektów), z rudy darniowej (1), konstrukcji betonowej (1) oraz metalowej (5) nie został przypisany do grup weryfikacyjnych. Stan zachowania obiektów murowanych z kamienia jest gorszy niż murowanych z cegły: zagrożonych jest 20 (28,99%) kamiennych zabytków, przy czym liczba ta dotyczy głównie budowli wzniesionych z mniej trwałego kamienia wapiennego. Nie istnieją 2 obiekty (2,90% zasobu), ale żaden z istniejących nie utracił wartości. Zabytki murowane z cegły najczęściej kwalifikowane były do obiektów zagrożonych (169 obiektów; 7,51%), 101 (4,49%) z nich utraciło wartości zabytkowe, a jeszcze więcej nie istnieje (122; 5,42%).

Drewniane zabytki (w konstrukcji wieńcowej i szkieletowej) są bardziej narażone na zniszczenia: stwierdzono brak 11 (11,11% zasobu) pierwszych i 2 (11,76%) drugich z nich. Tylko 1 drewniany zabytek utracił wartości zabytkowe – jest to kaplica odbudowana po pożarze. Za zagrożone uznano 5 obiektów (5,05%) zasobu zabytków w konstrukcji wieńcowej i aż 23,53% zasobu, choć są to tylko 4 obiekty, w szkieletowej.

Najwięcej zabytków w województwie stanowi własność kościołów i związków wyznaniowych (według posiadanych danych – 580 obiektów). Drugą w kolejności, dużo mniej liczną

LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY (W ODNIESIENIU DO ZASOBU DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE) ZABYTEKÓW W GRUPIE OBIEKTÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH ORAZ W GRUPACH ZAGROŻEŃ W PODZIALE WG RODZAJU WŁASNOŚCI

Rodzaj własności	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Państwowe	178	83,57%	26	12,21%	1	0,47%	5	2,35%	210
Samorządowe	370	86,65%	25	5,85%	2	0,47%	20	4,68%	417
Kościółów i związków wyznaniowych	694	95,46%	17	2,34%	4	0,55%	7	0,96%	722
Prywatne	369	60,20%	79	12,89%	79	12,89%	68	11,09%	595
Mieszane	135	82,32%	21	12,80%	2	1,22%	6	3,66%	164
Inne	84	73,04%	24	20,87%	3	2,61%	3	2,61%	114
Brak danych	475	84,07%	40	7,08%	15	2,65%	28	4,96%	558

grupę tworzy własność prywatna (391 obiektów), następnie samorządowa (302). Podczas weryfikacji nie posiadano wiedzy na temat formy własności 351 obiektów, a brak regulacji tej kwestii mógł mieć wpływ na ich nie najlepszy stan (62,12% właściwie użytkowanych).

Spośród obiektów stanowiących własność kościołów i związków wyznaniowych (nie tylko budynki sakralne, ale i rezydencjonalne, mieszkalne itp.) jedynie 4,54% zostało zakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych (najwięcej do obiektów zagrożonych – 17). Na przeciwległym biegunie znajduje się własność prywatna, w której do różnych grup przypisano niemal 40% zasobu (po 12,89%, czyli 79 obiektów do zagrożonych i o utraconych wartościach i niewiele mniej, bo 11,09% do nieistniejących). Nie wyczerpuje to listy zastrzeżeń do tej grupy zabytków, bowiem wiele z nich zostało zmodernizowanych lub jest w niezadowalającym stanie technicznym.

Za użytkowanie w sposób kolidujący z przeznaczeniem uznano taki sposób użytkowania, w którym nowa funkcja wpływa wyraźnie negatywnie na stan techniczny obiektu, a adaptację połączono ze znaczną przebudową, mniej lub bardziej konieczną.

Swoje zabytki w sposób najmniej kolidujący z ich pierwotnym przeznaczeniem użytkują samorządy (70,73%) oraz kościoły i związki wyznaniowe (79,78%), przy czym w drugim przypadku liczba obiektów użytkowanych w sposób kolidujący jest minimalna (0,41%), a więcej jest nieużytkowanych (4,81%, wśród nich zaś budowle zrujnowane od czasu II wojny światowej). Najmniejszy procent prawidłowo użytkowanych obiektów jest w posiadaniu państwa, tylko 59,15% zasobu! Jest to niepokojąca tendencja, szczególnie w grupie obiektów nieużytkowanych – aż 21,13% państwowych obiektów nie pełni żadnej funkcji. Tylko 13,54% prywatnej własności jest nieużytkowana, a 2,77% – użytkowana w sposób niewłaściwy, ale ze względu na dużą liczebność grupy jest to odpowiednio aż 83 i 17 obiektów.

Zarówno pod względem liczebności, jak i procentowym najwięcej budynków użytkowanych w sposób niekolidujący pełni funkcję mieszkalną (797 obiektów, 82,16%). Jest to wyjątkowa grupa, ponieważ przy zachowaniu sposobu użytkowania jest też najbardziej narażona na przebudowy obniżające jej wartość, a niewymuszone wprowadzaniem nowej funkcji. W sposób zgodny z przeznaczeniem użytkowane są także obiekty sakralne (500; 81,43%) oraz użyteczności publicznej (105; 79,55%).

Wśród obiektów nieużytkowanych wyróżniają się zabytki o przeznaczeniu przemysłowym (39; aż 47,56%), a także zamki (14; 53,85%). W obu przypadkach, wydawałoby się krańcowo odmiennych, problemem jest właściwe zagospodarowanie obiektów o znacznej kubaturze, których pierwotna funkcja jest niemożliwa do przywrócenia. Około 1/4 całego zespołu stanowi liczba nieużytkowanych obiektów wśród zabytków obronnych (29,09%), rezydencjonalnych (25,51%), z towarzyszącą im zielenią (23,91%) oraz zabudową folwarczną (24,50%), tworzących zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne.

Liczba zabytków użytkowanych w sposób kolidujący we wszystkich grupach kształtuje się na dość niskim poziomie. Przeważają wśród nich budynki folwarczne adaptowane na mieszkania (11 obiektów) oraz zieleni (16 obiektów, wśród nich m.in. parki zagospodarowywane na prywatne ogródki, boiska, zabudowane garażami itp.).

Jako użytkowane w sposób kolidujący zostało opisane 5 zabytków architektury obronnej (9,09% zasobu). Jest to grupa na tyle specyficzna, że właściwie każda wprowadzona do niej

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I RODZAJU WŁASNOŚCI ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Rodzaj własności	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Państwowe	126	59,15%	8	3,76%	45	21,13%
Samorządowe	302	70,73%	13	3,04%	38	8,90%
Kościółów i związków wyznaniowych	580	79,78%	3	0,41%	35	4,81%
Prywatne	391	63,78%	17	2,77%	83	13,54%
Mieszane	110	67,07%	3	1,83%	24	14,63%
Inne	71	61,74%	5	4,35%	24	20,87%
Brak danych	351	62,12%	8	1,42%	62	10,97%
Razem	1931	68,38%	57	2,02%	311	11,01%

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I FUNKCJI HISTORYCZNEJ ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE ZABYTKÓW DANEGO RODZAJU (FUNKCJI PIERWOTNEJ) W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Funkcja pierwotna	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Sakralne	500	81,43%	3	0,49%	22	3,58%
Obronne	25	45,45%	5	9,09%	16	29,09%
Zamki	8	30,77%	0	0,00%	14	53,85%
Użyteczności publicznej	105	79,55%	3	2,27%	8	6,06%
Rezydencjonalne	91	58,71%	4	2,58%	39	25,16%
Zieleń	125	54,35%	16	6,96%	55	23,91%
Folwarczne	99	49,50%	11	5,50%	49	24,50%
Gospodarcze	36	45,57%	4	5,06%	15	18,99%
Mieszkalne	797	82,16%	4	0,41%	20	2,06%
Przemysłowe	22	26,83%	5	6,10%	39	47,56%
Cmentarze	51	39,53%	0	0,00%	19	14,73%
Inne	72	47,37%	2	1,32%	15	9,87%
Razem	1931	68,38%	57	2,02%	311	11,01%

współczesna funkcja może być uznana za kolidującą (hotel w bastionie, wieża forteczna adaptowana na wieżę ciśnień, następnie na centrum rekreacji itp.), ale odpowiednio przeprowadzona adaptacja nie musi oznaczać znacznej utraty wartości i pogorszenia się stanu zachowania obiektu. Dotyczy to również budynków poprzemysłowych, choć tu utrata wartości jest większa ze względu na konieczność usunięcia parku maszynowego przy wprowadzeniu nowej funkcji (kręgielnia w browarze, biura w gorzelni).

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW W LATACH 2009–2015

Zabytki poddawane analizie w tym rozdziale nie zostały zakwalifikowane do żadnej z grup weryfikacyjnych. Otrzymany w ten sposób zespół nie prezentuje jednolitego stanu zachowania, zawierając zarówno zabytki odrestaurowane według najwyższych standardów, jak i budynki będące na granicy utraty wartości zabytkowej. Można przyjąć, że wśród obiektów wzorcowych najmniej liczne są prywatne budynki mieszkalne, gospodarcze i folwarczne w południowo-zachodniej części województwa. Najbardziej spektakularne realizacje konserwatorskie miały miejsce w prestiżowych założeniach pałacowo-parkowych oraz obiektach sakralnych, a także w uznanych za potencjalne atrakcje turystyczne posiadłościach samorządowych. Szczególną opieką otoczone są wszystkie elementy opolskich

OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	62	98,41%	5	83,33%	29	100,00%	1	100,00%	15	83,33%	25	92,59%
Głubczycki	49	92,45%	1	100,00%	12	100,00%	2	66,67%	6	75,00%	12	100,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	28	96,55%	6	85,71%	7	100,00%	1	100,00%	8	80,00%	20	100,00%
Kluczborski	38	92,68%	5	100,00%	6	100,00%	0	0,00%	12	66,67%	39	95,12%
Krapkowicki	21	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	2	100,00%	8	61,54%	11	84,62%
Namysłowski	36	97,30%	2	100,00%	5	71,43%	1	100,00%	14	70,00%	25	89,29%
Nyski	114	94,21%	15	88,24%	18	90,00%	2	66,67%	22	62,86%	32	88,89%
Oleski	28	93,33%	1	100,00%	3	100,00%	0	0,00%	9	75,00%	9	90,00%
Opole	14	100,00%	2	100,00%	20	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	3	100,00%
Opolski	33	89,19%	3	75,00%	5	55,56%	2	50,00%	6	54,55%	19	82,61%
Prudnicki	86	86,87%	5	71,43%	12	100,00%	2	28,57%	0	0,00%	3	30,00%
Strzelecki	69	100,00%	1	100,00%	7	100,00%	0	0,00%	6	85,71%	4	57,14%
Województwo	578	94,14%	48	87,27%	124	93,94%	15	57,69%	106	68,39%	202	87,83%

Pomników Historii.

Według informacji zebranych podczas weryfikacji terenowej, za niezagrożone uznano 81,62% zasobu zabytkowego. W tej liczbie mieszczą się wszystkie obiekty wchodzące w skład zabytkowych zespołów wpisanych na listę Pomników Historii.

Liczba zabytków poza grupami weryfikacyjnymi w poszczególnych powiatach znacznie różni się od siebie. Najwięcej (aż 97,46%) jest ich w Opolu, mieście na prawie powiatu i wizytówce regionu. W większości są to kamienice mieszczańskie w centrum, których remonty są systematycznie dofinansowywane. Kolejne pod względem liczebności są budynki użyteczności publicznej oraz obiekty sakralne, z reguły znajdujące się w dobrym stanie, a w stolicy województwa szczególnie pielęgnowane.

W dwóch kolejnych powiatach procent omawianych zabytków jest już niższy o 10 punktów niż w Opolu, co jest różnicą bardzo znaczącą. W powiecie brzeskim jest to 89,23% zasobu, w kluczborskim – 89,12%. W pierwszym z nich weryfikatorzy nie zgłaszali uwag do licznych w powiecie budynków użyteczności publicznej, a także cmentarzy i zamku. W drugim – oprócz wymienionych, także do architektury obronnej. W zadowalającym stanie były też niemal wszystkie kościoły.

Do powiatów o niepokojąco małej liczbie zabytków niebudzących większych zastrzeżeń zalicza się przede wszystkim powiat głubczycki – tylko 59,34%. Niewiele lepiej jest w powiatach opolskim (68,34%) i prudnickim (76,37%).

Przyczyny takiego zróżnicowania są złożone i trudne do jednoznacznego określenia. Istotne jest m.in. położenie zabytków na terenach miejskich lub wiejskich (z których te pierwsze są statystycznie w lepszym stanie), pochodzenie mieszkańców danych powiatów (ludność rodzima i przesiedlona), nasycenie terenów zabytkami z poszczególnych grup (bardzo dobry stan zachowania obiektów sakralnych).

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
28	77,78%	4	80,00%	183	87,14%	6	85,71%	4	100,00%	11	91,67%	373	89,23%
4	57,14%	4	21,05%	40	47,06%	1	50,00%	0	0,00%	12	32,43%	143	59,34%
10	66,67%	2	40,00%	22	88,00%	5	33,33%	9	90,00%	5	71,43%	123	81,46%
13	72,22%	3	75,00%	78	90,70%	2	100,00%	11	100,00%	6	85,71%	213	89,12%
12	92,31%	0	0,00%	5	100,00%	6	54,55%	14	93,33%	7	100,00%	88	86,27%
13	65,00%	4	80,00%	24	72,73%	5	100,00%	12	100,00%	5	71,43%	146	82,49%
13	54,17%	10	45,45%	161	79,70%	3	42,86%	24	100,00%	30	78,95%	444	80,87%
8	100,00%	0	0,00%	4	40,00%	0	0,00%	5	83,33%	2	100,00%	69	84,15%
0	0,00%	3	60,00%	121	98,37%	7	100,00%	10	90,91%	10	100,00%	192	97,46%
13	43,33%	0	0,00%	35	77,78%	5	33,33%	7	87,50%	8	100,00%	136	68,34%
8	44,44%	1	33,33%	88	80,73%	4	66,67%	7	87,50%	7	70,00%	223	76,37%
5	45,45%	5	83,33%	31	83,78%	4	80,00%	16	88,89%	7	100,00%	155	87,57%
127	63,50%	36	45,57%	792	81,65%	48	58,54%	119	92,25%	110	72,37%	2305	81,62%

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Brzeski	1	100,00%	36	97,30%	86	87,76%	195	86,67%	24	100,00%	31	93,94%	373
Głubczycki	2	100,00%	4	80,00%	66	88,00%	58	50,43%	3	60,00%	10	25,64%	143
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	5	83,33%	38	82,61%	47	77,05%	29	87,88%	4	80,00%	123
Kluczborski	0	0,00%	12	92,31%	58	90,63%	91	84,26%	20	100,00%	32	94,12%	213
Krapkowicki	0	0,00%	8	100,00%	33	91,67%	26	76,47%	12	85,71%	9	90,00%	88
Namysłowski	0	0,00%	13	86,67%	58	89,23%	59	73,75%	13	92,86%	3	100,00%	146
Nyski	9	100,00%	41	91,11%	180	82,57%	170	72,96%	22	100,00%	22	100,00%	444
Oleski	0	0,00%	2	100,00%	28	84,85%	28	90,32%	3	100,00%	8	61,54%	69
Opole	0	0,00%	10	100,00%	17	100,00%	87	96,67%	67	100,00%	11	84,62%	192
Opolski	0	0,00%	9	81,82%	61	79,22%	52	56,52%	7	77,78%	7	70,00%	136
Prudnicki	0	0,00%	15	83,33%	112	80,58%	83	69,17%	7	100,00%	6	75,00%	223
Strzelecki	0	0,00%	13	92,86%	67	93,06%	52	77,61%	18	94,74%	5	100,00%	155
Województwo	12	100,00%	168	91,30%	804	85,53%	948	75,48%	225	94,94%	148	75,90%	2305

W przypadku architektury wiejskiej istotnym problemem jest gwałtowny proces wyludniania się miejscowości na rubieżach kraju oraz zmiany strukturalne w rolnictwie, w wyniku których indywidualne gospodarstwa tracą utrzymujące je do tej pory arealty. W dawniej bogatych, opolskich wsiach przybywa obecnie pustostanów i zaniedbanych budynków zasiedlonych przez starsze osoby.

Zdecydowanie najlepiej zachowane – bez względu na przynależność administracyjną, datowanie oraz konstrukcję – są bogato reprezentowane w rejestrze obiekty sakralne: stan techniczny 94,14% budynków (578 na 614 zweryfikowanych) nie budził większych zastrzeżeń. Nie oznacza to, że ta grupa zabytków nie wymaga w ogóle prac remontowych – w wielu z nich widoczne są spękania i zawilgocenia murów, nieszczelności w pokryciu dachowym, skutkujące zapewne uszkodzeniami więźby dachowej. Nie zagrażają one stabilności konstrukcji w najbliższym czasie, jednak pozostawione bez interwencji – w dłuższej perspektywie mogą okazać się groźne.

W zadowalającym stanie są też cmentarze – 92,50% ogólnej liczby (119 na 129 obiektów, wśród nich wszystkie cmentarze katolickie), jednak ocena ich stanu zachowania nie odnosiła się do poszczególnych nagrobków czy pomników, a raczej do ogólnego układu. Także obiekty użyteczności publicznej, szczególnie miejskie, w ostatnich latach zostały wyremontowane (93,34% w stanie dobrym).

Znacznie upraszczając zagadnienie, stwierdzić można, że w zadowalającym stanie znajdują się obiekty użytkowane w sposób ciągły i zgodny z pierwotnym przeznaczeniem, których użytkownicy posiadają umiejętność pozyskiwania funduszy ze źródeł finansowania remontów.

Spośród 155 zweryfikowanych obiektów rezydencjonalnych tylko 106 (68,39% zasobu) uznano za niezagrażone, jednak to właśnie w tej grupie znajdują się zabytki odrestaurowane w sposób wzorcowy, przy ogromnym nakładzie finansów i pracy prywatnych właścicieli.

Spodziewana prosta zależność: im zabytek starszy, tym w gorszym stanie, nie znalazła żadnego potwierdzenia. W grupie obiektów niezagrażonych znalazły się wszystkie obiekty po-

wstałe do połowy XIII w. (12) oraz 91,30% z okresu od połowy XIII do XV w. (168 obiektów), co być może wynika ze zwyczajowego identyfikowania zabytków najstarszych z najcenniejszymi i otaczania ich największą troską.

W równie dobrym stanie są obiekty najmłodsze, pochodzące z XX w. – 94,94% z nich (148 obiektów) podczas weryfikacji nie było zagrożonych.

Rozmieszczenie zabytków w poszczególnych grupach podąża za ówczesnymi centrami politycznymi i kulturalnymi. Do XV w. były to Brzeg i Nysa, w kolejnych wiekach dołączył do nich Głogówek. Po utworzeniu Rejencji Opolskiej w 1815 r. funkcję administracyjnego centrum regionu przejęło Opole, co pociągnęło za sobą znaczący rozwój budownictwa mieszkaniowego i użyteczności publicznej.

Najliczniej reprezentowane w tej grupie są zabytki murowane z cegły (1824 obiekty, 81,07% całości). Najmniej zabytków zaliczono do grup weryfikacyjnych w Opolu (2,23%), następnie w powiatach krapkowickim (9,09%) i strzeleckim (9,56%). Zaskakująco niewiele jest obiektów kamiennych, których stan techniczny nie budził większych zastrzeżeń – jedynie 68,12%, czyli 47 zabytków (głównie w powiatach krapkowickim i nyskim).

Ponieważ drewniana architektura sakralna uznana jest za czynnik wyróżniający województwo opolskie i traktowana jako priorytet w działaniach konserwatorskich, większość drewnianych kościołów jest zadbana¹⁵ i nie została uznana za zagrożoną. W powiatach o największym ich nagromadzeniu statystycznie stan zachowania obiektów drewnianych jest lepszy (w powiatach oleskim: 18 obiektów, czyli 90,00%, w kluczborskim zaś: 23, czyli 88,46%) niż w powiatach, w których drewno stosowano przy budowie budynków gospodarczych i rzadziej – mieszkalnych (w powiatach opolskim: 7 obiektów, czyli 46,67%, w kędzierzyńsko-kozielskim: 5, czyli 55,56%). Wśród kościołów i kaplic przeważają wzniesione w konstrukcji wieńcowej, stąd jej statystycznie lepszy stan zachowania (74,50% do 58,82% konstrukcji szkieletowej).

Pojedyncze przykłady konstrukcji ziemnych (5 obiektów), wzniesionych z wykorzystaniem rudy darniowej (1), betonowych (1) i metalowych (5) także nie zostały zakwalifikowane do żadnej z grup.

W najlepszym stanie zachowania są obiekty stanowiące własność kościołów i związków wyznaniowych (stan dobry: 694 obiekty; 95,46%), statystycznie wypadające lepiej niż obiekty sakralne (578; 94,14%) czy cmentarze (119; 92,25% – część z nich stanowi własność komunalną). Wynika to z bardzo dobrego stanu technicznego takich obiektów, jak zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem w Kamieniu Śląskim¹⁶, dom zdrojowy w Głuchołazach¹⁷, Dom Pielgrzyma na Górze Świętej Anny, a więc pełniących funkcje niezwiązane z kultem religijnym. Do grup weryfikacyjnych nie zaliczono także żadnej plebanii (choć znalazły się w nich szkoły, obec-

¹⁵ Przy pobieżnej ocenie, dokonanej na podstawie wyglądu budowli, z których większość jest od zewnątrz oszalowana, a duża część – od wewnątrz pokryta boazerią. Stan techniczny elementów konstrukcyjnych pod szalunkiem może być wysoce niezadowolający, pomimo braku wyraźnych zewnętrznych oznak uszkodzeń. Żaden z drewnianych zabytków w województwie nie został wytypowany do szczegółowej oceny stanu technicznego.

¹⁶ Instytut Naukowo-Badawczy – Księdza Sebastiana Kneippa i Zespół Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy *Sebastianeum Silesiacum*.

¹⁷ „Skowronek”, Ośrodek formacyjno-rehabilitacyjno-wypoczynkowy Caritas Diecezji Opolskiej.

ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Brzeski	1	100,00%	2	50,00%	332	89,01%	7	100,00%	0	0,00%
Głubczycki	1	50,00%	0	0,00%	128	57,92%	1	50,00%	0	0,00%
Kędzierzyński-kozielski	5	55,56%	1	100,00%	87	79,09%	0	0,00%	1	100,00%
Kluczborski	23	88,46%	0	0,00%	140	88,05%	0	0,00%	0	0,00%
Krapkowicki	1	100,00%	1	100,00%	50	90,91%	9	60,00%	0	0,00%
Namysłowski	8	80,00%	2	50,00%	96	80,00%	1	100,00%	0	0,00%
Nyski	0	0,00%	2	66,67%	354	78,67%	23	88,46%	4	100,00%
Oleski	18	90,00%	0	0,00%	35	79,55%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	2	100,00%	0	0,00%	175	97,77%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	7	46,67%	1	100,00%	98	67,12%	1	33,33%	0	0,00%
Prudnicki	1	33,33%	1	50,00%	206	80,16%	1	12,50%	0	0,00%
Strzelecki	7	77,78%	0	0,00%	123	90,44%	4	66,67%	0	0,00%
Województwo	74	74,75%	10	58,82%	1824	81,07%	47	68,12%	5	100,00%

nie pełniące funkcję mieszkalną). Wśród zabytków należących do samorządu 370 obiektów (86,65%) znajduje się w akceptowalnym stanie zachowania. Są to budynki pełniące różnicowane funkcje: w dobrym stanie są zazwyczaj budynki użyteczności publicznej (szkoły, siedziby gmin), gorzej wypadają parki i architektura obronna (mury obronne, fortyfikacje). Podkreślić należy istnienie licznej grupy 558 zabytków (20,07% wszystkich zweryfikowanych zabytków) o nieustalanej formie własności.

Najbardziej zdyscyplinowanymi właścicielami zabytków są Kościoły oraz samorządy, użytkujący we właściwy sposób odpowiednio 79,78% oraz 70,73% swoich zabytków. Także ci właściciele najlepiej zabezpieczają obiekty nieużytkowane.

Według posiadanych danych, w sposób niekolidujący z pierwotnym przeznaczeniem użytkowana jest większość obiektów mieszkalnych (82,16%), sakralnych (81,43%) oraz użyteczności publicznej (79,55%), chociaż w ostatnim przypadku jest to zaskakująco niewiele. Niespodziewany jest też brak bezpośredniego związku kolidującego użytkowania ze stanem zachowania obiektu – aż w 73,68% nie odnotowano zagrożenia lub utraty wartości.

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW W LATACH 2009–2015

OBIEKTY SZCZEGÓLNIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

Podczas weryfikacji w terenie za zagrożone uznano 8,22% zabytków (232 obiekty). Wśród nich znalazła się grupa wyjątkowo cennych dla dziedzictwa 10 zamków, m.in. zamki w Głogów-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	344
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	131
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	94
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	163
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	63
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	109
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	100,00%	388
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	55
0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	0	0,00%	179
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	2	100,00%	110
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	3	100,00%	213
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	135
0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	5	100,00%	17	94,44%	1984

ku, Niemodlinie, Karłowicach, Polskiej Cerekwi – obecnie we wszystkich prowadzone są prace remontowe.

Zabytki zagrożone nie są rozmieszczone na terenie województwa w sposób równomierny. Największy procentowy udział w zweryfikowanym zasobie zabytkowym mają one w powiatach opolskim (39 obiektów, 19,60%) oraz kędzierzyńsko-kozielskim (22; 14,57%). Ponad 10% zagrożonych zabytków stwierdzono też w powiatach głubczyckim (12,45%) krapkowickim (11,76%) i prudnickim (11,64%). Duża liczba zagrożonych zabytków w powiecie nyskim (36 obiektów) stanowi jednak tylko 6,56% zweryfikowanego zasobu.

Na terenie miasta wojewódzkiego Opole liczba zagrożonych zabytków jest zdecydowanie najmniejsza (3 obiekty, 1,52% zasobu). Proporcja pomiędzy lokalizacją zagrożonych zabytków w mieście powiatowym i na pozostałym obszarze powiatu jest specyficzna dla danego obszaru i nie można wyprowadzić z niej prostej zależności.

Od czasu zakończenia weryfikacji terenowej stan zachowania wielu z zagrożonych zabytków uległ zmianie, zarówno na lepsze, jak i na gorsze. Niemniej ogólny wyraz powyższych statystyk, wskazujący na największą liczbę zagrożonych obiektów w powiatach południowych (przygranicznych nyskim i głubczyckim, a także prudnickim) nadal odpowiada rzeczywistości. Są to obszary o wyjątkowo okazałej zabudowie wiejskiej, będącej świadectwem dawnej zaможności tych terenów. W latach powojennych zasiedlone ludnością przesiedleńczą, obecnie są najbardziej narażone na postępujący proces depopulacji. Obecność wśród nich powiatu opolskiego jest dość niespodziewana i trudno znaleźć dla niej uzasadnienie.

Za zagrożone uznano 10 (38,46%) zamków w województwie. Najwięcej z nich znajduje się na terenie powiatu prudnickiego (aż 5; 71,43% zasobu w powiecie); są to zamki w Chrzelicach, Głogówku, Łące Prudnickiej, ruiny zamku Gryżów i w Trzebini. 100% zasobu zamków w powiecie strzeleckim stanowiły 2 zagrożone ruiny – w Ujeździe i Strzelcach Opolskich. Spośród wymienionych obiektów – elektrownia w Kędzierzynie została adaptowana na re-

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	11,11%	1	3,70%
Głubczycki	4	7,55%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	1	12,50%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	1	3,45%	1	14,29%	0	0,00%	0	0,00%	2	20,00%	0	0,00%
Kluczborski	1	2,44%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	27,78%	1	2,44%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	30,77%	2	15,38%
Namysłowski	1	2,70%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%	4	20,00%	3	10,71%
Nyski	3	2,48%	2	11,76%	1	5,00%	0	0,00%	9	25,71%	4	11,11%
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	16,67%	1	10,00%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	2	5,41%	1	25,00%	2	22,22%	2	50,00%	4	36,36%	4	17,39%
Prudnicki	9	9,09%	2	28,57%	0	0,00%	5	71,43%	2	66,67%	7	70,00%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	1	14,29%	2	28,57%
Województwo	21	3,42%	6	10,91%	4	3,03%	10	38,46%	36	23,23%	25	10,87%

staurację, na zamku w Głogówku trwają prace badawcze i remontowe, ruiny zamku w Ujeździe zostały zabezpieczone.

Wysoki wskaźnik zagrożenia mają budowle przemysłowe (27 obiektów; 32,93%), zlokalizowane na terenie uprzemysłowionego powiatu kędzierzyńsko-kozielskiego (9; 60% zasobu powiatu), opolskiego (8; 53,33%) oraz krapkowickiego (5; 45,45%). W powiecie kędzierzyńsko-kozielskim są to 4 śluzy Kanału Kłodnickiego, 2 z 6 wpisanych do rejestru wież ciśnień w mieście oraz elektrownia i przepompownia, także na terenie Kędzierzyna-Koźła. Kanał Kłodnicki uznawany jest za pionierskie dzieło tego typu. Powstał w XVIII w., jako łącznik między kopalniami Zagłębia a Odrą i umożliwił transport węgla drogą wodną. Służył do lat 30. XX w., obecnie jego relikty są słabo czytelne w krajobrazie i znacznie zaniedbane. W powiecie opolskim zagrożony jest zespół huty w Zagwiździu, a w powiecie krapkowickim – piece wapiennicze w Krapkowicach i Górażdżach. Nieużytkowane relikty przemysłu wapienniczego, wykonane z podatnego na zawilgocenie i wietrzenie materiału, nie zostały zabezpieczone przed niekorzystnym wpływem warunków atmosferycznych, działaniem wandalii itp. oraz pozostają bez opieki i bieżących napraw.

Najliczniejsze grupy zagrożonych zabytków to obiekty folwarczne (42 obiekty, 20% zasobu) oraz rezydencjonalne (36; 23,23%). Rozmieszczenie zabytków rezydencjonalnych jest proporcjonalne do liczebności zasobu w powiatach – w granicach 20–30%. Najbardziej od średniej odbiega na korzyść powiat brzeski (2 zagrożone obiekty; 11,10% zasobu), na niekorzyść – powiat prudnicki (także 2 obiekty, ale 66,67% zasobu). W większości były to obiekty nieużytkowane.

Zaniedbywanych od wielu lat parków (232 obiekty wpisane jako zieleń, głównie parki, ale także planty miejskie i aleje) nie można automatycznie zaliczać do obiektów zagrożonych, ponieważ ich stan jest stabilny, a dla specjalisty możliwy do poprawy.

Statystycznie stan zachowania zabytków podzielonych na grupy ze względu na czas powstania ich najstarszej fazy pogarsza się, osiągając najniższy poziom w grupie obiektów z XIX w.

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
4	11,11%	1	20,00%	4	1,90%	1	14,29%	0	0,00%	1	8,33%	14	3,35%
1	14,29%	3	15,79%	11	12,94%	1	50,00%	1	50,00%	7	18,92%	30	12,45%
3	20,00%	3	60,00%	1	4,00%	9	60,00%	1	10,00%	1	14,29%	22	14,57%
2	11,11%	0	0,00%	1	1,16%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10	4,18%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	45,45%	1	6,67%	0	0,00%	12	11,76%
5	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	28,57%	16	9,04%
6	25,00%	0	0,00%	6	2,97%	2	28,57%	0	0,00%	3	7,89%	36	6,56%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	0	0,00%	4	4,88%
0	0,00%	0	0,00%	2	1,63%	0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	3	1,52%
10	33,33%	4	80,00%	1	2,22%	8	53,33%	1	12,50%	0	0,00%	39	19,60%
5	27,78%	1	33,33%	0	0,00%	1	16,67%	1	12,50%	1	10,00%	34	11,64%
6	54,55%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	12	6,78%
42	21,00%	12	15,19%	26	2,68%	27	32,93%	8	6,20%	15	9,87%	232	8,22%

Nie odnotowano zagrożonych obiektów powstałych do połowy XIII w., natomiast wybudowanych w XIX w. aż 79 (6,29%). Są wśród nich głównie obiekty przemysłowe, folwarczne itp.

Największą procentowo grupę obiektów zagrożonych tworzą budynki wzniesione przy użyciu kamienia (20 obiektów; 28,99% zasobu). Zlokalizowane są one głównie w powiatach prudnickim (m.in. kamienny mur ogrodzeniowy w Wierzbcu, ruiny kamiennie-ceglanego zamku w Trzebini itp.) oraz krapkowickim (piece – wapienniki). Poza piecami w Gogolinie zagrożone są wszystkie z zachowanych jeszcze wapienników, na co wpływ ma nietrwałość materiału oraz zaprzestanie użytkowania przy braku bieżącej pielęgnacji. Do rejestru wpisana jest tylko niewielka ich część.

Najwięcej zagrożonych budynków zostało wymurowanych z przeważającą ilością cegły (169 obiektów, stanowiących jedynie 7,51% zasobu).

W nielicznie występującej na terenie województwa opolskiego konstrukcji szkieletowej wzniesiono 17 zabytków, z czego 4 (23,53% zasobu) uznano za zagrożone. Były to: w powiecie brzeskim – spichlerz w Kantorowicach, w kluczborskim – kościół w Wierzbicy Górnej, w nyskim – budynek mieszkalny w Unikowicach oraz w namysłowskim – szkoła ewangelicka w Namysłowie¹⁸.

W konstrukcji wieńcowej wzniesiona jest zdecydowana większość kościołów, z których żaden nie znalazł się w omawianej grupie. 5,05% zagrożonego zasobu to głównie niewielkie lamusy-spichlerze, wzniesione w XVIII w., usytuowane na prywatnych posesjach: w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim w Łanach, w opolskim – 2 we wsi Dąbrówka Łubniańska, będące ostatnimi już przykładami w województwie. Pozostałe drewniane obiekty to tzw. domek syberyjski, przeniesiony w sąsiedztwo plebanii kościoła pw. św. Katarzyny w Kędzierzynie-Koźlu

¹⁸ Szkoła w Namysłowie po adaptacji na muzeum ubiegała się w ostatnich latach o tytuł Zabytku Zadbanego. Stan spichlerza w Kantorowicach uległ dalszemu pogorszeniu (zawalenie dachu), tak jak domu w Unikowicach.

oraz wiatrak-koźlak w Chróście Opolskiej (pow. opolski). Stan zachowania większości z nich nie uległ znacznemu pogorszeniu.

Podkreślić należy brak precyzji w rozróżnieniu obiektów murowanych z kamienia, z cegły i kamienno-ceglanych. Przy weryfikacji polegającej na zewnętrznym oglądzie obiektu materiał widoczny jest najczęściej tylko przy złym stanie tynku. W podstawowej dokumentacji także brak danych na temat materiału, z czego może wynikać dużo większy niż założony udział obiektów kamiennych w grupie obecnie zagrożonych.

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	6	6,12%	8	3,56%	0	0,00%	0	0,00%	14
Głubczycki	0	0,00%	1	20,00%	5	6,67%	19	16,52%	1	20,00%	4	10,26%	30
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	1	16,67%	5	10,87%	11	18,03%	4	12,12%	1	20,00%	22
Kluczborski	0	0,00%	0	0,00%	3	4,69%	7	6,48%	0	0,00%	0	0,00%	10
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	2	5,56%	8	23,53%	2	14,29%	0	0,00%	12
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	6	9,23%	9	11,25%	1	7,14%	0	0,00%	16
Nyski	0	0,00%	2	4,44%	20	9,17%	14	6,01%	0	0,00%	0	0,00%	36
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	2	6,06%	2	6,45%	0	0,00%	0	0,00%	4
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,33%	0	0,00%	0	0,00%	3
Opolski	0	0,00%	3	27,27%	12	15,58%	20	21,74%	2	22,22%	2	20,00%	39
Prudnicki	0	0,00%	4	22,22%	15	10,79%	15	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	34
Strzelecki	0	0,00%	1	7,14%	3	4,17%	8	11,94%	0	0,00%	0	0,00%	12
Województwo	0	0,00%	12	6,52%	79	8,40%	124	9,87%	10	4,22%	7	3,59%	232

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	0	0,00%	1	25,00%	12	3,22%	0	0,00%	0	0,00%
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	27	12,22%	1	50,00%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	2	22,22%	0	0,00%	19	17,27%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	0	0,00%	1	100,00%	8	5,03%	0	0,00%	0	0,00%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	3	5,45%	6	40,00%	0	0,00%
Namysłowski	0	0,00%	1	25,00%	12	10,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nyski	0	0,00%	1	33,33%	29	6,44%	2	7,69%	0	0,00%
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	2	4,55%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	2	1,12%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	3	20,00%	0	0,00%	29	19,86%	2	66,67%	0	0,00%
Prudnicki	0	0,00%	0	0,00%	19	7,39%	7	87,50%	0	0,00%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	7	5,15%	2	33,33%	0	0,00%
Województwo	5	5,05%	4	23,53%	169	7,51%	20	28,99%	0	0,00%

Wśród obiektów zagrożonych najwięcej zostało zaliczonych do grupy własnościowej inne (20,87%). Wśród pozostałych form własności: państwowej, prywatnej i mieszanej obiekty zagrożone mają prawie jednakowy udział (nieco ponad 12%).

Większość nieużytkowanych obiektów jest zagrożona, lub – odwracając zależność – większość z zagrożonych obiektów jest nieużytkowana. W pierwszym przypadku świadczyć to będzie o złym zabezpieczeniu budynków (odpowiednie wymaga poniesienia kosztów, które nie mają dla właściciela uzasadnienia w przypadku bezużyteczności obiektu). W drugim przypadku – o użytkowaniu budynków do granic zużycia technicznego, co powodowane jest zarówno brakiem środków na bieżące remonty, jak i brakiem troski o własne mienie, porzucane, gdy remont staje się zbyt kosztowny. W najmniejszym stopniu problem ten dotyczy obiektów należących do kościołów i związków wyznaniowych (tu głównie własności kościołów innych niż katolicki) oraz państwowych (średnią zdecydowanie obniżają obiekty Agencji Nieruchomości Rolnej i Polskich Kolei Państwowych).

Rozpatrując stopień zagrożenia w zależności od sposobu użytkowania i pierwotnej funkcji, można stwierdzić, że zagrożeniem dla każdego zabytku jest przede wszystkim brak użytkownika. W przypadku zabytkowych parków brak użytkowania jest równoznaczny ze znacznym zaniedbaniem i złym stanem zachowania, który w tej specyficznej grupie nie jest tożsamy z zagrożeniem lub utratą posiadanych wartości.

Podczas weryfikacji za zagrożone uznawano obiekty należące do dwóch grup: zabytki, których zły lub bardzo zły stan zachowania był zagrożeniem dla ich dalszego fizycznego trwania, oraz zabytki, których stan techniczny był dobry, ale trwające lub planowane prace remontowe stanowiły zagrożenie dla jego wartości zabytkowych. W przypadku nasilania się negatywnych zjawisk te pierwsze będą w przyszłości uznane za nieistniejące, drugie zaś – w różnym stopniu utracą cechy zabytku.

Przyczyny zagrożeń są odmienne dla obu grup. Dla pierwszej z nich – bez względu na funkcję, materiał i rodzaj własności – czynnikami najczęściej zagrażającymi zabytkowi są, w kolej-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	29
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	21
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	32
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	34
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	26
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	199

ności od najczęściej występujących: zużycie materiału/konstrukcji, brak zabezpieczenia i/lub bieżących prac konserwatorskich oraz brak użytkownika. Dla obiektów, których wartości zagrożone były niewłaściwie prowadzonymi pracami, są to zagrożenia inwestycyjne, niewłaściwe użytkowanie oraz inwestycje prowadzone w otoczeniu zabytku.

Oceniając dalszy los zweryfikowanych obiektów, można stwierdzić, że proces utraty wartości w wyniku prowadzonych inwestycji przebiega w sposób nieprzewidywalny. Obiekty, które pierwotnie nie zostały zakwalifikowane do żadnej z grup weryfikacyjnych, mogły zostać oszczędzone modernizacjami (utrata zabytkowej stolarki i detalu architektonicznego, zmieniony układ otworów w elewacji, układ wnętrza, geometria dachu). Z drugiej strony część obiektów zagrożonych (zamki w Głogówku, Karłowicach, Niemodlinie, Polskiej Cerekwi, ruina kościoła we Włodzieninie, szkoła ewangelicka w Namysłowie, pałac w Wilemowicach itp.) została zabezpieczona lub prowadzone są w nich prace. Jednak w większości zagrożonych obiektów negatywne zjawiska uległy nasileniu, doprowadzając do systematycznego pogarszania się ich stanu technicznego.

Na terenie województwa można wyróżnić zespoły złożone z dwóch lub więcej obiektów zabytkowych, które zakwalifikowano do grup weryfikacyjnych. Są to:

- zespoły pałacowo-parkowe: Nasale, gm. Byczyna; Rozwadza, gm. Zdieszowice; Biestrzykowice, gm. Świerczów (pałac, park, oficyna); Idzikowice, gm. Wilków; Cieszanowice, gm. Kamiennik (także pawilon i spichrz w zespole); Wilemowice, gm. Kamiennik (a także spichrz, budynek inwentarski i brama w zespole); Ulanowice, gm. Otmuchów; Lisie Kąty, gm. Paczków; Zębowice, gm. Zębowice; Ciepiewowice, gm. Dąbrowa (także spichrz); Chrzelice, gm. Biała; Piorunkowice i Łąka Prudnicka, gm. Prudnik, oraz Gręboszów, gm. Domaszowice (ruina pałacu, spichrz, 2 bramy i park).
- zespoły zabudowań folwarcznych: Osiek Grodkowski, gm. Grodków (2 oficyny); Kantorowice, gm. Lewin Brzeski (spichrz i stodoła); Borzysławice, gm. Pawłowiczki (cmentarz rodowy, mauzoleum, oficyna, wozownia); Lubiatów, gm. Otmuchów (dwór i spichrz); Sławice, gm. Dąbrowa (park, dom, obora, kuźnia, czworak, aleja); Kazimierz, gm. Głogówek (oprócz pałacu i parku także oficyna, spichrz, stajnia i stodoła); Kalinów, gm. Strzelce Opolskie (park, spichrz), oraz Otmice, gm. Izbicko (obora, budynek gospodarczy, wozownia i spichrz).
- zespoły zabytków techniki: Kanał Kłodnicki w Kędzierzynie-Koźlu (śluzę I, II, V i VI oraz sam kanał), baterie pieców wapienniczych (Górażdże – 2 obiekty, Krapkowice – 3) oraz huta w Zagwizdzu, gm. Murów (odlewnia, magazyn, układ zespołu).

Niewielkimi obszarami o największym nasyceniu obiektami zagrożonymi, o utraconych wartościach lub uznanych za nieistniejące są w gminie Głubczyce: Grobniki, ul. Dolna 1 (dom, brama, furta) i Szkolna 44/46 (dom, brama) oraz Lisięcice, ul. Żytomierskiego 13 (dom, spichrz, brama z furta); w gminie Kietrz: Kietrz, ul. Górska 6 (dom), Górska 32 (dom, ogrodzenie z bramą); w gminie Łambinowice: Jasienica Dolna, domy nr 103 i 104 (z ogrodzeniem).

W najgorszym stanie technicznym są zespoły pałacowo-parkowe w Biestrzykowicach, Lisich Kątach, Lubiatowie i Rozwadzy. Nieużytkowane są pałace w Borzysławicach, Kazimierzu, Przydrożu Wielkim, Szczytach i Trawnikach. Dwór w Gorzowie Śląskim oraz pałac w Zębowicach nie są użytkowane i z powodu braku odpowiedniego zabezpieczenia popadają

w ruinę. Zagrożenie tych obiektów polega nie tylko na pogarszającym się stanie elementów wystroju czy wyposażenia, ale przede wszystkim na utracie elementów konstrukcyjnych. W niektórych przypadkach wykonano wstępne prace zabezpieczające, nie wiadomo jednak, czy remont będzie miał ciąg dalszy i czy zostanie wykonany zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. Prace powinny obejmować całe zespoły, wraz z parkami i folwarkami, a w praktyce kompleksowe działania podejmowane są nadal zbyt rzadko. Takie zagrożenie występuje w XVII-, XVIII- i XIX-wiecznych założeniach w Cieszanowicach, Rysiowicach, Ulanowicach i Wilemowicach. Renesansowe dwory w Niwnicy, Ścinawie Małej i Ulanowicach są szczególnie wartościowe ze względu na czas powstania i wymagają pilnych badań architektoniczno-konserwatorskich.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

W tej grupie znajdują się zabytki, które całkowicie lub częściowo utraciły swe wartości z powodu wieloletnich zaniedbań prowadzących do utraty większości substancji zabytkowej, i takie, które utraciły je podczas przebudowy lub modernizacji, bardzo mocno ingerującej w pierwotną formę. Nie zawsze ta utrata kwalifikuje obiekt do skreślenia z rejestru, np. w przypadku, gdy budynek posiada cenne XVII-wieczne piwnice ze sklepieniami przy nowej elewacji, typowej dla budownictwa lat 60.

Pomimo że szczególnie wśród budynków wiejskich istnieją obiekty, których wartości historyczne, architektoniczne i naukowe budzą wątpliwości, przyjęto zasadę niekwestionowania zasadności objęcia ich ochroną konserwatorską. Większość decyzji pochodzi sprzed kilkudziesięciu lat i nie zawiera uzasadnienia, możliwego do zweryfikowania dzisiejszym stanem obiektów, ponadto kryteria wartościujące na przestrzeni lat ulegają zmianom i nie należy aktualnie obowiązujących odnosić do przeszłości.

Zabytki, które utraciły swe wartości, stanowią niemal 4,00% zweryfikowanego zasobu (106 obiektów). Do tej kategorii zaliczano zarówno obiekty, które utraciły wartości w stopniu uzasadniającym ich skreślenie z rejestru, jak i te, które utraciły je tylko częściowo. Są to w większości obiekty typowe, o wartościach regionalnych.

Obszar województwa jest silnie zróżnicowany pod względem rozmieszczenia takich zabytków. Najwięcej znajduje się ich w powiatach nyskim (33 obiekty, 6,01% zabytków w powiecie) oraz głubczyckim (24; 9,96%). Za nimi lokują się powiaty opolski (14; 7,04%) oraz prudnicki (17; 5,82%). W pozostałych powiatach swą wartość utraciły pojedyncze zabytki. Żaden z nich nie znajduje się w mieście wojewódzkim, sporadycznie zlokalizowane są w miastach powiatowych (po 1 zabytku w Głubczycach, Kluczborku, Prudniku), większość – we wsiach i niewielkich miastach (Niemodlin, Głuchołazy).

Wartości zabytkowe utraciło, w różnym stopniu, 65 obiektów mieszkalnych, stanowiących tylko 6,70% wszystkich zweryfikowanych. Odpowiednio – 11 obiektów gospodarczych stanowi 13,92% zasobu, a 13 budynków folwarcznych – 6,50%.

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,70%
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	1	2,44%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,44%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nyski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,86%	0	0,00%
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	8,33%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%
Prudnicki	1	1,01%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%
Województwo	2	0,33%	0	0,00%	1	0,76%	0	0,00%	3	1,94%	3	1,30%

Dodatkową grupą są zagrody (w bazie NID figurują jako zespoły, które nie były liczone do celów sprawozdawczych). Szczególnie w powiecie głubczyckim zagrody stanowią dominujący składnik wiejskiej zabudowy. W przypadku, gdy część ich obiektów składowych przestała istnieć (powszechne jest wyburzanie bram o zbyt małym świetle, wycugów czy budynków gospodarczych), wartość traci zarówno zagroda jako układ, jak i jej pozostałe elementy, które przestały być już częścią większej całości.

Budynki gospodarcze i folwarczne najczęściej utraciły wartość ze względu na bardzo zły stan techniczny, natomiast domy, zarówno wielo- jak i jednorodzinne – w wyniku modernizacji i przebudowy. W Niemodlinie 6 budynków wielorodzinnych (w tym 1 pełniący dawniej funkcję ratusza) znacząco przebudowano w zakresie elewacji, układu wnętrza, geometrii dachu itp. Po modernizacjach niosą one niewiele informacji na temat historycznego budownictwa, a ze względu na usytuowanie w pierzejach rynkowych wpływają negatywnie na odbiór centrum średniowiecznego miasta.

Taki sam los spotyka obiekty we wsiach. Tutaj na czoło wysuwają się konkretne miejscowości: Grobniki (pow. głubczycki) z 8 obiektami, Królów – 4 obiekty i Bielice (pow. nyski), w których wartość utraciło aż 11 zabytków. W przypadku miejscowości Grobniki – zabytku obszarnego – przekształcenia lub likwidacja pojedynczych obiektów powodują zatarcie kompozycji i utratę wartości artystycznych układu ruralistycznego.

Wyjątkowo rozbudowany zespół folwarczny w Rogach (pow. opolski) został zaadaptowany na mieszkania, z przebudową wnętrza (dawniej obory, spichlerze, stodoły, stajnie), elewacji (nowe otwory okienne doświetlające pomieszczenia), nadbudową nowych kondygnacji, zachowując jednak swój układ i kontekst przestrzenny.

Niemal wszystkie obiekty, które utraciły wartość zabytkową, znajdują się na terenach wiejskich. Przerwanie ciągłości osadniczej (przykładowo we wsi Szklary w powiecie brzeskim mieszkańcy otrzymali akty własności dopiero w latach 90. XX w.) przejawia się widocznym po-

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,24%
0	0,00%	3	15,79%	18	21,18%	0	0,00%	1	50,00%	2	5,41%	24	9,96%
0	0,00%	0	0,00%	1	4,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,66%
1	5,56%	1	25,00%	2	2,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	2,51%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	6	18,18%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	3,39%
1	4,17%	7	31,82%	21	10,40%	2	28,57%	0	0,00%	1	2,63%	33	6,01%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,22%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
7	23,33%	0	0,00%	5	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	14	7,04%
4	22,22%	0	0,00%	11	10,09%	1	16,67%	0	0,00%	0	0,00%	17	5,82%
0	0,00%	0	0,00%	1	2,70%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,69%
13	6,50%	11	13,92%	65	6,70%	4	4,88%	1	0,78%	3	1,97%	106	3,75%

gorszeniem substancji zabytkowej. Południowa część województwa była znacznie zamożniejsza od północy i zagrody wiejskie, posiadające duże rozmiary i bogatą dekorację, obecnie są rzeczywiście trudne w utrzymaniu. Południowa część województwa jest najbardziej narażona na odpływ mieszkańców, należy więc sądzić, że coraz większa liczba domów i zagród zacznie popadać w ruinę. Kolejnym zjawiskiem jest sprzedaż opuszczonych obiektów, pięknie położonych na Płaskowyżu Głubczyckim, z widokiem na góry rysujące się na horyzoncie. Nowi właściciele często nie prowadzą prac konserwatorskich przy tradycyjnych domostwach, planując wzniesienie w ich miejscu nowoczesnych budynków.

Prawie żadne obiekty w tej grupie nie posiadają zbyt odległej metryki i wzniesione zostały od II połowy XVIII w. do przełomu XIX i XX w. Główną przyczyną takiej sytuacji jest przewaga w tej grupie obiektów mieszkalnych, folwarcznych i gospodarczych, których większość w województwie opolskim pochodzi właśnie z tego okresu.

Tylko 1 zabytek w tej grupie (drewniana kaplica cmentarna w Ligocie Górnej w powiecie kluczborskim) został wzniesiony z drewna, w konstrukcji zrębowej. Pozostałe 101 to obiekty murowane z cegły, z większym lub mniejszym udzialem kamienia. O utracie cech zabytkowych nie decyduje rodzaj użytego materiału.

Zdecydowana większość obiektów (79 z ponad 100) należy do osób prywatnych, pojedyncze prezentują pozostałe rodzaje własności. W przypadku 15 zabytków brak informacji na temat ich właściciela, być może właśnie nieuregulowana forma własności jest przyczyną ich zaniedbania.

Przed weryfikacją terenową poczyniono założenie, że w najgorszym stanie są obiekty opuszczone i nieużytkowane. Pewnym zaskoczeniem jest więc fakt, że według przedstawionych danych aż 78 ze 116 obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, jest użytkowanych w sposób niekolidujący z przeznaczeniem, a jedynie 12 jest nieużytkowanych.

Ponieważ zdecydowana większość obiektów, które utraciły swe wartości, to należące do osób prywatnych, murowane z cegły budynki mieszkalne, gospodarcze lub folwarczne, użyt-

kwane zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem, opis przyczyn utraty zawężono do tej grupy (pozostałe pojedyncze przypadki nie mogą być podstawą do uogólnień, np. park zniszczony podczas trąby powietrznej w Błotnicy Strzeleckiej, kaplica odbudowana po pożarze w sposób swobodnie nawiązujący do oryginału w Ligocie Górnej, współczesny nagrobek na zbiorowej mogile w Głubczycach itd.). Do najczęstszych przyczyn należą niewłaściwe przebudowy (naprawy, rozbudowy, modernizacje) oraz zaniedbania.

Do grupy obiektów przebudowanych należą te, w których zatarto elementy charakterystyczne, będące najprawdopodobniej przyczyną wpisu (domyślnie, gdyż decyzje tego nie pre-

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,44%	0	0,00%	0	0,00%	1
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	2	2,67%	12	10,43%	1	20,00%	9	23,08%	24
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,64%	0	0,00%	0	0,00%	1
Kluczborski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,56%	5	4,63%	0	0,00%	0	0,00%	6
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	7,50%	0	0,00%	0	0,00%	6
Nyski	0	0,00%	0	0,00%	10	4,59%	23	9,87%	0	0,00%	0	0,00%	33
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	1	3,03%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Opolski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,30%	12	13,04%	0	0,00%	1	10,00%	14
Prudnicki	0	0,00%	0	0,00%	5	3,60%	12	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	1	1,39%	2	2,99%	0	0,00%	0	0,00%	3
Województwo	0	0,00%	0	0,00%	21	2,23%	74	5,89%	1	0,42%	10	5,13%	106

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	23	10,41%	0	0,00%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	1	0,91%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	1	3,85%	0	0,00%	4	2,52%	0	0,00%	0	0,00%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	6	5,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nyski	0	0,00%	0	0,00%	33	7,33%	0	0,00%	0	0,00%
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,27%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	0	0,00%	0	0,00%	14	9,59%	0	0,00%	0	0,00%
Prudnicki	0	0,00%	0	0,00%	17	6,61%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	2	1,47%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	2	1,63%	0	0,00%	12	1,44%	1	0,63%	0	0,00%

czynowały). W przypadku domów i kamienic utrata wartości zabytkowych przejawia się głównie w zmianie oryginalnej stylistyki budynku i kompozycji elewacji. Do najbardziej typowych działań należą:

- wymiana stolarki okiennej i drzwiowej wraz z powiększaniem i zmianą liczby otworów, a co za tym idzie, zaburzeniem całego rytmu elewacji,
- wprowadzenie termoizolacji (zakrywającej sztukaterie) i niehistorycznej, albo niezgodnej z ówczesnym stylem kolorystyki,
- niewłaściwie przeprowadzone rozbudowy, powodujące zniekształcenia bryły,
- adaptacje strychów i poddaszy do celów mieszkalnych, wiążące się z podwyższeniem ostatniej kondygnacji lub zmianą geometrii dachu. W przypadku kamienic zauważalna jest zmiana organizacji wnętrza związana z modernizacjami budynków i wprowadzeniem do przyziemia funkcji użytkowej. Także: przebudowa klatki schodowej, zmiana układu pomieszczeń w mieszkaniach, wprowadzanie nowych materiałów (por. kwestionariusz dla: Biała, dom, ul. Prudnicka 11, dec. 356/58).

Do grupy zaniedbanych należą obiekty, które na skutek braku bieżącej konserwacji oraz zużycia materiału uległy degradacji w różnym stopniu zaawansowania (np. Stara Kuźnia, leśniczówka, ul. Brzozowa 24, dec. 2115/85 z 18.10.1985 – klasycystyczny obiekt, z którego w przeciągu ostatniego trzydziestolecia pozostały części ścian obwodowych).

Nie można wyróżnić wyraźnych ram czasowych destrukcji, w większości przypadków nie prowadzono też takich dociekań. Jest to raczej proces stały, nasilający się od lat 90., szczególnie w przypadkach zespołów pałacowo-folwarcznych i obiektów poprzemysłowych.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

W aktualnym zestawieniu rozpatrywanych jest 137 nieistniejących, a wpisanych do rejestru obiektów (4,85% zasobu).

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	23
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	33
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	14
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	102

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	1	1,59%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	1	2,44%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%	2	10,00%	0	0,00%
Nyski	4	3,31%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	3	8,57%	0	0,00%
Oleski	2	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Prudnicki	1	1,01%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	9	1,47%	0	0,00%	2	1,52%	1	3,85%	10	6,45%	0	0,00%

Trudno wyodrębnić spośród nieistniejących obiektów te najbardziej cenne – być może był nim drewniany kościół w Gronowicach (pow. kluczborski) zniszczony podczas pożaru w 1996 r. Ze względu na skromną liczbę podobnych zabytków, wielką stratą był pożar 2 wiatraków-koźlaków w Starych Siołkowicach (pow. opolski) w 2009 r., a dla zachowania tradycyjnych zagród frankońskich istotne były nieistniejące już domy i bramy m.in. w Grobnikach (pow. głubczycki).

Powiat głubczycki przoduje pod względem nieistniejących zabytków (38 obiektów; 15,77% zasobu w powiecie). Znaczne braki stwierdzono też w powiatach nyskim (27;

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	5	5,10%	14	6,22%	0	0,00%	0	0,00%	19
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	2	2,67%	22	19,13%	0	0,00%	14	35,90%	38
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	2	4,35%	2	3,28%	0	0,00%	0	0,00%	4
Kluczborski	0	0,00%	1	7,69%	2	3,13%	3	2,78%	0	0,00%	2	5,88%	8
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,78%	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	2
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	3	4,62%	6	7,50%	0	0,00%	0	0,00%	9
Nyski	0	0,00%	2	4,44%	7	3,21%	18	7,73%	0	0,00%	0	0,00%	27
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	2	6,06%	1	3,23%	0	0,00%	5	38,46%	8
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	15,38%	2
Opolski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,30%	4	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	5
Prudnicki	0	0,00%	0	0,00%	5	3,60%	7	5,83%	0	0,00%	1	12,50%	13
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2,99%	0	0,00%	0	0,00%	2
Województwo	0	0,00%	3	1,63%	30	3,19%	79	6,29%	0	0,00%	25	12,82%	137

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
2	5,56%	0	0,00%	15	7,14%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	19	4,55%
2	28,57%	8	42,11%	12	14,12%	0	0,00%	0	0,00%	15	40,54%	38	15,77%
1	6,67%	0	0,00%	1	4,00%	1	6,67%	0	0,00%	1	14,29%	4	2,65%
2	11,11%	0	0,00%	3	3,49%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	8	3,35%
1	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,96%
2	10,00%	1	20,00%	3	9,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	5,08%
3	12,50%	4	18,18%	8	3,96%	0	0,00%	0	0,00%	4	10,53%	27	4,92%
0	0,00%	0	0,00%	6	60,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	9,76%
0	0,00%	2	40,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,02%
0	0,00%	1	20,00%	2	4,44%	1	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	5	2,51%
0	0,00%	0	0,00%	9	8,26%	0	0,00%	0	0,00%	2	20,00%	13	4,45%
0	0,00%	0	0,00%	2	5,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,13%
13	6,50%	16	20,25%	61	6,29%	2	2,44%	0	0,00%	23	15,13%	137	4,85%

4,92%), brzeskim (19; 4,55%) oraz prudnickim (13; 4,45%). Niewielka liczba nieistniejących obiektów w powiecie oleskim stanowi jednak prawie 10% całego zasobu (8; 9,76%).

Rozmieszczenie zabytków w tej kategorii nie jest zależne od przynależności administracyjnej. W powiatach brzeskim i oleskim zabytki znajdowały się głównie na obszarze miast (powiatowego Brzegu oraz gminnych – Lewina Brzeskiego i Gorzowa Śląskiego), na terenie powiatów nyskiego i głubczyckiego – na obszarach wiejskich (wsie Bielice, Grobniki, Nowa Wieś Głubczycka, Zubrzyce itp.). W pozostałych powiatach rozkład ten jest dość przypadkowy.

Bez dopełnienia odpowiednich procedur znikają głównie budynki mieszkalne (61 domów jedno- i wielorodzinnych), gospodarcze (16 obiektów) oraz folwarczne (13). Wśród pojedynczych obiektów reprezentujących pozostałe grupy niespodziewana jest znaczna liczba nieistniejących obiektów rezydencjonalnych (10) oraz sakralnych (9).

Nie istnieją także drewniany zajazd w Bierdzanach, wymurowany następnie w formie zbliżonej do pierwotnej a także ruiny zamku w Białej Nyskiej i młyny wodne.

21 nieistniejących budynków mieszkalnych znajdowało się w Brzegu, Lewinie Brzeskim, Gorzowie Śląskim oraz Prudniku i tworzyło ciągi zabudowy wzdłuż pierzei rynkowych lub jednej z głównych ulic. Co ciekawe, wszystkie zostały wpisane w 1966 r., i chociaż w treści decyzji nie znalazło to odzwierciedlenia, z towarzyszących dokumentacji wynika, że były one bardzo silnie uszkodzone w wyniku działań wojennych oraz późniejszego pozyskiwania materiału budowlanego. Na ich miejscu znajdują się teraz współczesne bloki – domy wielorodzinne lub puste działki. W ten sam sposób wpisano do rejestru także budynki m.in. w centrum Nysy i Opola, jednak tam zostały one zrekonstruowane. Losy pozostałych miejskich budynków mieszkalnych są bardziej zindywidualizowane.

Trudno znaleźć wytłumaczenie dla nasilonego zjawiska wyburzania zabudowy w konkretnych wsiach. Być może działa tu przykład negatywny i jedno bezkarne usunięcie zabytkowego budynku pociąga za sobą kolejne w sąsiedztwie.

W omawianej grupie przeważają zabytki powstałe w XIX w. (79 obiektów), następnie w XVI–XVIII w. (30) i o nieustalonej chronologii (25). Najstarszymi zabytkami, które uległy zniszczeniu, były XV-wieczna ruina kościoła w Pniewiu (pow. nyski), uszkodzonego podczas wojny i rozebranego pod koniec XX w., oraz kamienny mur cmentarny w Paruszwicach (pow. kluczborski) z XV w., uzupełniany w XIX w. i zastąpiony betonowym w XX w.

Cechy zabytków nieistniejących wynikają z ogólnej specyfiki zabytków w województwie: są to przeważnie budynki murowane z cegły (zapewne z trudnym do stwierdzenia udziałem kamienia w konstrukcji) – 122 z wpisanych 2250, czyli 5,42%, znajdujące się w powiatach o największej liczbie wpisów – nyski: 26 (5,78%), brzeski: 18 (4,83%), prudnicki: 11 (4,28%). Na niekorzyść wyróżnia się powiat głubczycki – 37 obiektów stanowi aż 16,74% zasobu murowanych zabytków w liczbie 221.

Wśród obiektów drewnianych w grupie tej znalazło się 11 w konstrukcji wieńcowej (z 99 wpisanych do rejestru zabytków, czyli 11,11% zasobu) oraz 2 w konstrukcji szkieletowej (z 17, czyli 11,76% zasobu). Braki w zasobie dotyczą głównie powiatów namysłowskiego (3) oraz opolskiego, oleskiego i prudnickiego (po 2). W przybliżeniu odpowiada to ogólnemu rozmieszczeniu zabytków drewnianych.

Własności prywatne zdecydowanie przeważają wśród zabytków nieistniejących (49,64%, 68 obiektów), tak jak i wśród obiektów o utraconych wartościach oraz zagrożonych, co świadczy o słabej kontroli działalności w tym sektorze.

W pozostałych przypadkach rozważania na temat własności obarczone są dużym marginesem błędu, ponieważ w większości przypadków nie wiadomo, kto był właścicielem obiektu w chwili jego zniszczenia. Budynki mieszkalne i gospodarcze, które były prywatne w chwili wpisu, zapewne pozostawały takie do końca, natomiast rodzaj własności obiektów rezyden-

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Brzeski	0	0,00%	1	25,00%	18	4,83%	0	0,00%	0	0,00%
Głubczycki	1	50,00%	0	0,00%	37	16,74%	0	0,00%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	1	11,11%	0	0,00%	3	2,73%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	1	3,85%	0	0,00%	6	3,77%	1	100,00%	0	0,00%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	2	3,64%	0	0,00%	0	0,00%
Namysłowski	2	20,00%	1	25,00%	6	5,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nyski	0	0,00%	0	0,00%	26	5,78%	1	3,85%	0	0,00%
Oleski	2	10,00%	0	0,00%	6	13,64%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	2	1,12%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	2	13,33%	0	0,00%	3	2,05%	0	0,00%	0	0,00%
Prudnicki	2	66,67%	0	0,00%	11	4,28%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	2	1,47%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	11	11,11%	2	11,76%	122	5,42%	2	2,90%	0	0,00%

cyjonalnych i zabytków techniki wpisanych do rejestru w latach 60. zależała od sytuacji politycznej w chwili ich zniszczenia, a data ta najczęściej nie jest znana.

Przyczyny rozbiórek znane są w większości z relacji napotkanych podczas weryfikacji sąsiednich mieszkańców, czasem z artykułów prasowych lub dokumentów.

Uogólniając, były to:

- zużycie materiału/konstrukcji oraz związane z tym katastrofy budowlane (najczęściej budynków mieszkalnych, folwarcznych i gospodarczych),
- rozbiórki opuszczonych domów (sytuacja demograficzna wsi prowadzi do jej wyludniania),
- rozbiórki obiektów ograniczających rozwój (np. rozbiórka starego domu, by na jego miejscu postawić nowy, większy; rozbiórka spichrza, by na jego miejscu zbudować garaż; rozbiórka bram wjazdowych ograniczających ruch dużego sprzętu rolniczego),
- pożary: podpalenia i uderzenia pioruna (głównie obiekty drewniane, np. kościoły w Nasalach i Czarnowasach, wiatraki w Siołkowicach).

Najczęściej brak danych dotyczących czasu rozbiórki lub zniszczenia budynków. Do wyjątków należy przypadek ruiny zamku w Białej Nyskiej (pow. nyski), która została rozebrana w tzw. „niedzielę czynów społecznych”, 28 września 1973 r., w ramach akcji „porządek”. W większości przypadków zabytki przestawały istnieć w wyniku stopniowego, wieloletniego procesu, przy czym zależność między częstotliwością rozbiórek a czasem ich występowania jest w zasadzie nieuchwytna.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

W trakcie trwania weryfikacji na terenie kraju (lata 2009–2015), ale w większości po zakończeniu weryfikacji na terenie województwa opolskiego (ostatnie objazdy – lato 2011) skreślono z rejestru zabytków nieruchomych 29 zabytków, z czego 1 nie figurował w bazie NID

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	19
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	38
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	27
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	137

i nie był weryfikowany (spichlerz dworski w Kędzierzynie-Koźlu Sławięcicach, przeniesiony do Muzeum Wsi Opolskiej).

Główną przyczyną skreśleń z rejestru był fizyczny brak zabytku – w 10 przypadkach: dwór w Jaryszowie, spichlerz plebański w Kluczu, dom przy ul. Floriańskiej 16 w Byczynie, kamienica nr 45 w Paczkowie, wiatrak w Starych Siołkowicach, kościół ewangelicki w Nasalach, kościół w Moszczance, dom nr 24 w Wysokiej, domy przy ul. Krótkiej 2 i 4 w Prudniku oraz mur z bramą w zagrodzie przy ul. Szkolnej 56 w Grobnikach). Po 6 skreślonych obiektów zostało zakwalifikowanych do grupy obiektów zagrożonych (dom, Rynek 11, Góra Świętej Anny; dom, Głubczycka 33 w Głogówku; dom, ul. Górska 6 w Kietrzu; budynek folwarczny w Skarbiszowie; dom nr 32 w Prężynie i skreślony wbrew opinii oddziału terenowego dwór w Wilkowie) oraz o już utraconych wartościach (dom, ul. Powstańców Śląskich 2, Góra Świętej Anny; budynek w zespole plebanii w Niemodlinie; oficyna w Starowicach; dwór we Włodarach; młyn wodny w Gościejowicach; dom w zagrodzie przy ul. Szkolnej 56 w Grobnikach). 3 skreślone obiekty zostały przeniesione (niekoniecznie w ostatnich latach) na teren Muzeum Wsi Opolskiej (chałupa nr 58 ze Starego Lasu, pawilon chiński z Gręboszowa oraz dzwonnica kościelna z miejscowości Gola), także 3 nie zostały przypisane do żadnej z grup weryfikacyjnych [wozownia w Zalesiu Śląskim (omyłkowo zidentyfikowana?), dom 57 w Komorznie (zniszczony w pożarze w 2013 r.) oraz dom 15a (w bazie 16a) w Dziećmarowie (skreślony bez opinii oddziału terenowego)].

Większość ze skreślonych obiektów pierwotnie pełniła funkcję mieszkalną: 13 z nich, niemal po równo rozmieszczonych na obszarach wiejskich i miejskich. Skreślono 3 obiekty pełniące funkcję sakralną (2 nieistniejące kościoły i 1 translokowaną dzwonnice) oraz 3 dwory (w Jaryszowie, Wilkowie i we Włodarach). Odpowiednio 4 i 2 skreślenia dotyczyły budynków gospodarczych (2 spichlerze, budynek gospodarczy i wozownia) i folwarcznych (oficyna oraz budynek gospodarczy w zespole folwarcznym) – jak widać, przyporządkowanie funkcji w tych dwóch grupach jest dość płynne. 2 skreślone obiekty zakwalifikowano jako przemysłowe: drewniany młyn-paltrak oraz ruiny młyna z napędem wodnym.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

Nie zidentyfikowano tylko 34 obiektów, co w zestawieniu z dużą liczbą weryfikowanych zabytków (2810) jest sporym sukcesem. Najwięcej niezidentyfikowanych zabytków jest na terenie powiatów brzeskiego (11, z czego 6 w Lewinie Brzeskim), następnie nyskiego (8), głubczyckiego (6) i prudnickiego (4). Problem z identyfikacją nie pojawił się w powiatach kędzierzyńsko-kozielskim, krapkowickim, namysłowskim i opolskim grodzkim. W pozostałych były to pojedyncze przypadki.

Najtrudniejsze do identyfikacji w terenie były domy (22 obiekty, w tym 8 w powiecie brzeskim i 4 w głubczyckim), w dużo mniejszym stopniu budynki folwarczne (4, w tym 2 w powiecie brzeskim) i obiekty sakralne (3 kapliczki, 2 w powiecie prudnickim).

Nie stwierdzono związku pomiędzy trudnościami w identyfikacji obiektów a czasem ich powstania bądź materiałem, z jakiego zostały wykonane.

Kluczowym problemem przy identyfikacji obiektów była niska jakość istniejących dokumentów (co ciekawe, ponad 40% decyzji na terenie dzisiejszego województwa opolskiego została wydana w latach 1964–1967), zawierających minimalną ilość danych dotyczących przedmiotu wpisu. Kolejnymi utrudnieniami były nieaktualne dane administracyjne oraz własnościowe, niezgodności opisu zabytku ze stanem faktycznym, brak informacji wskazujących lokalizację obiektu (wrysu z mapy ewidencyjnej lub szkicu sytuacyjnego) i brak dokumentacji fotograficznej (czasem dołączone rysunki). W części przypadków poszukiwany obiekt mógł zostać radykalnie przebudowany lub przestać istnieć.

Próba identyfikacji każdego z zabytkowych obiektów jest indywidualnym zagadnieniem. W odnalezieniu każdego włożono wiele starań, nie zawsze uwieńczonych sukcesem. Niemniej już po zakończeniu weryfikacji zdarzały się przypadkowe odkrycia niezidentyfikowanych zabytków, niestety, będących najczęściej w złym stanie.

OBIEKTY TRANSLOKOWANE

Na potrzeby sprawozdania za przeniesione do skansenu uznano obiekty włączone do inwentarza muzealnego, które w związku z tym nie powinny już figurować w rejestrze zabytków, zarówno zrekonstruowane w skansenie, jak i pozostawione *in situ*. W województwie opolskim nie było przypadku translokacji zabytku nieruchomego na teren prywatnego skansenu lub stowarzyszenia. W przeszłości zdarzało się, że obiekty (głównie kościoły) opuszczały granice województwa (opolski kościółek stoi w parku Szczytnickim we Wrocławiu) lub po budowie nowego, murowanego obiektu kupowane były przez sąsiednią miejscowość i do niej przenoszone (np. wpisany do rej. w 1954 r. kościół ewangelicki w Kostowie, w pow. kluczborskim, w 1979 r. przeniesiony został do Malni, w pow. krapkowickim).

Na terenie województwa opolskiego funkcjonuje jedno muzeum na wolnym powietrzu. Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach zostało założone w 1961 r. Pierwszy obiekt na terenie skansenu odbudowano w 1967 r., całość otwarto dla zwiedzających trzy lata później. Wytypowane przykłady architektury wiejskiej, po wykonaniu inwentaryzacji rysunkowej i fotograficznej, rozbierano na przełomie lat 60. i 70. XX w. i przenoszono do Muzeum, a następnie sukcesywnie odbudowywano na jego terenie.

Na terenie Muzeum utworzono 9 zagród z regionu oleskiego i opolskiego oraz 1 z regionu nyskiego. Licząca ponad 50 obiektów ekspozycja uzupełniona jest samodzielnymi budynkami, takimi jak kościół, szkoła, dzwonnica, karczma, domy wolnostojące (wśród nich tzw. szpital), kuźnia, kapliczka, 2 wiatraki. Rozmieszczenie budynków częściowo pokrywa się z ich położeniem na mapie województwa.

Przeniesione do Muzeum budynki powstały od XVIII do początku XX w. Przeważają obiekty drewniane, w konstrukcji zrębowej, sporadycznie – szkieletowej.

W roku zakończenia weryfikacji spośród kilkudziesięciu obiektów przeniesionych na teren Muzeum, z rejestru zabytku nie wykreślono 12 z nich. Obecnie nadal wpisanych jest 8 budynków, z czego 1 nie istnieje; wszystkie powstały między końcem XVIII a połową XIX w.

i wzniesione są w konstrukcji zrębowej. Od 2011 r. wykreślone zostały: spichrz dworski z Kędzierzyna-Koźła (Sławięcic), dzwonnica kościelna z miejscowości Gola (pow. namysłowski), chałupa nr 58 (dawniej 65) ze Starego Lasu (pow. nyski) i pawilon chiński z Karczowa (Gręboszowa) (pow. opolski).

Na terenie skansenu zrekonstruowano 6 budynków wpisanych do rejestru: chałupę nr 49 (dawniej 61) ze Starego Lasu (gm. Głuchołazy), dom z Antoniowa (gm. Ozimek), plebanię ze Starych Budkowic (gm. Murów), młyn wodny ze Starych Siołkowic (gm. Popielów), stodołę z Rudziczki (gm. Prudnik) oraz spichlerz dworski z Grudyni Małej (gm. Pawłowiczki). Chałupa z Kielczy (gm. Zawadzkie) pozostała *in situ* i stanowi filię Muzeum Wsi Opolskiej. Spichlerz ze Strzelec Opolskich, przekazany w 1985 r., spłonął 25 czerwca 1999 r., zanim został przeniesiony. Wszystkie istniejące budynki są w dobrym stanie, mają zabezpieczenia przeciwpożarowe i są udostępniane zwiedzającym.

Budynki przenoszono na teren muzeum od lat 60. XX w., nie ustalono lat translokacji wymienionych 6 obiektów.

Wyjątkowym przypadkiem jest młyn wodny w Starych Siołkowicach, przeniesiony na teren Muzeum i tam zrekonstruowany, ale tylko w górnej, drewnianej części. Kamiennie-ceglana podmurówka zachowała się nad brzegiem kanału zasilanego wodami Brynicy, wraz ze szczątkami urządzeń hydrotechnicznych. Wydaje się, że jest to jedyny przykład, w którym można mówić o zachowaniu części wartości zabytkowych pierwotnego miejsca lokalizacji przeniesionego obiektu. Do rozstrzygnięcia pozostaje pytanie, czy decyzja wpisująca młyn obowiązuje nadal w zakresie istniejących pozostałości, czy obiekt jako ujęty w inwentarzu muzealnym powinien zostać w całości wykreślony z rejestru zabytków.

Proces przenoszenia na teren Muzeum Wsi Opolskiej głównie drewnianych obiektów z terenu województwa obecnie został praktycznie zakończony: w ostatnich latach translokacje miały miejsce sporadycznie. Powodem nie jest jednak brak wartościowych obiektów w terenie, a duży koszt całego przedsięwzięcia, przekraczający finansowe możliwości Muzeum.

Poza przypadkami związanymi z działalnością Muzeum Wsi Opolskiej wyróżniono 2 translokowane zabytki.

Pierwszy z nich to drewniany kościół wzniesiony w 1685 r. w Rogach (pow. opolski), na początku XX w. zastąpiony nowym kościołem parafialnym. Nieużytkowany popadał w ruinę, aż został w 1996 r. rozebrany i przeniesiony na teren Muzeum Wsi Opolskiej, gdzie jest dotąd przechowywany. Stan zachowania poszczególnych elementów, złożonych na wolnym powietrzu i nakrytych daszkiem, jest bez wątpienia zły. Brak funduszy i pomysłu na ostateczną lokalizację kościoła nie dają nadziei na zmianę istniejącej sytuacji.

Drugim obiektem jest mogiła powstańców śląskich z rodziny Błania w Poznowicach (pow. strzelecki). Dawniej znajdowała się na przykościelnym cmentarzu, jej forma zewnętrzna znana jest z archiwalnych fotografii. W bliżej nieokreślonym czasie została przeniesiona na obecnie funkcjonujący cmentarz wiejski, a przynajmniej – pionowy element nagrobka. Nie udało się ustalić, czy dokonano również ekshumacji szczątków powstańców, czy nadal pochowani są oni przy kościele. Przeniesienie mogiły (lub nagrobka) powstańców w Pozno-

wicach dobrze ilustruje problem ochrony ok. 55 pozostałych mogił wpisanych do rejestru zabytków w województwie opolskim. W przypadku coraz częstszych ekshumacji lub translokacji nagrobka/tablicy upamiętniającej podczas prac porządkowych na cmentarzu określenie przedmiotu ochrony przysparza pewnych trudności. Po latach niemożliwe staje się nawet określenie rzeczywistej lokalizacji grobu.

W obu przypadkach przeniesienie obiektów nie miało wpływu na wartość samego miejsca. W Poznowicach jest to teren przykościelny, w Rogach – cmentarz otoczony kamiennym murem.

3.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH WPISANYCH DO REJESTRU

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH STANOWIĄCYCH PODSTAWĘ WPISU OBIEKTÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW

Przedmiotem wpisu są miasta i wsie, które częściowo utraciły substancję zabytkową (zabudowę, infrastrukturę) na skutek działań wojennych. Zniszczenia powojenne wahały się w przedziale od kilkunastu do nawet 80%. Największe zazwyczaj dotyczyły centralnych części – rynków. Rezultatem tej sytuacji jest duży udział obiektów zrekonstruowanych w mniejszym lub większym stopniu oraz zabudowy w pełni współczesnej (z lat 50. XX w. i późniejszych). Przy ustalaniu zachowanych wartości historycznych ustanowiono punkt 0 dla oceny w momencie wpisu. Mimo to określenie tych wartości jest trudne ze względu na słabe udokumentowanie przedmiotu w momencie wpisu (np. ustalenie granic). Stopień zachowania substancji zabytkowej każdorazowo wymaga szczegółowej analizy.

W 4 układach urbanistycznych (Lewin Brzeski, Namysłów, Nysa i Paczków) uznano, że wartość historyczna zachowała się, jednak w 20 przypadkach jedynie częściowo. We wszystkich układach zachowany jest podstawowy układ przestrzenny: rynek i ulice z niego wychodzące. W licznych przypadkach czytelny jest również układ pozostałych ulic, mimo niekompletnej zabudowy lub zabudowy współczesnej. W przypadku zniszczeń zabudowy pierzei rynku została ona zrekonstruowana lub odbudowana w formie bloków mieszkalnych typowych dla trzeciej ćwierci XX w. W części miast na rynku zachowane zostały ratusze wraz z historycznym blokiem zabudowy śródrinkowej (np. Brzeg, Byczyna, Kluczbork i Paczków) lub tylko ratusze (Grodków i Lewin Brzeski) w nielicznych zabudowa ta została odtworzona (np. Głubczyce i Nysa).

Podczas odtwarzania zabudowy stosowano różne rozwiązania. W jednych miejscach konserwowano lub rekonstruowano frontowe pierzeje, zachowując historyczne podziały parcela-

cyjne, piwnice, w innych przypadkach powstawała współczesna zabudowa w formie typowych bloków mieszkaniowych o horyzontalnym układzie elewacji, pozbawiona cech zabudowy historycznej, np. podziałów parcelacyjnych uwidocznionych w szerokości elewacji sąsiadujących budynków. Wzniesione po 1945 r. zespoły zabudowy współczesnej często były projektowane zgodnie z tendencjami i stylistyką charakterystyczną dla czasu powstania. Niosą one ze sobą wartości, które świadczą o kolejnym etapie rozwoju zabudowy miast. Niestety, od lat 90. XX w. nie były traktowane jako element kontynuacji historycznej zabudowy. Przeprowadzono przekształcenia w obrębie elewacji, które miały przypomnieć dawną zabudowę, w sposób przypadkowy wprowadzano podziały okien, organizowano lokale użytkowe w kondygnacji parterowej. Obecnie warto przywrócić im zgodny z założeniami projektu wygląd. Część realizacji mogłaby odzyskać walory artystyczne i stać się kolejnym nawarstwieniem historycznym.

Pod względem funkcji rynki zyskują zagospodarowanie w formie skwerów ze znacznym udziałem roślinności (np. Kietrz, Kluczbork, Lewin Brzeski, Namysłów i Niemodlin). Zmiany te nie zawsze wpisują się w historyczny charakter. Zachowując, przynajmniej częściowo, funkcje społeczne (miejsce spotkań) dekomponują przestrzeń urbanistyczną poprzez wprowadzanie nowych podziałów, zmianę proporcji, ekspozycji (wysoka roślinność, fontanny, murki, wiaty przystankowe, kioski, tablice informacyjne oraz reklamowe itp.). Zabudowa wokół rynku, mimo form architektonicznych z różnych epok, zachowała funkcje usługowe w przyziemiu. W większych miastach, w których powstają nowe centra handlowe poza ścisłym centrum, rodzi się problem z utrzymaniem punktów usługowych i handlowych w obiektach wokół rynku. Główne ulice w większych ośrodkach zostają wyłączone z regularnego ruchu samochodowego, stają się ciągami pieszymi, tracąc częściowo swoją historyczną funkcjonalność. Wprowadzanie w nieprzemysłany sposób małej architektury wywołuje dezorganizację przestrzeni, a w efekcie jej dewastację.

Wśród układów ruralistycznych wartość historyczną w 1 przypadku określono jako częściowo zachowaną, a w 2 niezachowaną. Zabytkowa zabudowa wsi Grobniki i Pilszcz uległa dekapitalizacji w bardzo wysokim stopniu, natomiast substancja zabytkowa we wsi Jemielnica zachowała się jako bryły budynków, jednak ich elewacje w zakresie podziałów, wyposażenia i wystroju uległy przekształceniom. Eliminowane są systematycznie elementy detalu i historycznego wyposażenia (np. ozdobna stolarka okienna i drzwiowa z charakterystycznymi dla obiektów podziałami, ceramiczne parapety, gzymsy itp.).

Zespół zabudowy huty w Jedlicach zachował częściowo wartości historyczne. Budynki utrzymały swoje podstawowe bryły, jednak stopień zachowania elementów technicznych – kanału – jest trudny do oceny.

W poszczególnych miastach stopień wykształcenia tkanki miejskiej był różny, wynikają z tego faktu obecne różnice w czytelności wartości historycznej. W najbardziej klasycznych przypadkach, tj. miastach z wyraźnie wytyczonym rynkiem i siatką ulic, z regularną parcelacją i zabudową oraz pasem fortyfikacji, stopień zachowania i czytelność tych elementów jest wysoki.

Podsumowując: 22% obszarów zachowało wartości (4 urbanistyczne, 1 ruralistyczny, 1 zespół zabudowy, 1 krajobraz komponowany), a 75% obszarów zachowało częściowo war-

tości (21 urbanistycznych, 2 ruralistyczne, 1 zespół zabudowy). W 1 przypadku (miasto Krapkowice) nie można ustalić zachowania wartości, które zadecydowały o objęciu go ochroną ze względu na brak decyzji.

Obszary miast zostały wpisane w ramach średniowiecznych założeń urbanistycznych. Podstawową ich wartością jest rozplanowanie przejawiające się w szachownicowym układzie zamkniętym owalem murów obronnych oraz wewnętrznym podporządkowaniu przestrzeni dominantom (np. zamki, ratusze, kościoły), które lokalizowano przy placach. Wartość artystyczna obszarów urbanistycznych odgrywa ważną rolę w krajobrazie. Masyw obwałowań, górujące nad okolicą wieże ratuszy, kościołów itp. są malowniczym, a zarazem funkcjonalnym znakiem w przestrzeni, punktem orientacyjnym i wizytówką mówiącą o zamożności, przynależności religijnej i administracyjnej, a w dzisiejszych czasach szacunku do historii i przestrzeni. O wartości układów stanowi indywidualna wartość artystyczna jej elementów. Są to historyczne obiekty architektoniczne objęte w większości indywidualnymi wpisami, tj. zabudowa, elementy infrastruktury (nieuwzględnione w żadnej z decyzji), przestrzenie o charakterze parkowym. Najbardziej reprezentacyjne z nich to ratusze, zamki, kościoły i kamienice mieszczarskie, a w przypadku wsi kościoły oraz zabudowania mieszkalne i zagrodowe.

Szczególnym przypadkiem wysokich wartości krajobrazowych, wizualnych jest obszar na Górze Świętej Anny, gdzie w istniejący krajobraz przyrodniczo-rolniczy wpisano ścieżki kalwaryjne wraz z układem budynków i nasadzeniami alejowymi. Masyw góry z dominującym na jej szczycie kościołem wraz z zabudowaniami klasztorными stanowi charakterystyczny dla okolicy element krajobrazu. Malownicze wpisanie ścieżek modlitewnych z kaplicami i zadrzewieniem w zbocze góry tworzy harmonijną przestrzeń sprzyjającą kontemplacji, łączącą elementy naturalnej przyrody z antropogenicznymi.

41% obszarów zachowało wartość artystyczną (9 urbanistycznych, 1 ruralistyczny, 1 zespół zabudowy, 1 krajobraz komponowany), 3% (1 obszar) nie zachowało wartości. 53% obszarów zachowało częściowo wartości (16 obiektów urbanistycznych, 1 ruralistyczny, 1 zespół zabudowy). W 1 przypadku (3%) ze względu na brak decyzji nie można ustalić stopnia zachowania wartości, które zadecydowały o objęciu obszaru ochroną.

W grupie wpisów obszarowych wszystkie zachowały przynajmniej częściowo wartości naukowe. Dotyczą one głównie rozplanowania na kanwie średniowiecznych podziałów, jednak ich dokładne rozpoznanie w wielu przypadkach nie zostało wystarczająco udokumentowane. Zachowana zabudowa sprzed 1945 r. utrwała dawne podziały parcelacyjne. Jej historyczny charakter, niejednokrotnie z nawarstwieniami od średniowiecza, poprzez kolejne epoki, aż po XX w. stanowi doskonały materiał do badań nad rozwojem zabudowy, technik oraz stosowanych materiałów. Przebudowy i modernizacje budynków wynikające ze zniszczeń wojennych lub dostosowania do współczesnych standardów podlegają bieżącej ocenie pod kątem ich zasadności, formy i zakresu.

69% obszarów zachowało wartość naukową (18 obiektów urbanistycznych, 1 ruralistyczny, 1 zespół zabudowy, 1 krajobraz komponowany). 28% obszarów zachowało wartości częściowo (7 obiektów urbanistycznych, 2 ruralistyczne, 1 zespół zabudowy). W 1 przypadku (3%) ze względu na brak decyzji nie można ustalić stopnia zachowania wartości, które zade-

cydowały o objęciu obszaru ochroną. Obszary o uznanym już znaczeniu ponadregionalnym (poprzez wpis na listę Pomników Historii) to 6% ogólnej liczby zabytków (Pomniki Historii – Góra Świętej Anny i Paczków).

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA ELEMENTÓW KOMPOZYCYJNYCH

Pod względem historycznego rozplanowania wartości zachowało 17 obszarów, a 15 zachowało częściowo. Na podstawie analizy dostępnych materiałów można stwierdzić, że wśród układów urbanistycznych nieco ponad połowa zachowała historyczne rozplanowanie, a pozostałe zachowały je częściowo. Powodem utraty czytelności pierwotnego rozplanowania są: planowa likwidacja murów obronnych i rozszerzenie zabudowy na tak powstałych nowych terenach, zniszczenia wojenne i późniejsze zagospodarowanie. Dotyczy to jednak obszarów poza placami rynkowymi, które zachowały się wraz z wychodzącym z nich układem ulic we wszystkich układach urbanistycznych. W 14 z nich zachowała się również linia dawnych obwarowań w formie murów, ciągów komunikacyjnych lub pasa terenów o charakterze parkowym.

W przypadku 2 układów ruralistycznych historyczne rozplanowanie jest częściowo zachowane i obejmuje układ komunikacyjny oraz parcelację (podłużne działki przylegające wąskim bokiem do drogi). W Jemielnicy dodatkowo zachowana jest znaczna część zabudowy tworząca charakterystyczny układ szczytowy, co pozwala zaliczyć ją do obszarów o rozplanowaniu zachowanym.

Zespół zabudowy huty w Jedlicach zachował jedynie częściowo rozplanowanie. Plac centralny, który skupiał budynki ustawione wokół niego, został rozparcelowany, podzielony ogrodzeniami i sprzeczną z historyczną formą zagospodarowania. Obszar Góry Świętej Anny pod względem rozplanowania zachował te wartości w pełni.

Pod względem stanu zachowania historycznej zabudowy 5 obszarów zachowały wartości, 2 nie zachowały, a 25 zachowało je częściowo.

Zabudowa w układach urbanistycznych w większości zachowała historyczne linie oraz ogólną formę. W przypadku obiektów, które przebudowywano lub odbudowywano, wykorzystywano zachowane fragmenty, np. piwnice, mury obwodowe, a nawet całe ściany. Udział procentowy autentycznej substancji historycznej w zabudowie jest zróżnicowany, a dane są nieprecyzyjne. Na obszarach miejskich znajdują się autentyczne obiekty charakterystyczne, tj. ratusze, inne obiekty użyteczności publicznej, kamienice mieszczańskie. Zakładanie publicznych terenów parkowych wiąże się z likwidacją fortyfikacji na początku XIX w. W średniowiecznym mieście w obrębie murów zakładano jedynie niewielkie ogrody prywatne. Mała architektura to przede wszystkim historyczne figury, rzeźby, fontanny, studnie, ogrodzenia, a także współczesne elementy, tj. latarnie, ławki, kosze na śmieci, wiaty przystankowe. Udział autentycznej nawierzchni dróg i placów na obszarach urbanistycznych jest niewielki, często przykryty późniejszymi warstwami. Zarówno przekształcenia po 1945 r., jak i te z ostatnich

20 lat przyczyniły się do stopniowej utraty autentycznej substancji historycznej, która stanowiła podstawę wpisu.

Kompozycję przestrzenną w dobrym stanie zachowało 26 obszarów (81% zasobu). Dla żadnego obszaru nie została w decyzji wyznaczona strefa ochrony konserwatorskiej. W przypadku Jemielnicy wydano obwieszczenie wyjaśniające treść decyzji o wpisie do rejestru zabytków tej wsi, w którym szczegółowo doprecyzowano granice osiedla.

RODZAJE ZAGROŻEŃ I PRZYCZYNY UTRATY WARTOŚCI ZABYTKÓW OBSZAROWYCH

Powszechnymi przyczynami zagrożenia obszarów, bez względu na kategorię, są:

- brak dokładnej wiedzy na temat tego, co było podstawą wpisów (brak uzasadnienia w treści decyzji),
- wprowadzanie nowych, dominujących form i funkcji w historyczne wnętrza i w ich otoczeniu – 32 obszary,
- przekształcenia, niekontrolowana modernizacja historycznej zabudowy – 30 obszarów,
- wyburzenia, nowa zabudowa nienawiązująca formą lub gabarytami do zabudowy tradycyjnej – 14 obszarów (w szczególności problem ten dotyczy układów ruralistycznych),
- zły stan techniczny zabudowy – 12 obszarów,
- zbyt ogólne lub brak odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Wynikiem powyższych procesów są:

- zatarcie historycznej parcelacji i rozplanowania poszczególnych działek,
- zaburzenie kompozycji i ekspozycji układu,
- utrata historycznego wystroju architektonicznego zabudowy (wyposażenie, detal).

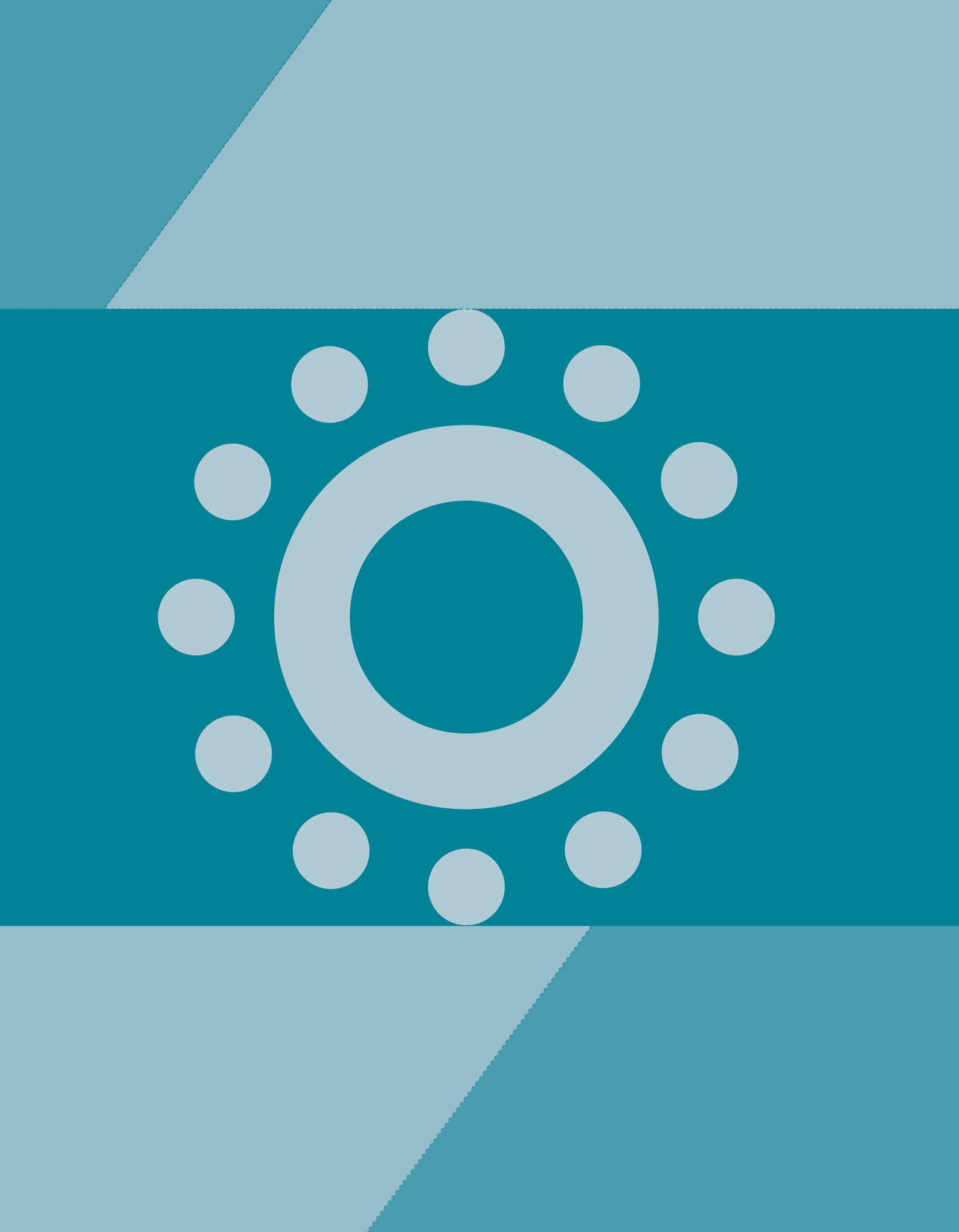
Procesy te trwają z różnym nasileniem od momentu wpisu aż po dzień dzisiejszy.

W przypadku układów urbanistycznych ważnym czynnikiem zagrażającym do 1945 r. były uszkodzenia zabudowy na skutek pożarów i działań wojennych. Powstające nowe inwestycje wpływały zazwyczaj na rozwój tkanki miejskiej przy utrzymaniu typowej, zwartej zabudowy. Zmiany po 1945 r. wprowadziły proces rozluźniania zabudowy, a tym samym dekompozycji pierzei ulicznych. Na części obszarów zniszczona zabudowa nie została odtworzona, w części powstały pierzeje nawiązujące lub będące kopią historycznych, a w pozostałych wprowadzono zabudowę w formie modułowych budynków wielorodzinnych. Zatarło podziały parcelacyjne, sposób kształtowania zabudowy w obrębie poszczególnych działek, utracono wartości wynikające z podziałów i wystroju poszczególnych elewacji (zróznicowanie stylowe, zróznicowanie związane z przynależnością do różnych grup – ze statusem społecznym właścicieli). W wyniku podziałów własnościowych wykształciła się nowa parcelacja, ograniczająca się często do linii obwodowych nieruchomości. Powstają nowe działki, a na nich zabudowa, często przypadkowa pod względem charakteru bryły, jak i położenia. Zagrożenia dla układu przestrzennego wynikają również ze zmiany przeznaczenia i podziałów

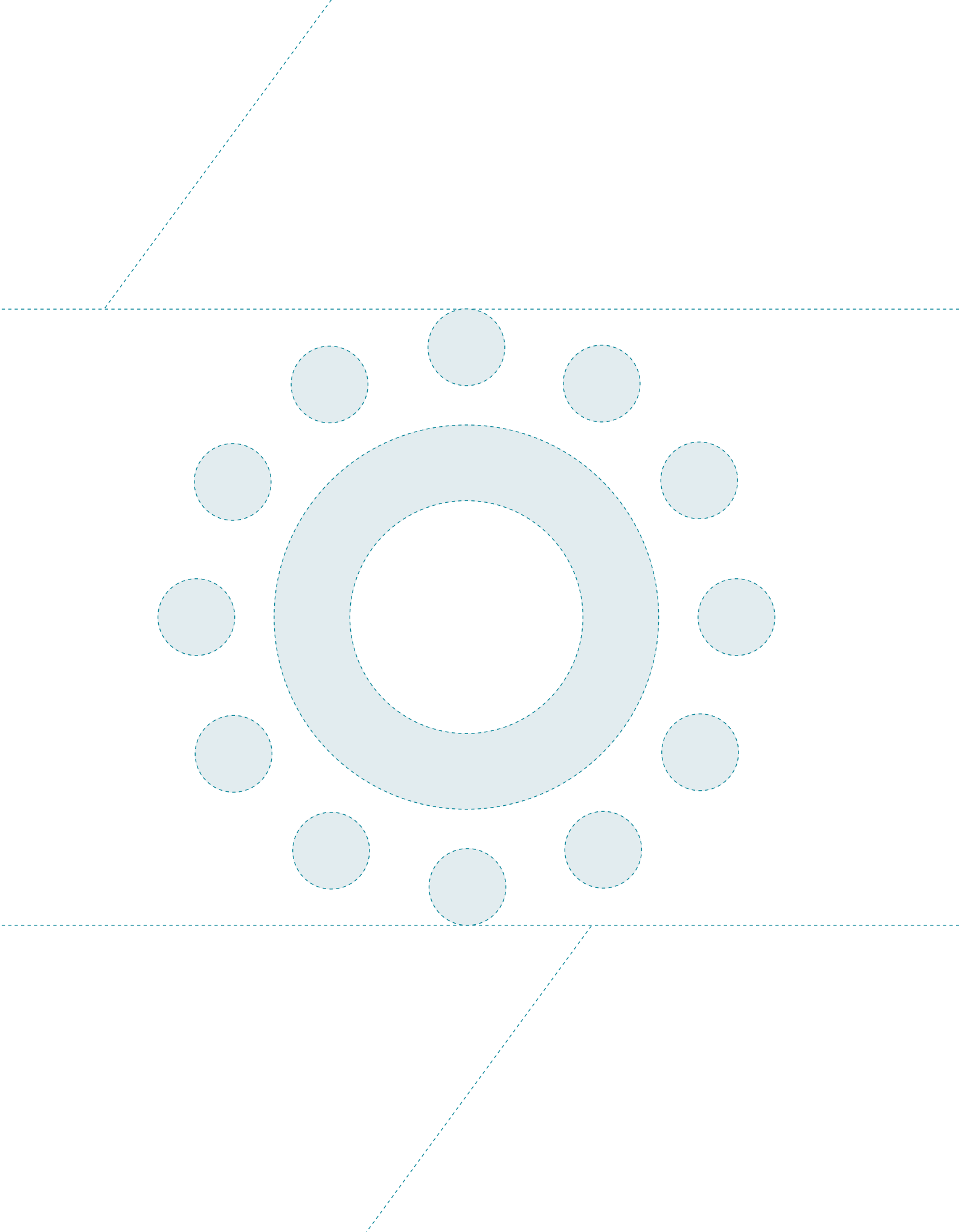
terenów (place rynkowe zyskują zagospodarowanie o charakterze parkowym), w ośrodkach o mniejszej presji inwestycyjnej place po dawnej zabudowie pozostają formalnie niezagospodarowane (tworzą się na nich spontaniczne parkingi, zabudowa gospodarcza, nieużytki). Poważnym problemem jest podział działek w obrębie zespołów zabudowy, które stanowiły niegdyś wspólną całość. Właściciele nie czują się zobowiązani do utrzymania przestrzennej jedności i niemal natychmiast podkreślają podziały własnościowe ogrodzeniami i nasadzeniami roślinnymi (np. podział placu centralnego, wokół którego ustawione są budynki w Jedlicach, na mniejsze działki, ogrodzenie każdej z osobna i zagospodarowanie według uznania właścicieli w formie zadrzewienia, ogrodu, parkingu).

Historyczna zabudowa na obszarach ruralistycznych uległa znacznym przekształceniom, co doprowadziło do utraty historycznej formy i substancji. Uproszczenie form, ograniczenie liczby i wielkości budynków gospodarczych powoduje utratę wartości wynikających z historycznego układu zabudowy. Zwarta, regularna zabudowa przybiera formę rozproszoną, a wprowadzane nowe obiekty w nowej lokalizacji i przypadkowej formie wzmacniają ten proces. Zmiany w rolnictwie i strukturze własności gruntu na obszarach wiejskich spowodowały degradację typowej zabudowy zagrodowej we wsiach Grobniki i Pilszcz. Z jednej strony nieużytkowane stodoły i budynki gospodarcze w pierwszej kolejności ulegały destrukcji, dodatkowo słabe perspektywy ekonomiczne stymulują odpływ mieszkańców, a w konsekwencji również dekapitalizację zabudowy mieszkalnej. Z drugiej strony w funkcjonujących i rozwijających się gospodarstwach konieczność przystosowania infrastruktury do nowoczesnych maszyn i pojazdów spowodowała ingerencję w strukturę zabytkową, np. rozbieranie charakterystycznych bram w zagrodach typu frankońskiego. Dekapitalizację zabudowy należy postrzegać również w kontekście wymiany ludności po 1945 r. oraz specyfiki współczesnej gospodarki rolnej (rozwój technologiczny, wysoka specjalizacja gospodarstw, zmniejszone zapotrzebowanie na samowystarczalność – dostępność produktów spożywczych ze źródeł zewnętrznych). W przypadku Jemielnicy i jej niewielkich zagród stan zachowania substancji zabytkowej zarówno zabudowy mieszkalnej, jak i budynków gospodarczych jest znacznie lepszy. We wszystkich układach ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków dominują funkcje mieszkalne, a rolnicze zanikają. Zagrożona jest również historyczna parcelacja. Długie, wąskie działki z drogą zagumną na końcu sprzyjają podziałom i budowie na nich nowej zabudowy z dostępem od strony pól.

Podnoszenie standardu użytkowego przestrzeni nie zawsze odbywa się na zasadzie zrównoważonego rozwoju. Wprowadzane rozwiązania nie wykorzystują w pełni możliwości, jakie oferują historyczne formy, a niejednokrotnie stają się przykładem uwstecznienia (np. wprowadzanie bruku na nawierzchniach ciągów pieszych zamiast istniejących wcześniej płyt granitowych lub betonowych). Wprowadzanie nawierzchni w miastach miało zwiększyć komfort użytkowania ulic i trotuarów, a kolejne ich rodzaje wpływały na jego poprawę. Podniesienie jakości życia było motorem rozwoju ośrodków miejskich i wsi, obecnie czasem inwestorzy pomijają ten argument, podporządkowując działania rozwiązaniom nie tylko tańszym, lecz również mniej funkcjonalnym (np. zastępowanie nawierzchni z płyt i kostki nawierzchnią z kostki ze ściętą krawędzią lub naśladującą historyczny bruk utrudniające poruszanie się pieszych).

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
ARCHEOLOGICZNYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

V.

CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Weryfikacja rejestru zabytków archeologicznych w województwie opolskim miała miejsce w latach 2011–2016. Większość zweryfikowanych zabytków określono jako takie, które istnieją i zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak grozi im ich częściowa utrata lub/oraz wymagają podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych (92,19% wśród zabytków, których stan zachowania udało się zidentyfikować). Około 60% koncentruje się w 5 powiatach: głubczyckim (20,38%) kędzierzyńsko-kozielskim (11,30%), prudnickim (10,24%), kluczborskim (9,82%) i nyskim (18%). Pewna liczba zabytków, pozostając w zagrożeniu, została już częściowo zniszczona (18,16%). Wśród 55 stanowisk szczególnie cennych 83,63% pozostaje w zagrożeniu. Można tu jednocześnie zauważyć, że częściowo zniszczonych zostało 187 zabytków (19,75%), w tym 33 szczególnie cenne, co stanowi 60% wszystkich zabytków szczególnie cennych.

4,44% to zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w stopniu tak znacznym, przez co wpis stał się niezasadny (ale powinny być uwzględnione w ewidencji zabytków), lub obiekty, które nigdy nie posiadały odpowiednich wartości zabytkowych. Wśród tych ostatnich są głównie stanowiska archeologiczne bez wyraźnych cech kwalifikujących do wpisania do rejestru lub niedostatecznie rozpoznane, a jedy-

nie w niewielkim stopniu obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych lub w skrajnym przypadku – archeologiczne zabytki ruchome.

Zabytki nieistniejące (0,63%) to zbiór obejmujący stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru, lecz które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w wyniku całkowitego zniszczenia.

26 zabytków (2,75% w województwie) nie zakwalifikowano do opisanych niżej grup weryfikacyjnych. Są to stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru zabytków, mające w pełni zachowane wartości zabytkowe, niewymagające szybkich zabiegów konserwatorskich i niepodlegające znaczącym zagrożeniom w ocenie osób dokonujących weryfikację oraz przygotowujących raporty wojewódzkie. Wśród nich 9 zaliczono do kategorii szczególnie cennych (co stanowi 16,36% wszystkich stanowisk szczególnie cennych).

Analizowane w tym rozdziale zabytki o określonym stanie zachowania obejmują powyższe 4 kategorie, tj. 947 zabytków. W poniższym podrozdziale, o ile nie zaznaczono inaczej, liczba ta stanowi 100% omawianych obiektów. Odrębnie zostały omówione obiekty skreślone z rejestru zabytków oraz niezidentyfikowane, tj. takie, których zasadność wpisu jest aktualnie niemożliwa do stwierdzenia z różnych przyczyn.

Bez względu na stan zachowania, uznano że 77,19% stanowisk nie wymaga zabiegów konserwatorskich (w tej liczbie znalazło się 20 z 55 stanowisk szczególnie cennych), a badania

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE NA KATEGORIE STANU ZACHOWANIA Z UWZGLĘDNIENIEM STANOWISK SZCZEGÓLNIE CENNYCH (STAN NA 1.01.2012 R.)

Powiat	Stan zachowania										Razem
	niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące		
			ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny						
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	
Brzeski	1	0,11%	50	5,28%	0	0,00%	1	0,11%	0	0,00%	52
Głubczycki	4	0,42%	193	20,38%	1	0,11%	12	1,27%	0	0,00%	209
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	107	11,30%	0	0,00%	6	0,63%	0	0,00%	113
Kluczborski	5	0,53%	93	9,82%	0	0,00%	10	1,06%	1	0,11%	109
Krapkowicki	1	0,11%	66	6,97%	0	0,00%	1	0,11%	0	0,00%	68
Namysłowski	1	0,11%	71	7,50%	1	0,11%	4	0,42%	1	0,11%	77
Nyski	1	0,11%	87	9,19%	0	0,00%	1	0,11%	1	0,11%	90
Oleski	1	0,11%	9	0,95%	0	0,00%	1	0,11%	0	0,00%	11
Opole	0	0,00%	12	1,27%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,11%	13
Opolski	6	0,63%	59	6,23%	1	0,11%	2	0,21%	1	0,11%	68
Prudnicki	5	0,53%	97	10,24%	0	0,00%	3	0,32%	1	0,11%	106
Strzelecki	1	0,11%	29	3,06%	0	0,00%	1	0,11%	0	0,00%	31
Razem w województwie	26	2,75%	873	92,19%	3	0,32%	42	4,44%	6	0,63%	947
Zabytki szczególnie cenne	9	0,95%	46	4,86%	32	3,38%					56

ratownicze zalecane były jedynie dla 8 zabytków (0,84%), w tym dla 2 szczególnie cennych. Zmiany zagospodarowania terenu wymaga 18 (1,9%) zabytków, w tym aż 10 szczególnie cennych. Oddrzewienie i odkrzewienie w celu odświeżenia rzeźby zalecane jest na 49 stanowiskach (5,17%). Wśród zabytków mających pierwotnie własną formę terenową (głównie grodziska, zamki, kurhany i kopce) 104 zachowały właściwą sobie formę terenową. Zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie wymaga ok. 1/3 (32 obiekty ze 104, w tym 9 z 31 szczególnie cennych o zachowanej własnej/właściwej formie terenowej).

Oznakowania, mającego na celu zabezpieczyć przed czynnymi lub w sposób pewny zagrażającymi w najbliższej przyszłości zniszczeniami i uchronić zabytek przed niewłaściwym użytkowaniem, wymaga 7,07% zweryfikowanych stanowisk (67), z czego 40% spośród stanowisk szczególnie cennych (22 z 55).

Stanowiska niezidentyfikowane w terenie stanowią 41,40% całego zasobu (491 zabytków). Najwięcej niezidentyfikowanych zabytków znajduje się w powiatach kędzierzyńsko-kozielskim (66,67%) oraz oleskim (66,67%).

W województwie wśród zabytków archeologicznych nie ma obiektów UNESCO ani Pomników Historii, w efekcie weryfikacji nie postuluje się o zmianę tego stanu. W powiecie głubczyckim sugeruje się utworzenie parku kulturowego we Włodzieninie, gdzie na południe od miejscowości sąsiadują ze sobą blisko 4 grodziska średniowieczne (Włodzienin, st. 1, st. 2; Włodzienin/Jędrychowice, st. 1; Jędrychowice) i inne stanowiska archeologiczne.

Wśród 26 obiektów niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych, najliczniejszą grupę stanowią grodziska w liczbie 23, co stanowi 24,21% wszystkich pozytywnie zweryfikowanych grodzisk. Pozostałe 3 stanowiska z tej kategorii to kopiec, osada obronna i osada w Wierzchach, st. 7, w pow. kluczborskim.

Większość zweryfikowanego zasobu (92,5%) pozostaje w zagrożeniu i jest to 876 stanowisk. Najliczniejszą grupę wśród nich stanowią osady (553 stanowiska, 95,84% wszystkich zweryfikowanych osad). Drugą najliczniejszą kategorią są zagrożone tzw. stanowiska archeologiczne – 147 obiektów (93,19% zabytków o tej funkcji), a trzecią grodziska – 72. W przypadku grodzisk jest to jedynie 75,79% wszystkich zweryfikowanych grodzisk, co wskazuje, że nie jest to najbardziej zagrożony typ zabytku, choć procent ten jest wysoki. Typy stanowisk mniej licznie reprezentowane w zasobie województwa, które jednakże podlegają zagrożeniu w 100%, to miasta, obozowiska, zamki, cmentarzyska kurhanowe, kopalnie, osady produkcyjne, pracownie krzemieniarskie, punkty i ślady osadnicze. Część z nich reprezentowana jest przez 1 do 5 obiektów w skali województwa, jednak nie zmienia to faktu, że w sumie ponad 92% istniejących zabytków pozostaje zagrożonych.

Obecnie nie istnieją 2 osady, 3 cmentarzyska i 1 stanowisko o wielorakiej funkcji (cmentarzysko i osada/punkt osadniczy lub ślad osadniczy/obozowisko).

Wartości uzasadniające wpis do rejestru utraciły w sumie 42 stanowiska – 23 osady (3,99% wszystkich zweryfikowanych osad), 3 cmentarzyska ciałopalne – 2 ciałopalne i 1 birtualne (15,79% wszystkich zweryfikowanych) i 2 z 8 cmentarzysk nieprzypisanych do żadnej kategorii (25%). Wartości częściowo, jednak bez konieczności usunięcia z rejestru, utraciły 2 osady (0,35% osad) i 1 cmentarzysko ciałopalne (5,26% cmentarzysk ciałopalnych).

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO WYBRANYCH ASPEKTÓW OCENY STANU
ZACHOWANIA ZABYTEKÓW (STAN NA 1.01.2012 R.)**

Powiat	Nie wymaga zabiegów konserwatorskich		Stanowisko zachowało właściwą mu formę terenową		Wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie		Wymaga oznakowania		Wymaga odstonięcia rzeźby (oddrzewienie, odkrzewienie)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	15	1,58%	13	1,37%	5	0,53%	11	1,16%	10	1,06%
Głubczycki	184	19,43%	16	1,69%	3	0,32%	3	0,32%	6	0,63%
Kędzierzyńsko-kozielski	93	9,82%	4	0,42%	1	0,11%	4	0,42%	0	0,00%
Kluczborski	93	9,82%	11	1,16%	1	0,11%	9	0,95%	2	0,21%
Krapkowicki	46	4,86%	7	0,74%	3	0,32%	2	0,21%	1	0,11%
Namysłowski	55	5,81%	5	0,53%	2	0,21%	2	0,21%	6	0,63%
Nyski	74	7,81%	13	1,37%	10	1,06%	12	1,27%	11	1,16%
Oleski	8	0,84%	3	0,32%	1	0,11%	3	0,32%	1	0,11%
Opole	10	1,06%	1	0,11%	0	0,00%		0,00%	0	0,00%
Opolski	44	4,65%	15	1,58%	1	0,11%	13	1,37%	6	0,63%
Prudnicki	87	9,19%	8	0,84%	0	0,00%	4	0,42%	1	0,11%
Strzelecki	22	2,32%	8	0,84%	5	0,53%	4	0,42%	5	0,53%
Razem w województwie	731	77,19%	104	10,98%	32	3,38%	67	7,07%	49	5,17%
Zabytki szczególnie cenne	20	2,11%	31	3,27%	9	0,95%	22	2,32%	10	1,06%

Podsumowując, z najliczniejszej grupy – 557 osad, nie zakwalifikowano do grup weryfikacyjnych tylko 1, z kolei 95,84% jest zagrożonych, reszta nie istnieje bądź w różnym stopniu utraciła wartości zabytkowe. Grodziska w liczbie 95 są podzielone w proporcji 1/4 niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych do 3/4 w grupie zabytków zagrożonych. Stanowiska z pozostałych kategorii funkcjonalnych są w przeważającym stopniu zagrożone – tylko 1 osada obronna i 1 kopiec są w dobrym stanie, a pojedyncze stanowiska innych typów utraciły w różnym stopniu wartości zabytkowe.

Wśród zabytków niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych jest tylko 1 osada obronna z epoki brązu, pozostałe obiekty reprezentują okres średniowiecza. Wśród stanowisk zagrożonych nie można ze względu na chronologię wydzielić grup szczególnie narażonych na zniszczenie, statystycznie, w przedziałach chronologicznych, gdzie jest niewiele stanowisk, procentowo więcej z nich narażonych jest na zniszczenie (jak np. 3 stanowiska z wczesnej epoki brązu, co stanowi 100% tej kategorii). Są to szacunki niepozwalające na wyciągnięcie wniosków.

Struktura własnościowa zweryfikowanych terenowo obiektów rejestru zabytków archeologicznych przedstawia się następująco: najwięcej stanowisk położonych jest na gruntach prywatnych (48,15%), następne w kolejności są państwowe (23,23%). W trakcie weryfikacji rejestru nie udało się ustalić własności 17,42% gruntów. Własność samorządową stanowi 0,21% (2 obiekty), w kategorii własność kościołów i związków wyznaniowych nie występuje ani jeden obiekt. Różnego rodzaju współwłasność głównych grup oraz własność kilku grup w ramach jednego stanowiska to 10,45% gruntów. Kategoria inne to 5 obiektów (0,53%).

Wymaga zmiany zagospodarowania terenu		Wymaga badań ratowniczych		Obserwacja utrudniona		Częściowo zniszczone		Całkowicie zniszczone		Sugerowane utworzenie parku kulturowego	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	0,11%	1	0,11%	29	3,06%	32	3,38%	0	0,00%	0	0,00%
2	0,21%	0	0,00%	112	11,83%	31	3,27%	1	0,11%	4	0,42%
2	0,21%	2	0,21%	92	9,71%	14	1,48%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	2	0,21%	67	7,07%	14	1,48%	1	0,11%	0	0,00%
2	0,21%	0	0,00%	32	3,38%	12	1,27%	0	0,00%	0	0,00%
3	0,32%	0	0,00%	39	4,12%	15	1,58%	1	0,11%	0	0,00%
1	0,11%	0	0,00%	9	0,95%	20	2,11%	1	0,11%	0	0,00%
	0,00%	0	0,00%	6	0,63%	4	0,42%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,11%	0	0,00%	2	0,21%	1	0,11%	1	0,11%	0	0,00%
3	0,32%	1	0,11%	41	4,33%	13	1,37%	1	0,11%	0	0,00%
2	0,21%	2	0,21%	49	5,17%	21	2,22%	1	0,11%	0	0,00%
1	0,11%	0	0,00%	15	1,58%	10	1,06%	0	0,00%	0	0,00%
18	1,90%	8	0,84%	493	52,06%	187	19,75%	7	0,74%	4	0,42%
10	1,06%	2	0,21%	28	2,96%	33	3,48%			4	0,42%

Zabytki niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych zlokalizowane są przeważająco na gruntach państwowych (16 z 26; 61,5%), następnie prywatnych (26%) i samorządowych (1 obiekt; 3,8%). Proporcje w przypadku stanowisk zagrożonych są odwrotne, 44,98% z nich leży na gruntach prywatnych, 20,27% na państwowych. Jednocześnie na gruntach państwowych i prywatnych – 6,34%. Znaczący procent, bo aż 17%, należy do kategorii nieustalone.

Zabytki nieistniejące znajdowały się na gruntach prywatnych (3 stanowiska), państwowych i prywatnych (2 stanowiska) i we współwłasności (1 stanowisko).

Te zabytki, które utraciły w różnym stopniu wartości zabytkowe, położone są przede wszystkim na gruntach prywatnych (20 stanowisk) i państwowych (14 stanowisk), pojedyncze obiekty rozlokowane są na pozostałych gruntach.

Na gruntach prywatnych znajduje się najwięcej osad i obiektów opisanych w decyzjach jako stanowiska archeologiczne – odpowiednio 312 (54,07% spośród wszystkich osad) i 83 (52,53% stanowisk archeologicznych), drugie w kolejności są grodziska, których na gruntach prywatnych jest 17 (17,89%), pozostałe kategorie nie osiągnęły liczby 10 na gruntach prywatnych. Grunty państwowe to też przede wszystkim osady – 100 obiektów (17,33% osad), grodziska – 55 obiektów (57,89% grodzisk) i tzw. stanowiska archeologiczne – 32 obiekty (20,25% stanowisk archeologicznych), pozostałe rodzaje stanowisk nie przekraczają liczby 5. Osady stanowią też znaczącą liczbę stanowisk na gruntach o nieustalonej własności (106; 18,37% osad).

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA ICH FUNKCJĘ PIERWOTNĄ W ODNIESIENIU DO POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII STANU
(STAN NA 1.01.2012 R.).

Funkcja pierwotna		Stan zachowania										Razem		Zachowana forma terenowa zabytku	
		niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące					
				ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny									
		liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Obronna	grodzisko	23	2,43%	72	7,60%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	95	10,03%	80	76,19%
	osada obronna	1	0,11%	1	0,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,21%	2	1,90%
Osadnicza/ mieszkalna	miasto	0	0,00%	4	0,42%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	0,42%	1	0,95%
	obozowisko	0	0,00%	7	0,74%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	0,74%	0	0,00%
	osada, wieś (również łącznie z innymi fazami: punkt lub ślad osadniczy)	1	0,11%	553	58,39%	2	0,21%	23	2,43%	2	0,21%	577	60,93%	12	11,43%
	zamek	0	0,00%	2	0,21%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,21%	2	1,90%
Cmentarzysko	kurhanowe	0	0,00%	4	0,42%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	0,42%	4	3,81%
	ciałopalne	0	0,00%	14	1,48%	1	0,11%	3	0,32%	2	0,21%	19	2,01%	0	0,00%
	birytualne	0	0,00%	5	0,53%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,11%	6	0,63%	1	0,95%
	ogólnie cmentarzysko	0	0,00%	6	0,63%	0	0,00%	2	0,21%	0	0,00%	8	0,84%	0	0,00%
Gospodarcza	kopalnia/miejsce eksploatacji surowca	0	0,00%	1	0,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,11%	1	0,95%
	osada produkcyjna	0	0,00%	9	0,95%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	0,95%	0	0,00%
	osada/relikty pracowni/ stanowisko hutnicze	0	0,00%	7	0,74%	0	0,00%	1	0,11%	0	0,00%	8	0,84%	0	0,00%
	pracownia krzemieniarska	0	0,00%	10	1,06%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10	1,06%	0	0,00%
	Cmentarzysko i osada/punkt lub ślad osadniczy/obozowisko	0	0,00%	15	1,58%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,11%	16	1,69%	0	0,00%
Kopiec	1	0,11%	1	0,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,21%	2	1,90%	
Osada/punkt osadniczy i osada hutnicza	0	0,00%	3	0,32%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,32%	0	0,00%	
Osada/punkt osadniczy i osada produkcyjna	0	0,00%	2	0,21%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,21%	0	0,00%	
Ślad osadniczy	0	0,00%	3	0,32%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,32%	0	0,00%	
Punkt osadniczy	0	0,00%	10	1,06%	0	0,00%	2	0,21%	0	0,00%	12	1,27%	0	0,00%	
Stanowisko archeologiczne	0	0,00%	147	15,52%	0	0,00%	11	1,16%	0	0,00%	158	16,68%	0	0,00%	
Razem w województwie		26		873	92,19%	3		42	4,44%	6	0,63%	947	100,00%		
Zachowana forma terenowa zabytku		25		80		1		0		0		105	11,09%	105	100,00%

Sposób użytkowania gruntu w odniesieniu do stanu zachowania nie zaskakuje: najczęściej stanowisk niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych znajduje się w lasach (15 obiektów z 26; 57,69%), parkach i terenach rekreacyjnych (3 stanowiska; 11,54%) oraz na nieużytkach (lasy i nieużytki 2; 7,69%, a łąki i nieużytki 3; 11,54%). Sposób użytkowania terenu opisany jako inny i inny łączony jest właściwy w sumie dla 3 obiektów.

Analiza zabytków zagrożonych w zestawieniu ze sposobem użytkowania terenu wskazuje jako najliczniejszą grupę w tej kategorii pola uprawne (607 stanowisk zagrożonych; 69,53%), pola i łąki (29; 3,32%), pola i lasy (18; 2,06%), pola oraz zabudowę mieszkaniową i gospodarczą (18; 2,06%), pola i nieużytki (30; 3,44%), pola i inne (38; 4,35%). W lasach znajduje się 39 stanowisk zagrożonych (4,12%), a kategorie inne łączone i inne to odpowiednio 62 i 2 stanowiska (7,10% i 0,23%). W pozostałych kategoriach liczba stanowisk zagrożonych nie przekracza 10, poza zabudową przemysłową, której nie stwierdzono na żadnym ze stanowisk.

Ponad połowa pól, na których zlokalizowane są stanowiska archeologiczne (uprawnych oraz innych kategorii powiązanych z polami; 53,4%; 410 stanowisk), stanowi własność prywatną, własność państwową – 17,8% stanowisk na polach (137). Najwięcej lasów z obiektami zabytkowymi związanych jest z własnością państwową (32,8%; 43 stanowiska).

Zagrożenia dla stanowisk archeologicznych są ściśle powiązane ze sposobem użytkowania terenu. Za najczęściej występujące zagrożenie uznaje się rozorywanie (525 obiektów; 55,44% stanowisk), drugie w kolejności jest działanie sił natury (107; 11,30%), zaraz po nim plasują się inwestycje (96; 10,14%). Należy podkreślić, że działania związane z inwestycjami pociągają za sobą najpoważniejsze negatywne konsekwencje dla stanu zachowania zabytków, pomimo że wiążą się przeważnie z pracami krótkotrwałymi. Co ciekawe, rozorywanie dotyczy nie tylko osad płaskich, ale też 17 stanowisk o własnej formie terenowej, w tym 13 grodzisk. Inwestycjami i wydobywaniem kruszyw zagrożone jest łącznie 98 stanowisk (10,34% zweryfikowanych zabytków). Rzeczywista liczba stanowisk archeologicznych zagrożonych rabunkiem (13 stanowisk, 1,37%) wydaje się większa, niż wynika to z liczby zarejestrowanych podczas weryfikacji wkopów rabunkowych widocznych na powierzchni stanowiska. Z powodu nietrwałości takich śladów, zwłaszcza na polach ornych – realny wymiar działalności rabunkowej jest trudny do zaobserwowania w trakcie jednokrotnej lustracji.

Analiza zagrożeń dla zabytków archeologicznych nie wskazuje, aby rodzaj własności miał szczególny wpływ na działania dotyczące zabytku i zagrożenia dla niego.

W całym zasobie uznano, że 102 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków posiadają granice wymagające zmiany (zawężenia bądź rozszerzenia). Najwięcej jest ich w powiecie głubczyckim (21 stanowisk), następnie w powiatach prudnickim (16), kluczborskim i namysłowskim (po 11), krapkowickim (10), opolskim (9), kędzierzyńsko-kozielskim (8), strzeleckim (6), brzeskim, nyskim i w Opolu (po 3). W powiecie oleskim jest 1 takie stanowisko.

Postulaty zmian granic zabytków wpisanych do rejestru wynikają z kilku czynników. Należą do nich niedostatecznie dobrze opisane granice w decyzjach o wpisie i brak właściwych załączników graficznych. Znaczenie mają też wyniki obserwacji terenowych dokonanych w trakcie weryfikacji terenowej (w zakresie zasięgu występowania materiału zabytkowego bądź np. dodatkowe kurhany na cmentarzysku kurhanowym). Zdarzają się przypadki, gdy kilka

sąsiadujących stanowisk należy objąć jednym wpisem, ponieważ obiekty sąsiadują ze sobą i są skorelowane chronologicznie oraz kulturowo. Szczegółowej analizie pod tym względem poddano najliczniejszy w tej kategorii powiat głubczycki (21 stanowisk). W związku z wynikami weryfikacji terenowej, podczas której stwierdzono obecność materiału zabytkowego na obszarze znacznie większym niż oznaczony, postulowano poszerzenie granic stanowisk Rozumice 1 (cmentarzysko kurhanowe), Jędrychowice 2, Bogdanowice 29, Bogdanowice 13, Bogdanowice 7, Bogdanowice 44, Włodzienin st. 2, Klisino 30. Uzasadnione jest połączenie w całość stanowiska Wojnowice 1 z 3 i 5; Wojnowice 4 i 37 (gdzie granice jednego stanowiska zawierają się w granicach drugiego); Rozumice 48 i 52; Pliszcz 44 z 43 oraz Pliszcz 83 z 82. Granice stanowiska Raków 1 wyznaczone są nieprecyzyjnie, nie obejmując większej części wielokulturowego stanowiska archeologicznego, w tym grodziska. Wśród stanowisk o dużej wartości zmian granic wymaga wpis ruin zamku w Starych Kolniach (pow. opolski), przez poszerzenie go poza ruiny na obszar dawnych fortyfikacji i podgrodzia (co jest postulatem związanym z wynikami badań wykopaliskowych). Ponadto jedyna osada obronna kultury łużyckiej w Rzepczach, st. 14, wymaga poszerzenia granic w kierunku wschodnim.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A. OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

Zabytki niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych to 26 obiektów (2,75% zasobu zabytków zidentyfikowanych). Żaden z nich nie jest zlokalizowany w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim ani w obrębie miasta Opola. Najwięcej zlokalizowanych jest w powiecie opolskim (6, w tym 2 szczególnie cenne), po 5 w powiatach prudnickim (1 szczególnie cenny) i kluczborskim (wszystkie 5 jest szczególnie cennych), w głubczyckim (1 szczególnie cenny). Pozostałe powiaty reprezentowane są pojedynczymi stanowiskami. Wszystkie szczególnie cenne stanowiska niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych mają własną formę krajobrazową (jest to 5 grodzisk i 1 tzw. osada obronna). Pośród wszystkich stanowisk niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych tylko 1 nie posiada własnej formy terenowej – osada Wierzchy, st. 7 (pow. kluczborski). Roz-

mieszczenie opisywanych stanowisk w obrębie województwa i poszczególnych powiatów nie podlega zauważalnym regułom, często w bezpośredniej bliskości znajdują się stanowiska w zagrożeniu bądź nawet częściowo zniszczone.

Na 26 obiektów niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych 23 to grodziska, 1 to osada płaska, 1 to kopiec, 1 to osada obronna położona na wyniesieniu. Wszystkie zachowały własną formę terenową. W porównaniu do całkowitej liczby grodzisk, opisane powyżej stanowią 22,7%.

Na 26 obiektów 25 reprezentuje okres średniowiecza, oprócz tego w tej kategorii jest 1 osada obronna ze epoki brązu.

Zabytki niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych w większości znajdują się na terenach leśnych (15 w lasach, 2 w obrębie lasów i nieużytków), w mniejszości w parkach i na terenach rekreacyjnych (3 stanowiska), na łąkach i nieużytkach (3) oraz określonych jako inne (1+2). Bez wątplenia na stan ich zachowania pozytywny wpływ miał brak rolniczego użytkowania terenu.

**LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW NIEZALICZONYCH
DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM
FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ
(STAN NA 1.01.2012 R.)**

Powiat	Funkcja			Razem	
	obronna	osadnicza/ mieszkalna	kopiec		
	liczba	liczba	liczba	liczba	procent
Brzeski	1	0	0	1	3,85%
Głubczycki	3	0	1	4	15,38%
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0	0	0	0,00%
Kluczborski	4	1	0	5	19,23%
Krapkowicki	1	0	0	1	3,85%
Namysłowski	1	0	0	1	3,85%
Nyski	1	0	0	1	3,85%
Oleski	1	0	0	1	3,85%
Opole	0	0	0	0	0,00%
Opolski	6	0	0	6	23,08%
Prudnicki	5	0	0	5	19,23%
Strzelecki	1	0	0	1	3,85%
Razem w województwie	24	1	1	26	100,00%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	2,02%	0,08%	0,08%	2,19%	

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Większość zweryfikowanych stanowisk (92,5%) pozostaje w zagrożeniu. Jest to 876 stanowisk. Najliczniejszą grupę wśród nich stanowią osady (553 stanowiska, 95,84% wszystkich zweryfikowanych osad). Drugą najliczniejszą kategorią są zagrożone tzw. stanowiska archeologiczne (147; 93,19% zabytków o tej funkcji), a trzecią grodziska (72). W przypadku grodzisk jest to jedynie 75,79% wszystkich zweryfikowanych grodzisk. Typy stanowisk, mniej licznie reprezentowanych w zasobie województwa, które podlegają zagrożeniu w 100%, to miasta, obozowiska, zamki, cmentarzyska kurhanowe, kopalnie, osady produkcyjne, pracownie krzemieniarskie, punkty i ślady osadnicze. Część z nich reprezentowana jest przez 1 do 5 obiektów w skali województwa, jednak nie zmienia to faktu, że w sumie ponad 92% zweryfikowanych zabytków pozostaje zagrożonych.

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW ZAGROŻONYCH, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 1.01.2012 R.)

Powiat	Funkcja									
	obronna		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		osadnicza/ gospodarcza	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	13	26,00%	25	50,00%	1	2,00%	4	8,00%	1	2,00%
Głubczycki	5	2,59%	126	65,28%	4	2,07%	8	4,15%	0	0,00%
Kędzierzyński-kozielski	5	4,67%	76	71,03%	2	1,87%	1	0,93%	0	0,00%
Kluczborski	7	7,53%	59	63,44%	3	3,23%	0	0,00%	0	0,00%
Krapkowicki	4	6,06%	59	89,39%	1	1,52%	0	0,00%	0	0,00%
Namysłowski	4	5,63%	51	71,83%	5	7,04%	1	1,41%	0	0,00%
Nyski	11	12,64%	56	64,37%	2	2,30%	4	4,60%	0	0,00%
Oleski	2	22,22%	5	55,56%	2	22,22%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	9	75,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	11	18,64%	27	45,76%	2	3,39%	3	5,08%	3	5,08%
Prudnicki	5	5,15%	63	64,95%	5	5,15%	1	1,03%	0	0,00%
Strzelecki	6	20,69%	14	48,28%	4	13,79%	2	6,90%	0	0,00%
Razem w województwie	73	8,37%	570	65,37%	31	3,56%	24	2,75%	4	0,46%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie		6,16%		48,06%		2,61%		2,02%		0,34%

Przy tej liczbie stanowisk zagrożonych nie można dopatrzeć się szczególnego zróżnicowania w obrębie jednostek administracyjnych, poza przewagą tych powiatów, gdzie stanowisk wpisanych do rejestru jest więcej, jak powiat głubczycki (193 stanowiska zagrożone), kędzierzyńsko-kozielski (107), prudnicki (97), kluczborski (93) i nyski (87).

Stanowiska zagrożone to 873 obiekty, co stanowi 73,52% wszystkich wpisanych do rejestru. Najwięcej z nich ma funkcję osadniczą/mieszkalną (570 stanowisk; 48,06% wszystkich wpisanych do rejestru). Drugie w kolejności są obiekty opisane jako stanowisko archeologiczne (143; 12,06%). Funkcję obronną mają 73 stanowiska (6,16%). Żadna z pozostałych kategorii nie przekracza 3% wszystkich stanowisk w rejestrze.

Datowanie zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, rozkłada się analogicznie do datowania całego zespołu zabytków rejestrowych. Liczba obiektów zagrożonych zdecydowanie dominuje i 51 zabytków, które nie istnieją bądź w różnym stopniu utraciły wartości zabytkowe, nie wpływa na zaprezentowany powyżej obraz.

Podstawowym zagrożeniem dla zabytków archeologicznych jest ich rozorywanie, co ma miejsce w przypadku 525 stanowisk archeologicznych w województwie (55,44% zidentyfikowanego zasobu), drugie w kolejności jest działanie sił natury (107 stanowisk; 11,30% zidentyfikowanego zasobu), a trzecie są inwestycje (96; 10,14%). Następnym zagrożeniem jest gospodarka leśna (52; 5,49%). Jeśli uznać, że wszystkie obiekty na obszarach leśnych (łącznie z kategoriami podobnymi, np. lasy z nieużytkami i in.) to 78 stanowisk, wówczas gospodarka leśna zagraża 66,66% z nich. Dalej w kolejności plasuje się kategoria określona jako inne (36; 3,80%), wydobywanie kruszyw (32; 3,38%) i rabunek (13; 1,37%). Z powodów wyjaśnionych już powyżej liczba stanowisk zagrożonych rabunkiem wydaje się zaniżona. Należy zwrócić

Funkcja										Razem	
osadnicza/ sepulkralna		kopiec		punkt osadniczy		ślad osadniczy		stanowisko archeologiczne			
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	2,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	10,00%	50	5,73%
1	0,52%	1	0,52%	0	0,00%	2	1,04%	46	23,83%	193	22,13%
1	0,93%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,93%	21	19,63%	107	12,27%
1	1,08%	0	0,00%	2	2,15%	0	0,00%	21	22,58%	93	10,67%
1	1,52%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,52%	66	7,57%
1	1,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	12,68%	71	8,14%
0	0,00%	0	0,00%	8	9,20%	1	1,15%	5	5,75%	87	9,98%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	1,03%
2	16,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	8,33%	12	1,38%
2	3,39%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11	18,64%	59	6,77%
2	2,06%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	21	21,65%	97	11,12%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	6,90%	29	3,33%
12	1,38%	1	0,11%	10	1,15%	4	0,46%	143	16,40%	872	100,00%
	1,01%		0,08%		0,84%		0,34%		12,06%		73,52%

uwagę, że najliczniejsza kategoria zagrożeń – zagrożenie rozorywaniem – jest zdecydowanie mniej liczna niż liczba stanowisk na polach uprawnych, które są zagrożone – jest to 610 obiektów – nie licząc stanowisk z kategorii łączonych, jak np. pola i nieużytki.

Podstawowe zagrożenie, jakim jest rozorywanie stanowisk archeologicznych, dotyczy zarówno stanowisk płaskich, jak i zabytków o własnej formie terenowej. Zagrożenie to występuje na gruntach prywatnych, państwowych oraz w innych formach własności, wszędzie tam, gdzie prowadzona jest gospodarka rolna. Działanie sił natury związane jest przede wszystkim z zagrożeniem działalnością cieków wodnych, a także osuwaniem się gruntu na stokach bądź w miejscach, gdzie stanowiska archeologiczne zostały naruszone przez wkopy, piasznice i in. Zagrożenie inwestycjami występuje zazwyczaj wtedy, gdy w bezpośredniej bliskości stanowiska zlokalizowane są zabudowania bądź objekty infrastruktury i można domniemywać, że inwestycje będą postępować. Zdarza się, że stanowisko jest narażone jednocześnie na kilka rodzajów zagrożeń. Za zagrożone uznano wszystkie 4 założenia miejskie wpisane do rejestru zabytków archeologicznych (Brzeg, Byczynę, Nysę i rejon Opola Ostrówka).

Zgodnie z wynikami weryfikacji terenowej w województwie opolskim są 3 stanowiska archeologiczne, które częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale ich wpis do rejestru pozostaje zasadny (Sułków, st. 14, w pow. głubczyckim; Idzikowice, st. 1, w pow. namysłowskim; Siołkowice Stare, st. 6, w pow. opolskim). Sułków jest osadą lateńską, na której prowadzone były archeologiczne badania wykopaliskowe. Wydaje się, że mogła ona zostać przebadana w całości. Idzikowice to cmentarzysko ciałopalne kultury pomorskiej. Zostało odkryte przy budowie garaży i wówczas przeprowadzono na nim badania wykopaliskowe. Siołkowice Stare to obozowisko z epoki mezolitu oraz cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z epoki brązu. Odkryte w funkcjonującej piasznicy, było badane wykopaliskowo. Obecnie na części obszaru chronionego, w miejscu piasznicy znajduje się zbiornik wodny.

Należy zwrócić uwagę, że większość stanowisk zaliczonych do kategorii zagrożone doznało już uszczerbku substancji zabytkowej (np. stanowiska poddane rozorywaniu), jednak wymiar strat jest trudniejszy do zaprezentowania niż w tych trzech przypadkach, które dodatkowo wiążą się z być może całkowitym przebadaniem stanowiska. Wśród stanowisk zagrożonych opisanych jednoznacznie jako częściowo zniszczone jest 172, czyli 19,7% stanowisk zagrożonych, co nie uwzględnia wszystkich obiektów zagrożonych przez orkę.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Obiektów, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe uzasadniające pozostawienie ich w rejestrze, jest 42. Prawie połowa z nich (20) leży na gruntach prywatnych, ok. 1/3 (12; 28,57%) leży na gruntach państwowych. Najwięcej z nich (24; 57,15%) znajduje się na polach uprawnych – na 18 z nich potwierdzono rozorywanie, następny w kolejności jest łączony sposób użytkowania terenu (8; 19,05%), a dalej zabudowa mieszkalna i gospodarcza (3; 7,14%). W podziale terytorialnym województwa najliczniejszy, podobnie do innych rozpatrywanych kategorii, pozostaje powiat głubczycki (12 stanowisk; 28,57% wszystkich), na-

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW, KTÓRE NAJPRAWDOPODOBNIJ UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE UZASADNIAJĄCE POZOSTAWIANIE ICH W REJESTRZE ZABYTKÓW LUB OBIEKTÓW NIEZASADNIE WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 1.01.2012 R.)

Powiat	Funkcja										Razem	
	osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		punkt osadniczy		stanowisko archeologiczne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%
Głubczycki	5	41,67%	1	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	6	50,00%	12	28,57%
Kędzierzyńsko- kozielski	3	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	50,00%	6	14,29%
Kluczborski	7	70,00%	1	10,00%	0	0,00%	1	10,00%	1	10,00%	10	23,81%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	2,38%
Namysłowski	3	75,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	9,52%
Nyski	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%
Oleski	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%
Opole	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opolski	1	50,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	4,76%
Prudnicki	2	66,66%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	3	7,14%
Strzelecki	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%
Razem w województwie	24	57,14%	4	9,52%	1	2,38%	2	4,76%	11	26,19%	42	100,00%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestrów w województwie		2,02%		0,34%		0,08%		0,17%		0,93%		3,54%

stępną są powiaty kluczborski (10; 23,8%), kędzierzyńsko-kozielski (6; 14,28%), namysłowski (4; 9,52%), prudnicki (3; 7,14%) i opolski (2; 4,76%). W pozostałych powiatach – wyłączony jest miasto Opole – jest po 1 stanowisku tej kategorii.

Wartości zabytkowe uzasadniające pozostawienie w rejestrze zabytków utraciły 42 stanowiska, w tym 23 osady (54,76% wszystkich w kategorii), 2 punkty osadnicze (4,76%), 5 cmentarzysk (11,9%), w tym 3 ciałopalne, 11 obiektów opisanych ogólnie jako stanowiska archeologiczne (26,19%), 1 stanowisko opisane jako osada/relikty pracowni/stanowisko hutnicze.

Wśród 42 stanowisk w tej kategorii 16 pochodzi z epoki kamienia, w tym 13 z neolitu, 2 z paleolitu, a 1 datowane jest ogólnie na epokę kamienia, 9 z epoki brązu (wszystkie 9 związane z kulturą łużycką). Epoka żelaza to 8 stanowisk (w tym 1 z okresu halsztackiego), średniowiecze to 7 stanowisk (w tym wczesne średniowiecze – 3). Jako pradziejowe opisano 1 stanowisko, a w 1 przypadku nie udało się ustalić chronologii.

W tej kategorii wśród 26 stanowisk o funkcji, którą można określić jako osadniczą (osady, punkty osadnicze i osada/relikty pracowni/stanowisko hutnicze), najwięcej położonych jest w powiecie kluczborskim (7 stanowisk), następnie głubczyckim (5). Cmentarzyska to pojedyncze stanowiska w powiatach głubczyckim, kluczborskim, namysłowskim i opolskim. Obiekty opisane jako stanowiska archeologiczne znalazły się w powiecie głubczyckim (6 stanowisk), kędzierzyńsko-kozielskim (3), w kluczborskim i krapkowickim (po 1).

Na 18 z 24 stanowisk położonych w obrębie pól ornych jednoznacznie potwierdzono rozorywanie. Wśród wszystkich stanowisk opisywanego podpunktu w 12 przypadkach rozpoznano zagrożenie inwestycjami, a gospodarka leśna to zagrożenie dla 2 stanowisk.

Stwierdzenie, że obiekty utraciły wartości zabytkowe uzasadniające pozostawienie ich w rejestrze zabytków, dokonywane było na podstawie kilku kryteriów. Podstawowym jest kryterium utraty wartości w przypadku przeprowadzenia wykopaliskowych badań archeologicznych bądź zrealizowania inwestycji budowlanej na zabytkowym terenie. Bywa, że obie przyczyny występowały razem. Jako zabytki, które niesłusznie wpisane zostały do rejestru, potraktowano obiekty wydzielone na podstawie jedynie kilku fragmentów ceramiki, których wartości nie udało się potwierdzić w weryfikacji terenowej.

Pominąwszy przypadki archeologicznych badań wykopaliskowych w obrębie obiektów rejestrowych, nie można jednoznacznie ustalić, kiedy zabytki utraciły swoją wartość, i omówić tej kwestii poprzez przytaczanie konkretnych przykładów. Próba wyciągnięcia wniosków na temat czasu, gdy wartości zostały utracone, nie przyniosła żadnych wiążących rezultatów. Co ciekawe, zdarzały się poszczególne przypadki wpisywania do rejestru zabytków, na których rozpoczynane były inwestycje. Niestety, żaden wpis nie spowodował ochrony stanowiska przed zniszczeniami wywołanymi inwestycją.

W podziale terytorialnym województwa najwięcej stanowisk o wątpliwej zasadności wpisu znajduje się w powiecie głubczyckim (12 stanowisk; 1,27% wszystkich zweryfikowanych), następnie w powiatach kluczborskim (10; 1,06%), kędzierzyńsko-kozielskim (6; 0,63%), namysłowskim (4; 0,42%), prudnickim (3; 0,32%) i opolskim (2; 0,21%). Powiaty brzeski, krapkowicki, nyski, oleski i strzelecki mają po 1 stanowisku (po 0,11% wszystkich zweryfikowanych).

W omawianej kategorii łącznie potraktowano obiekty, które nie powinny być wpisane do rejestru zabytków z powodu potencjalnie niskiej wartości dla dziedzictwa, oraz te, które na skutek zniszczeń utraciły wartości zabytkowe w stopniu uzasadniającym taki wpis. W poszczególnych powiatach widać odrębną strategię w opisywaniu powyższych zjawisk, w zależności od osoby badacza dokonującego weryfikacji terenowej. Liczba 42 wydaje się dość niską (jedynie 4,43% wszystkich zweryfikowanych zabytków) w stosunku do ogółu stanowisk narażonych na zniszczenie, które w większości są już w jakimś stopniu uszkodzone.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

W województwie opolskim w rejestrze zabytków figuruje 6 stanowisk archeologicznych, które najprawdopodobniej obecnie nie istnieją. Są to pojedyncze obiekty w powiatach kluczborskim (Ciecierzyn, st. 21), namysłowskim (Namysłów, st. 69), nyskim (Bielice, st. 1), opolskim (Dobrzeń Mały, st. 2), prudnickim (Mokra, st. 1) i w Opolu – mieście na prawach powiatu (Opole Groszowice, st. 110).

Wśród 6 nieistniejących stanowisk są 2 osady (Namysłów, st. 69, w pow. namysłowskim; Mokra, st. 1, w pow. prudnickim) i 4 cmentarzyska (3 ciepłopalne: Ciecierzyn, st. 21, w pow. kluczborskim; Bielice, st. 1, w pow. nyskim; Dobrzeń Mały, st. 2, w pow. opolskim; oraz 1 cmen-

**LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW, KTÓRE OBECNIE NIE ISTNIEJĄ, A NADAL SĄ WPISANE
DO REJESTRU ZABYTKÓW, W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM
FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 1.01.2012 R.)**

Powiat	Funkcja						Razem	
	osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		cmentarzysko i ślad osadniczy			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Głubczycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	16,67%
Krapkowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Namysłowski	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	16,67%
Nyski	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	16,67%
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Opole	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	16,67%
Opolski	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	16,67%
Prudnicki	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%
Strzelecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	1	16,67%	3	50,00%	2	33,33%	6	100,00%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie		0,08%		0,25%		0,17%		0,51%

tarzysko w obrządku mieszanym: w Opolu Groszowicach, st. 110). Najstarsze nieistniejące stanowiska to cmentarzyska Opole Groszowice i Dobrzeń Mały – oba z okresu halsztackiego. Następnym chronologicznie jest Ciecierzyn datowany na okres lateński, pozostałe 3 stanowiska (Bielice, Mokra i Namysłów) pochodzą z okresu wpływów rzymskich.

Stanowiska zniszczone położone były przede wszystkim na terenach prywatnych (3 stanowiska) oraz państwowych i prywatnych (2); 1 położone było na obszarze określonym jako współwłasność; 2 stanowiska położone były w obrębie tzw. zabudowy przemysłowej, 1 na łąkach i pastwiskach, a 3 na terenie, którego sposób użytkowania został opisany jako inny bądź inny łączony. Zagrożeniami dla nich były m.in. inwestycje i wydobywanie kruszyw.

Stanowisko Bielice było wielokrotnie badane wykopaliskowo, a teren w 1977 r. został przeznaczony pod żwirownię. Obecnie żwirownia jest zalana wodą.

Stanowisko Ciecierzyn zostało uszkodzone przez rowy melioracyjne oraz przebadane wykopaliskowo w całości.

Stanowisko Dobrzeń Mały według danych karty Archeologicznego Zdjęcia Polski zostało przebadane w całości, obecnie w tym miejscu znajduje się elektrownia wraz z zabudową przemysłową.

Teren stanowiska Mokra został przekształcony, prowadzone są prace ziemne. Już 1984 r. badania Archeologicznego Zdjęcia Polski doprowadziły do wniosku, że stanowisko nie istnieje.

Obecnie na terenie stanowiska Namysłów, badanego ratowniczo przed inwestycją, znajdują się hale produkcyjne i parking.

Stanowisko Opole Groszowice, kilkakrotnie badane wykopaliskowo, obecnie pokryte jest zabudową i betonem przy śluzie na Odrze.

W przypadkach, w których można to ustalić, obiekty uległy zniszczeniu odpowiednio: Bielice – od 1977 r. do lat 90., Dobrzeń Mały – od lat 70., Opole Groszowice od 1990 r., Mokra ok. 1984 r.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

W województwie opolskim nie wykreślono z rejestru żadnego stanowiska archeologicznego.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

W województwie opolskim nie udało się podczas weryfikacji potwierdzić w terenie istnienia 491 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Ze względu na niemożność rozpoznania stanu zachowania zabytku wyróżniono z nich 239 stanowisk i właśnie tej grupy będą dotyczyły analizy w niniejszym punkcie.

Najwięcej z nich zlokalizowanych jest w powiecie głubczyckim (70 stanowisk; 5,9% całego zasobu i 29,28% niezidentyfikowanych), następne w kolejności są powiaty namysłowski (58; 4,89% zasobu, 24,26% niezidentyfikowanych) i brzeski (54; 4,55% zasobu, 22,59% niezidentyfikowanych). W powiecie nyskim są 24 takie stanowiska (2,02% zasobu, 10,04% niezidentyfikowanych), krapkowickim 11 stanowisk (0,92% zasobu, 4,60% niezidentyfikowanych), a w prudnickim 10 stanowisk (0,84% zasobu, 4,18% niezidentyfikowanych). W powiatach oleńskim i opolskim są po 4 takie stanowiska, w powiecie strzeleckim jest ich 3, w powiecie miejskim Opole – 1 stanowisko. W powiatach kędzierzyńsko-kozielskim i kluczborskim nie ma żadnego obiektu w tej kategorii.

Pod względem funkcji pierwotnej najwięcej jest tu obiektów o charakterze osadniczym, które stanowią 90,79% niezidentyfikowanych, wliczając w to 148 stanowisk o charakterze osadniczym/mieszkalnym, 8 punktów osadniczych, 60 śladów osadniczych i 1 wydzieloną osadę (osada i grób). Charakter obronny ma 6 niezidentyfikowanych obiektów, 4 niezidentyfikowane stanowiska to cmentarzyska, a 12 stanowią pracownie i osady hutnicze.

Najwięcej obiektów tej kategorii położonych jest na gruntach prywatnych (109; 9,19% zasobu, 45,60% wszystkich niezidentyfikowanych) i gruntach opisanych jako państwowe i prywatne (24; 2,02% zasobu, 10,04% niezidentyfikowanych). Jednoznacznie jako leżące na gruntach państwowych opisano 75 stanowisk (6,32% zasobu, 31,38% niezidentyfikowanych). Nieustalona własność terenu to 17 stanowisk, kategoria inne obejmuje 11 stanowisk, a pozostałe 3 kategorie (różne rodzaje współwłasności) to kolejne 3 stanowiska.

W podziale według rodzaju użytkowania terenu najwięcej stanowisk położonych jest na polach uprawnych (159 obiektów; 13,41% zasobu, 66,52% niezidentyfikowanych). W miejscach, gdzie rodzaj użytkowania opisano jako inne mieszane, leżą 24 stanowiska (2,02% zasobu,

**LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY OBIEKTÓW NIEZIDENTYFIKOWANYCH W TERENIE, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 1.01.2012 R.)**

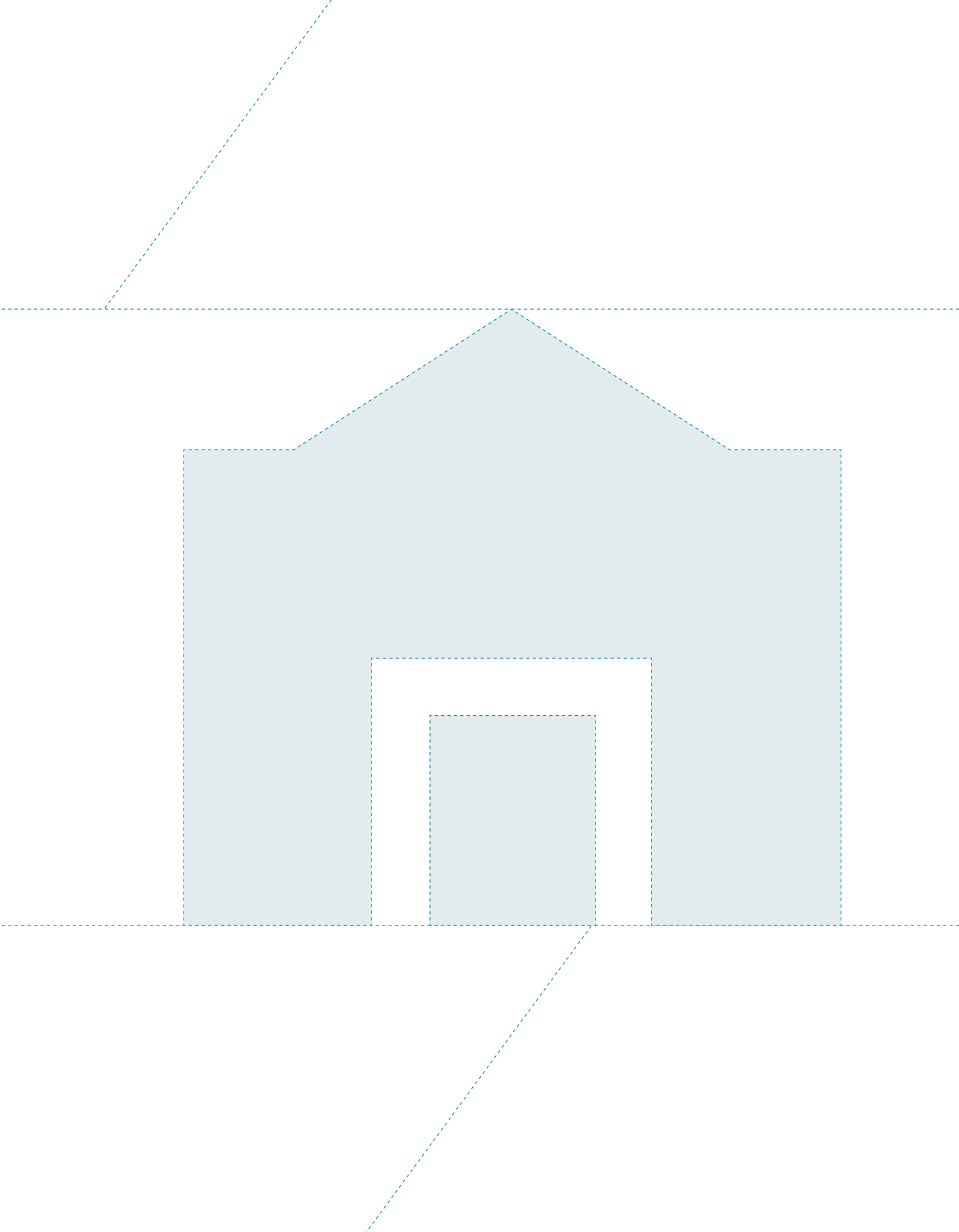
Powiat	Funkcja														Razem	
	obronna		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		pracownie i osady hutnicze		punkt osadniczy		ślad osadniczy		osada i grób			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brzeski	2	3,70%	38	70,37%	0	0,00%	11	20,37%	1	1,85%	2	3,70%	0	0,00%	54	22,59%
Głubczycki	0	0,00%	43	61,43%	1	1,43%	0	0,00%	0	0,00%	26	37,14%	0	0,00%	70	29,29%
Kędzierzyńsko-kozielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kluczborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krapkowicki	0	0,00%	10	90,91%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	11	4,60%
Namysłowski	1	1,72%	32	55,17%	2	3,45%	0	0,00%	0	0,00%	22	37,93%	1	1,72%	58	24,27%
Nyski	3	12,50%	12	50,00%	0	0,00%	1	4,17%	7	29,17%	1	4,17%	0	0,00%	24	10,04%
Oleski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	100,00%	0	0,00%	4	1,67%
Opole	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%			0	0,00%	1	0,42%
Opolski	0	0,00%	2	50,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	4	1,67%
Prudnicki	0	0,00%	9	90,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	10	4,18%
Strzelecki	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	66,67%	0	0,00%	3	1,26%
Razem w województwie	6	2,51%	148	61,92%	4	1,67%	12	5,02%	8	3,35%	60	25,10%	1	0,42%	239	100,00%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie		0,51%		12,48%		0,34%		1,01%		0,67%		5,06%		0,08%		20,15%

10,04% niezidentyfikowanych). W pozostałych 11 kategoriach rodzaju użytkowania mieści się 56 stanowisk, nie więcej niż 11 w każdej kategorii.

W liczbie 239 stanowisk niezidentyfikowanych mieszczą się m.in. obiekty, gdzie nie wystąpił materiał zabytkowy, takie, do których nie było dostępu z powodu zakazu wstępu, ogrodzenia terenu, trwających inwestycji itp., ale także obiekty, gdzie warunki terenowe uniemożliwiły prospekcję. Tych ostatnich było najwięcej – 101 obiektów (8,52% zasobu, 42,25% wszystkich niedostępnych). Były to głównie stanowiska pokryte roślinnością sezonowo uniemożliwiająca prospekcję. Stanowisk, do których nie uzyskano dostępu, było 21 (1,77% całego zasobu, 8,7% obiektów niezidentyfikowanych), z czego aż 15 w powiecie namysłowskim.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

VI.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Najlepiej zachowaną grupą zabytków, bez względu na przynależność administracyjną, datowanie i konstrukcję, są obiekty sakralne oraz użytkowane budynki użyteczności publicznej, szczególnie te zlokalizowane w miastach.

Najwięcej obiektów zabytkowych zaliczono do grupy zabytków zagrożonych, chociaż podczas weryfikacji uwzględniano jedynie obiekty, których zagrożenie było najbardziej oczywiste. Utratą wartości zabytkowych zagrożone jest ponad 8% zweryfikowanego zasobu, przy czym najczęściej są to murowane budynki z XVIII i XIX w., położone na obszarze powiatów nyskiego, głubczyckiego, opolskiego i prudnickiego. Statystycznie przeważają wśród nich nieużytkowane zamki i budynki przemysłowe, pod względem liczebności – nieużytkowane obiekty rezydencjonalne i folwarczne o skomplikowanej sytuacji własnościowej. Dla budynków mieszkalnych zagrożeniem są głównie modernizacje, a także eksploataowanie budynku bez bieżących remontów, aż do czasu jego zużycia technicznego. Szczególną kategorię stanowią zabytki techniki. Rozwój technologii i zmiany polityczno-gospodarcze spowodowały, że wiele z nich jest obecnie nieużytkowanych, a maszyny przeznaczone są na złom. Nawet gdy budynek młyna bądź browaru istnieje, po usunięciu wyposażenia traci część swoich wartości naukowych i historycznych.

Zagrożenie zabytkowej zieleni komponowanej dotyczy kompozycji i materiału roślinnego. Czynniki, które wpływają na zatarcie historycznego układu kompozycyjnego, mogą być: brak pielęgnacji (zaniechanie bieżącego uzupełniania kompozycji, rozwój samosiewu, zarastanie, zmiany warunków wodnych) lub niewłaściwa pielęgnacja (całkowita likwidacja podszytu, niekontrolowane nowe nasadzenia), wprowadzanie nowych elementów zabudowy oraz przypadkowo zlokalizowanych nasadzeń, utrata historycznej dominanty w postaci rezydencji oraz ignorowanie powiązań kompozycyjnych i widokowych przez jedynie częściową ochronę założenia. Tak jak w przypadku architektury, problemem może być również podejmowanie działań przez osoby bez odpowiednich kwalifikacji.

Z krajobrazu opolskiej wsi znikają powoli charakterystyczne dla tego regionu zagrody, głównie w powiatach głubczyckim i nyskim. Poszczególne elementy zabudowy kolejno ulegają likwidacji lub przekształceniom, obniżając wartość całego układu funkcjonalno-przestrzennego. Ważnym elementem krajobrazu opolskiego są zadrzewienia przydrożne i śródpolne, które w ostatnim czasie są szczególnie narażone na likwidację.

Pomijając prawa natury (czynniki atmosferyczne, pożary, powódzie, wichury) i starzenie się materiałów budowlanych, pozostałe źródła zagrożeń mają podłoże społeczne (świadomość, edukacja) i finansowe. Rozwiązania z lat transformacji, które miały w założeniu pomóc w utrzymaniu obiektów zabytkowych, w praktyce na długie lata zablokowały możliwość podejmowania działań ratowniczych.

Obiekty o utraconych wartościach stanowiły 3,75% zasobu, ale tylko część z nich w stopniu uzasadniającym wykreślenie z rejestru. W większości decyzji walory historyczne, artystyczne lub naukowe nie zostały określone, wobec tego trudno wskazać zakres utraty tych wartości. W tej grupie najwięcej jest prywatnych budynków mieszkalnych, zarówno jednorodzinnych, jak i zarządzanych przez wspólnoty, zlokalizowanych na wsiach lub w niewielkich miastach. Największy procent obiektów o utraconych wartościach znajduje się natomiast wśród budynków gospodarczych i folwarcznych. Utrata wartości zabytkowych (w zakresie możliwym do zweryfikowania, gdyż większość budynków będących własnością prywatną ma niedostępne wnętrza) wynika najczęściej z przebudowy bądź zaniedbania.

Obszarami, na których znajduje się najwięcej zabytków o utraconych wartościach, są powiaty głubczycki, nyski, a także prudnicki. W przypadku powiatu głubczyckiego charakterystycznym przedmiotem wpisu są zagrody wielobudynkowe. Z rozbudowanych kompleksów zagród przetrwały głównie domy, często przebudowane z utratą cech stylowych, podczas gdy pozostałe budynki uległy wyburzeniu. W powiecie nyskim najliczniejszą grupę w tej kategorii także stanowią XIX-wieczne zagrody i budynki wiejskie (zwłaszcza w Bielicach, Jasienicy Dolnej i Wójcicach). Zakwalifikowano tu też 4 domy tworzące pierzeję ul. Wita Stwosza w Głucholazach. Główną przyczyną utraty ich wartości zabytkowych są zaniedbania, niewłaściwe modernizacje i adaptacje.

W grupie obiektów nieistniejących pod względem liczebności najwięcej wyburzono budynków mieszkalnych, a w ujęciu procentowym – elementów zabudowy folwarcznej i gospodarczej, w tych samych co poprzednio regionach. Pozostałości tradycyjnej zabudowy wiejskiej zanikają wraz z postępującymi zmianami społecznymi oraz strukturalnymi w rolnictwie.

W większości decyzji w sprawie wpisu do rejestru wartości zabytkowe obiektów nie zostały precyzyjnie określone, trudno więc na ich podstawie określić stopień ich utraty. W nieczęstych przypadkach, gdy zamieszczony był opis wnętrza obiektu, a jest on własnością prywatną, zazwyczaj nie było do niego dostępu. Rozpoznanie wartości utrudniały modernizacje, nieraz przesłaniające pierwotną konstrukcję i detal.

W bazie NID umieszczono ok. 230 decyzji skreślających zabytki z rejestru, z czego część może dotyczyć zespołów. Wpisanych, choć nieistniejących jest dalszych 137 obiektów, co w sumie daje liczbę nawet 400 obiektów, które przestały istnieć od momentu powołania rejestru zabytków. Może stanowić to nawet 15% wszystkich zabytków obecnie ujętych w rejestrze, co świadczy o znacznej rotacji w chronionym zasobie oraz niewystarczającej mocy decyzji administracyjnych. Dokonywane na bieżąco wpisy do rejestru zabytków dotyczą głównie zabytków sakralnych, kamienic miejskich oraz zabytków techniki, natomiast rozbiórki dotyczą zabudowy wiejskiej i małomiasteczkowej (domów, budynków gospodarczych i folwarcznych), incydentalnie – kościołów i rezydencji. To dowód na stopniową utratę tradycyjnej zabudowy wiejskiej, powstałej w XVIII–XIX w., co pociąga za sobą niszczenie układów zagród oraz zacieranie historycznych układów ruralistycznych.

Poza problemami z techniczną stroną utrzymania zabytków, przy ich ochronie istotną rolę odgrywają kwestie społeczne i prawne. Właściciele zaniedbanych zabytków przyjmują często postawę roszczeniową i odwołują się do czynnika finansowego jako elementu uniemożliwiają-

cego sprawowanie właściwej opieki. Wyczuwalna jest niewystarczająca znajomość prawa, zarówno w zakresie obowiązków, jak i potencjalnych korzyści, brak edukacji w zakresie ochrony zabytków, ale i bezradność w kontakcie z urzędami.

Istotne jest prowadzenie działań edukacyjnych, skierowanych do konkretnych środowisk lokalnych. W województwie opolskim dobre rezultaty przyniosły wyjazdy studialne dla liderów wsi, m.in. do Francji i Niemiec, realizowane w ramach prac Zespołu ds. Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Wsi i Ochrony Wiejskiego Krajobrazu Opolszczyzny.

Stan zachowania zabytków obszarowych w dużej mierze zależy od presji inwestycyjnej i świadomości konserwatorskiej zarządców lub właścicieli. Zarówno zaniedbania, jak i inwestycje pomijające aspekty konserwatorskie w przestrzeni zabytkowej prowadzą do degradacji jej wartości. Próby przywrócenia historycznych form w obrębie współczesnej zabudowy, ze względu na niewłaściwy dobór materiałów i form, przybierają często groteskową formę (np. wprowadzanie detalu stylizowanego na XIX w. na elewację bloków z lat 60. XX w., wprowadzanie latarni typu wiedeńskiego do przestrzeni wsi). W miastach, które utraciły na znaczeniu, ponoszone były mniejsze nakłady na inwestycje w zakresie zabudowy i przestrzeni historycznej, w wyniku czego doszło do ich dekapitalizacji. Zmniejszenie znaczenia doprowadziło do likwidacji połączeń kolejowych i degradacji infrastruktury wraz z dworcami, będącymi niegdyś ważnym elementem życia miast. Natomiast w obszarach rozwijających się presja inwestycyjna zdominowała aspekty konserwatorskie postrzegane jako czynnik hamujący rozwój. Powstające na obrzeżach układów przestrzennych farmy wiatrowe, maszty telekomunikacyjne, duże kubatury hal produkcyjnych i magazynowych stanowią wyzwanie dla historycznych panoram. W ostatnich latach dostrzec można wzrost świadomości ekonomicznego znaczenia wartości zabytkowych dla rozwoju miast.

Ogólny stan zachowania zabytków jest wypadkową wspaniale odrestaurowanych zabytków, obiektów użytkowanych, w zadowalającym stanie technicznym oraz znacznej liczby budynków nieco zapomnianych i o dużym stopniu zużycia.

Pozytywnym zjawiskiem jest coraz większa rzesza właścicieli, którzy poza środkami finansowymi posiadają także wysoką kulturę osobistą i wiedzę. Ich zaangażowanie skutkuje świetnym efektem końcowym prowadzonych prac, o czym świadczą chociażby coroczne nominacje z terenu województwa opolskiego w konkursie „Zabytek Zadbane”. Wzrost świadomości właścicieli obiektów zabytkowych odzwierciedla się także w coraz większym ich udziale w Europejskich Dniach Dziedzictwa.

Powiat głubczycki jest najbogatszy w zabytki archeologiczne ujęte w rejestrze zabytków. W tym powiecie jest też najwięcej stanowisk z najstarszego okresu epoki kamienia – paleolitu. Nasycenie stanowiskami w obrębie powiatu wydaje się równomierne. W drugim pod względem liczby stanowisk rejestrowych powiecie namysłowskim koncentracja stanowisk widoczna jest w rejonie cieków wodnych przepływających przez Namysłów. Natomiast w powiecie nyskim stanowiska koncentrują się na styku trzech gmin – Pakośćawice, Kamiennik i Otmuchów. W powiecie prudnickim stanowiska koncentrują się w okolicach cieków wodnych na południowy zachód od Głogówka, a regułę powiązania stanowisk rejestrowych z ciekami wodnymi można odnieść też do większości obszaru województwa, ale jak wskazuje

przykład gminy Cisek w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim, wielkość cieknie nie zawsze decyduje o większej koncentracji.

W odniesieniu do zabytków wpisanych do rejestru zabytków udało się zidentyfikować w terenie 97,98% miejsc wskazanych w decyzji, a w 58,60% przypadków zidentyfikować stanowiska archeologiczne, których dotyczą wpisy. Dokumenty administracyjne o wpisie do rejestru zabytków z dołączonymi załącznikami pozwalają na zidentyfikowanie w terenie prawie wszystkich miejsc (97,98%), gdzie powinny znajdować się zabytki. Prawie 60% zostało zidentyfikowanych w terenie, za nieistniejące uznano mniej niż 0,5% zasobu. Formalny załącznik graficzny bądź granice opisane wyłącznie numerami działek (11,72%) posiada w sumie 40,64% zasobu. Granice nieokreślone ma 6,24% zasobu. W przypadku 2,7% zidentyfikowanych w terenie stanowisk stwierdzono, że znajdują się one w miejscach znacząco odmiennym niż to wskazane w decyzji, a tym samym wymagane jest w ich przypadku poprawienie lokalizacji. W 15,85% nie udało się zidentyfikować zabytku w terenie. Granice ochrony oznaczone zostały właściwie dla 24,37% zasobu, a liczbę tę należy dodatkowo podnieść do 29,9% wszystkich stanowisk z poprawnie wskazaną lokalizacją. Nieprecyzyjnie albo w sposób wymagający rozszerzenia lub zawężenia wyznaczono 14,84% granic. Brak zasadności wpisu już w momencie dokonywania wpisu wskazano dla 2,87% zasobu.

W 20,15% przypadków nie udało się określić stanu zachowania zabytku z powodu braku możliwości rozpoznania obiektu w terenie oraz braku dodatkowych danych w dokumentacji konserwatorskiej lub badawczej.

Wśród obiektów, których stanu zachowania nie można było rozpoznać w terenie (239 stanowisk), najwięcej zlokalizowanych jest w powiecie głubczyckim (70 stanowisk), najbogatszym w województwie w zabytki archeologiczne. Najwięcej położonych jest na gruntach prywatnych (109 stanowisk), a pod względem użytkowania terenu na polach uprawnych (159 stanowisk). Dominują stanowiska o charakterze osadniczym (148 osad, 8 punktów osadniczych, 60 śladów osadniczych, 1 wydzielona osada). Najczęściej to warunki terenowe rozumiane jako pokrycie roślinnością w czasie prowadzenia weryfikacji były przyczyną nierozpoznania obiektu. Miało to miejsce w przypadku 101 stanowisk.

Zdecydowana większość zweryfikowanych zabytków na terenie województwa jest zagrożona zniszczeniem, jedynie 26 zabytków nie zakwalifikowano do grup weryfikacyjnych.

W chwili weryfikacji nie istniało 6 stanowisk (2 osady i 4 cmentarzyska), 2 z nich datowane były na okres halsztacki, 3 na okres wplywów rzymskich, 1 na okres lateński. Stanowiska w najgorszym stanie zachowania – te, które utraciły częściowo wartości zabytkowe, ale nie jest zasadne usunięcie ich z rejestru – to 3 obiekty. Ponadto obiektów, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe uzasadniające pozostawienie ich w rejestrze, jest 42, w tym 23 osady, 2 punkty osadnicze, 5 cmentarzysk (w tym 3 ciałopalne), 11 obiektów opisanych jako stanowiska archeologiczne, 1 stanowisko opisane jako osada/relikty pracowni/stanowisko hutnicze.

Większość zweryfikowanych stanowisk znajduje się w stanie stałego zagrożenia. Tendencje do narastania negatywnych zjawisk powodujących przejście ze stanu zagrożenia do zniszczeń i utraty wartości można było prześledzić na podstawie historii obiektów zniszczonych. Najczę-

ściej wskutek zagrożenia działalnością człowieka decydowano się na badania archeologiczne, które poprzedzały inwestycję prowadzącą do uszkodzenia bądź zniszczenia obiektu. Wpis do rejestru zabytków nie powodował ochrony przed zniszczeniem, jedynie wprowadzał do całego procesu element badań wyprzedzających. Obecnie największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest orka na terenach rolniczych, w następnej kolejności gospodarka leśna na terenach zalesionych, a także potencjalne inwestycje na terenach zurbanizowanych i wiejskich. W przypadku zagrożenia inwestycjami, a częściowo także przy zagrożeniu gospodarką leśną istnieje praktyka prowadzenia wyprzedzających badań wykopaliskowych. Jest to działanie, które również prowadzi do zniszczenia stanowiska archeologicznego, jednak w przypadku prac rolnych nawet ono nie jest praktykowane. Wpis do rejestru zabytków jako forma ochrony powinien zabezpieczać stanowisko archeologiczne przed zagrożeniami związanymi z intencjonalnymi działaniami człowieka.

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.